

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Eligija SAŽENIENĖ
Ekonomikos studijų programos studentas

**AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO LIETUVOJE
TYRIMAS ES ŠALIŲ KONTEKSTE**

Magistro darbas

Šiauliai, 2015

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Eligija SAŽENIENĖ

**AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO LIETUVOJE
TYRIMAS ES ŠALIŲ KONTEKSTE**

Magistro darbas
Ekonomika (L100),

**Darbo vadovė:
prof. dr. Zita TAMAŠAUSKIENĖ**

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Eligija Saženienė

Aukštojo mokslo finansavimo Lietuvoje tyrimas ES šalių kontekste. Magistro darbas.

Magistro darbe yra suformuluotos aukštojo mokslo finansavimo problemos, išanalizuotas aukštojo mokslo finansavimas Lietuvoje kitų ES šalių kontekste. Baigiamajame magistro darbe aukštasis mokslas išnagrinėtas kaip sudėtinė žmogiškojo kapitalo dalis, išanalizuoti teoriniai investicijos į aukštąjį mokslą vertinimo aspektai, įvertinta aukštojo mokslo finansavimo modelių įvairovė. Darbe įvertintas studentų skaičius, išlaidos švietimui ir aukštajam mokslui, aukštojo mokslo finansavimo padalijimas tarp valstybės ir privačių lėšų, visuomeninė aukštojo mokslo nauda, investicijos į aukštąjį mokslą grąža. Remiantis empirinio tyrimo rezultatais, suformuluotos Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimo tobulinimo kryptys. Siekiant įtraukti papildomus finansavimo šaltinius ir taip plėsti aukštojo mokslo potencialą, pasiūlyta taikyti absolvento mokestį. Absolvento mokestis sudarytų prielaidas panaikinti turtinę nelygybę tarp studentų ir laiduotų jiems vienodas studijavimo galimybes.

SUMMARY

Eligija Saženienė

Research of Financing of Tertiary Education in Lithuania in the Context of EU countries.

Master's work.

This master's final paper analyses problems of high education financing. Financing of high education in Lithuania is researched in the context of other EU countries. Master paper treats high education as a component of human capital. Theoretical aspects of the evaluation of investment to high education are analyzed, the variety of models for the financing of education are assessed. The research estimates the number of students, costs of education and particularly high education, the division of financing between public and private resources, public benefits of high education, and the rate of return to investment in high education. In reference to the results of empiric research the trends for the development of financing of Lithuanian high education system are formulated. There exists a demand to involve additional sources of financing and to develop the potential of high education. As a result, graduate tax was suggested. Such a tax would eliminate inequalities between students and would guarantee them equal opportunities to study.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. INVESTICIJOS Į AUKŠTĄJĮ MOKSLĄ, KAIP ŽMOGIŠKOJO KAPITALO ELEMENTĄ, TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1. Aukštasis mokslas – sudėtinė žmogiškojo kapitalo dalis.....	8
1.2. Investicijos į aukštąjį mokslą efektyvumas	11
1.2.1. Aukštojo mokslo įgijimo išlaidos.....	11
1.2.2. Investicijos į aukštąjį mokslą nauda.....	13
1.2.3. Investicijos į aukštąjį mokslą grąža.....	15
1.2.4. Pagrindiniai aukštojo mokslo finansavimo rodikliai.....	18
1.3. Aukštojo mokslo finansavimo modelių įvairovė	21
2. AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO ANALIZĖ LIETUVOJE ES ŠALYSE KONTEKSTE	29
2.1. Tyrimo metodika	29
2.2. Studentų skaičiaus Lietuvoje ir ES šalyse dinamikos analizė.....	30
2.3. Išlaidos švietimui ir aukštajam mokslui, kaip BVP dalis Lietuvoje ir kitose ES šalyse	36
2.4. Aukštojo mokslo finansavimo padalijimas tarp valstybės ir privačių lėšų	42
2.5. Visuomeninė aukštojo mokslo nauda.....	50
2.6. Investicijos į aukštąjį mokslą grąža.....	59
3. LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO SISTEMOS FINANSAVIMO TOBULINIMO KRYPTYS.....	62
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	66
LITERATŪRA.....	68
PRIEDAI	74
1 priedas. Studentų skaičiaus dinamika ES valstybėse 2003 – 2012 m.	74
2 priedas. Išlaidų švietimui dalies nuo BVP dinamika ES šalyse 2007–2011 m.	75
3 priedas. Išlaidų aukštajam mokslui dalies nuo BVP dinamika ES šalyse 2007–2011 m.	76
4 priedas. Išlaidų, tenkančių vienam studentui santykio su BVP vienam gyventojui, dinamika ES valstybėse 2002–2011 m. proc.	77
5 priedas. Studentų, priimamų 2015 metais į aukštąsias mokyklas, norminės universitetinių studijų kainos.....	78

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Ilgą laiką pagrindiniais ekonomikos augimo ir tautų turto šaltiniais laikyti gamtos ištekliai – žemė, nafta, metalai ir kt. Tačiau paslaugų sferos plėtra bei antroje XX a. pusėje pratrūkusi itin veržli informacinių technologijų plėtra kardinaliai pertvarkė sėkmės veiksnių sąrašą: šiandien ekonominės ir socialinės gerovės augimo tempą daugiausia lemia turimas žmogiškasis kapitalas, ypač jo kokybė. Pastaroji savo ruožtu priklauso nuo darbuotojų išsilavinimo lygio. Išsilavinimo reikšmės didėjimas kelia ypatingus reikalavimus aukštojo mokslo sistemai (Čekanavičius ir kt., 2008, p. 7–8). Z. Tamašauskienės ir kitų (2008) teigimu, aukštojo mokslo sistema yra svarbiausia kiekvienos šalies mokymo, mokslo ir kultūros, ekonominės ir socialinės plėtros dalis.

Šiuolaikinės Europos aukštojo mokslo institucijos funkcionuoja ypač konkurencingoje tarptautinėje aplinkoje. Žiniomis grindžiama visuomenė aukštojo mokslo institucijoms kelia svarbius iššūkius, susijusius su valdymu, akademinė veikla, technologijomis, ekonomika ir kt. (Stukalina, 2014, p. 79). Aukštasis mokslas, kaip pažymi J. Karkliuvienė ir V. Laurutis (2011), yra visuomenės prioritetų centras ir skatina ekonominį šalies suklestėjimą, socialinę santarvę ir gerovę, aukštą gyvenimo kokybę demokratiškoje visuomenėje. Anot V. Lukoševičiaus (2006), Lietuva visais laikais skyrė deramą dėmesį švietimo sistemos plėtrai ir siekė, kad kuo daugiau žmonių įgytų ne tik pradinį ar vidurinį, bet ir aukštąjį mokslą. Todėl aukštojo mokslo problemoms turi būti skiriamas deramas dėmesys.

Kaip nurodo Z. Tamašauskienė ir D. Rudytė (2007), aukštojo mokslo sektorius turi didelės įtakos ekonominei gerovei. Visos šalys, įskaitant ir ekonominiu požiūriu stiprias šalis, susiduria su finansavimo problemomis, todėl vyksta diskusijos dėl aukštojo mokslo finansavimo tobulinimo, dėl kaštų pasidalijimo tarp aukštojo mokslo tiesioginių naudos gavėjų ir visuomenės. Aukštojo mokslo finansavimo klausimų aktualumą lemia ir tai, kad aukštojo mokslo finansinę bazę sudaro lėšos iš įvairių finansavimo šaltinių: valstybės, ES, studentų. Be to, mokesčių mokėtojai taip pat domisi, ar jų skiriamos lėšos yra naudojamos tinkamai ir, ar sudaro prielaidas ugdyti darbo rinkai reikalingas kompetencijas. Tad ne be reikalo finansavimas mokslinėje literatūroje įvardijamas atraminiu aukštojo mokslo finansavimo elementu (Čekanavičius ir kt., 2008, p. 7).

Finansavimo problemos kyla aukštajam mokslui tampant masiniu reiškiniu, įgyvendinant mokymosi visą gyvenimą, nenuosekliųjų studijų ir kitas programas. Kad ir kokia finansiškai pajėgi būtų valstybė, akivaizdu, jog finansinių išteklių klausimas visada išliks viena iš aktualiausių probleminių aukštojo mokslo veiklos sričių. Todėl aukštojo mokslo institucijoms ir valstybei neišvengiamai kyla keletas esminių strateginių klausimų: kaip paskirstyti ribotus valstybės išteklius, skirtus aukštajam mokslui; kokie finansiniai bei teisiniai mechanizmai yra optimalūs, siekiant

maksimalaus aukštojo mokslo prieinamumo, studijų kokybės ir nacionalinių aukštųjų mokyklų konkurencingumo globalizacijos sąlygomis (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 355). Lietuvoje švietimo sistemos finansavimo klausimai taip pat aktualūs: D. Grundey, M. Sarvutytė (2007), V. Gižienė ir kiti (2009) tyrė aukštojo mokslo finansavimo įtaką Lietuvos darbo rinkai, analizuoti aukštojo mokslo sistemos finansavimo metodai, modeliai (Čekanavičius ir kt., 2008; Pranevičienė, Pūraitė, 2010), aukštojo mokslo kaštų pasidalijimas tarp tiesioginių naudos gavėjų ir visuomenės (Tamašauskienė, Rudytė, 2007). Pastarąjį dešimtmetį aukštojo mokslo finansavimo sprendimai revizuojami ir kitose ES šalyse: tirtas Rumunijos (Macris, Macris, 2009; Macris, Macris, 2010; Marian, 2014), Jungtinės Karalystės (Barr, 2009), Suomijos (Asplund ir kt., 2008; Tammi, 2008), Švedijos (Hallonsten, Holmberg, 2013), Bulgarijos (Neycheva, 2014), Vokietijos (Efinger, 2003) aukštojo mokslo finansavimas.

Problema. R. Kuodžio (2009) teigimu, aukštasis mokslas – tai valstybės finansuojama sritis Lietuvoje, nukentėjusi dėl neadekvataus finansavimo. Visuomenėje gana plačiai paplitęs požiūris, jog aukštojo mokslo finansavimas šalyje nėra pakankamas, tačiau nesama svarių to įrodymų, todėl svarbu įvertinti, ar aukštojo mokslo finansavimas Lietuvoje yra pakankamas. Nesama sutarimo ir dėl finansavimo paskirstymo ir privataus bei viešojo finansavimo darnos.

Taigi darbo problema formuluojama tokiais klausimais:

- ar Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimas yra pakankamas?
- ar finansavimo paskirstymas tarp privataus bei viešojo sektoriaus yra tinkamas?
- ar kitų ES šalių aukštojo mokslo sistemų finansavimas yra pranašesnis?
- jei taip, tuomet kokių pokyčių svarbu imtis šalyje?

Atsižvelgiant į tai, kad aukštasis mokslas yra traktuojamas kaip investicija, svarbu atsakyti ir į dar vieną probleminį klausimą – kokia yra investicijos į šį žmogiškojo kapitalo elementą grąža?

Tyrimo objektas – Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimas.

Tyrimo dalykas – Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimas kitų ES valstybių kontekste.

Tyrimo tikslas – išanalizavus teorinius aukštojo mokslo sistemų finansavimo aspektus, atlikti aukštojo mokslo finansavimo Lietuvoje analizę ir numatyti šios sistemos finansavimo tobulinimo galimybes remiantis kitų ES šalių pavyzdžiu.

Tyrimo uždaviniai:

1. atskleisti aukštojo mokslo vietą ir reikšmę žmogiškojo kapitalo teorijos kontekste;
2. išnagrinėti teorinius investicijos į aukštąjį mokslą efektyvumo vertinimo aspektus;
3. išanalizuoti aukštojo mokslo finansavimą ir jo pasidalijimą tarp valstybės ir privačių lėšų;
4. įvertinti investicijos į aukštąjį mokslą naudą bei grąžą individui ir visuomenei;
5. pateikti ir pagrįsti Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimo tobulinimo kryptis.

Tyrimų metodologinį pagrindą sudaro tokios nuostatos:

- Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistema vertinama laikantis bendros Europos sąjungos švietimo politikos nuostatų;
- Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistemos tobulinimo veiksams parinkti svarbu analizuoti kitų šalių patirtį, siekiant maksimaliai panaudoti jų laimėjimus, identifikuoti patraukliausius finansavimo sistemų ypatumus, kuriuos vertėtų diegti Lietuvoje.

Tyrimo metodika:

- *Mokslinės literatūros analizė, sintezė ir apibendrinimas.* Šiais metodais analizuota mokslinė literatūra bei empiriniai tyrimai; siekta atskleisti teorinius tiriamosios problemos pagrindus.
- *Loginė lyginamoji analizė* taikyta atskirų finansavimo sistemų vertinimo metodų palyginimui atlikti.
- *Metaanalizė.* Šis metodas suteikė galimybę interpretuoti kitų autorių atliktų tyrimų rezultatus; siekta giliau ir išsamiau pagrįsti teorinius aukštojo mokslo finansavimo sistemų ir jų vertinimo sprendimus.
- *Statistinė duomenų analizė* taikyta aukštojo mokslo finansavimo vertinimui atliktų rodiklių analizei. Duomenų apdorojimui taikyti šie statistiniai metodai: aprašomosios statistikos procentiniai dažniai, vidurkių analizė.

Tyrimo apribojimai:

1. Investicijos į žmogiškąjį kapitalą pakankamumo problema yra kompleksinė ir gali būti analizuojama tarptautiniame, nacionaliniame ar įmonės lygmenyje. Šiame baigiamajame magistro darbe atsiribojama nuo investicijos į žmogiškąjį kapitalą analizės įmonės lygmenyje.
2. Tyrimas apribotas geografiniu aspektu. Koncentras krypsta į Lietuvą, tačiau situacija šalyje lyginama su situacija kitose ES valstybėse. Ne ES valstybių aukštojo mokslo finansavimas ir investicijos į žmogiškąjį kapitalą nevertintos.
3. Tyrimas apribotas ir laikotarpio pasirinkimo aspektu. Darbe atlikta aukštojo mokslo finansavimo analizė 2007 – 2014 m. laikotarpiu. Duomenys iki 2007 m. į tyrimą neįtraukti.

Darbo rezultatai buvo pristatyti 2015 m. balandžio 17 d. vykusioje jaunųjų tyrėjų tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Ekonomikos ir vadybos aktualijos“. Šioje konferencijoje skaitytas pranešimas „Aukštojo mokslo finansavimas Lietuvoje ES šalių kontekste“.

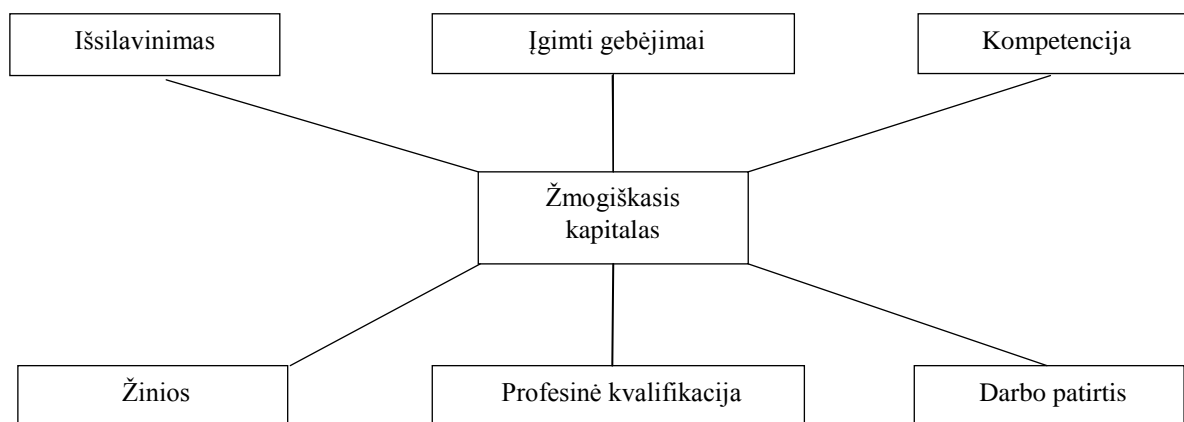
1. INVESTICIJOS Į AUKŠTĄJĮ MOKSLĄ, KAIP ŽMOGIŠKOJO KAPITALO ELEMENTĄ, TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Aukštasis mokslas – sudėtinė žmogiškojo kapitalo dalis

Žmogiškasis kapitalas yra vienas iš kapitalo tipų. Daugeliui žmonių kapitalas asocijuojasi su apčiuopiamais dalykais, tokiais kaip indėlis banke, akcijos, obligacijos, nekilnojamas turtas ir kt. Tai skirtingos kapitalo formos, kurios neša pelną ilguoju laikotarpiu. Ne visos kapitalo formos yra apčiuopiamos (Gižienė, Simanavičienė, 2012, p. 116). Viena iš neapčiuopiamo kapitalo formų yra žmogiškasis kapitalas. Anot E. Chlivicko ir P. Papšienės (2009), kapitalas apibrėžiamas kaip turtas, generuojantis ateities pajamas arba pageidaujamus rezultatus. Tai reiškia, kad ir žmogiškajam kapitalui keliamas reikalavimas – generuoti ateities pajamas.

Žmogiškojo kapitalo samprata formavosi palaipsniui. Anot V. Gižienės ir Ž. Simanavičienės (2012), terminas žmogiškasis kapitalas paremtas įgūdžiais ir žiniomis, įgyvendintomis per darbo išteklius, kurie turi tam tikrą paslaugų vertę ekonominiam turtui ateityje. Tiksliau, žmogiškasis kapitalas yra žmonių įgūdžių ekonominio vertingumo matavimo priemonė, sudaryta iš jų žinių, įgūdžių, gebėjimų, požiūrių ir patirties. Žmogiškasis kapitalas – tai ne tik žinios, pasireiškiančios sukaupta patirtimi, įgūdžiais, mokėjimais, kvalifikacija, profesionalumu, bet ir motyvavimas bei asmenybės tipas, jo genofondas, vertybių sistema, sveikata bei kiti gebėjimai (psichologiniai, komunikaciniai ir kt.) (Gižienė, Simanavičienė, 2012, p. 124–126).

Žmogiškąjį kapitalą sudaro tam tikrų elementų visuma. Šie elementai – tai išsilavinimas, įgimti gebėjimai, kompetencija, žinios, profesinė kvalifikacija bei darbo patirtis (žr. 1 pav.).

1 pav. Žmogiškojo kapitalo sudedamosios dalys

Šaltinis: Gižienė, Simanavičienė, 2012, p. 126.

Taigi, išsilavinimas yra vienas iš žmogiškojo kapitalo elementų. Šis elementas ir jo kaupimas yra svarbus tiek individui, tiek visuomenei. Išsilavinimo pakopos yra penkios: pradinio, vidurinio, aukštojo išsilavinimo, suaugusiųjų švietimo bei kitas švietimo paslaugas (Grundey, Sarvutytė, 2007, p. 208). Viena iš išsilavinimo pakopų – aukštasis mokslas – analizuojama šiame darbe. Ši pakopa pasirinkta, kadangi kaip nurodo M. Bugroum ir A. Ibourk (2011), aukštajam mokslui tenka pagrindinis vaidmuo žmogiškojo kapitalo kūrime ir paskirstyme. Tai reiškia, kad aukštasis mokslas potencialiai tampa naudingiausia žmogiškojo kapitalo sudėtine dalimi.

Aukštojo mokslo užuomazgos siejamos dar su Antikine Graikija. Kaip nurodo I. Tinfavičienė (2007), aukštojo mokslo užuomazga galima laikyti Antikinės Graikijos palikimą: Platono akademijoje egzistavusi pagrindinė mokymo forma – dialogas, kurio metu buvo kritikuojamos turimos žinios, plečiamos žinojimo ribos, kaupiamas žmogaus tezauras (žinių lobynas). Šiame procese tas, kuris mokosi, kritiškai analizuoja ir vertina įgytas žinias. Tradiciškai aukštojo mokslo ištakos tapatinamos su pirmųjų universitetų – Bolonijos (1088 m.), Paryžiaus (1199 m.) atsiradimu. XIII a. atsiradę universitetai išaugo iš mokytojų ir mokinių sambūrių ir buvo korporacinio pobūdžio. Viduramžių supratimu, tai buvo ne vieta, o žmonių grupė. Tai buvo tiesiog *universitas*, arba prisiekusi studentų ir dėstytojų bendruomenė, susibūrusi draugėn pritaikius gildijų sistemą. Viduramžių universitetuose studijų uždavinys buvo perteikti esančias žinias ir jas įsisąmoninti. Viduramžiais susiklosčiusi universitetinių studijų forma beveik nepakitusi gyvavo iki Naujųjų laikų. Pradėjus mokslinius atradimus taikyti technologijų ir industrijos plėtrai, formuojantis naujiems socialiniams santykiams, ėmė keistis ir lavinimo tikslai, daugėjo mokslinių tyrimų, susijusių su industrijos ir technologijos raida, tad švietimui, taip pat ir universitetui, iškilo naujų uždavinių. XIX a. pradžioje steigiant pavyzdinį vakarietiškos institucijos modelį – Berlyno universitetą – išryškėjo nauja aukštojo mokslo koncepcija, turėjusi įtakos visam Vakarų pasauliui ir pradėjusi naują aukštojo mokslo raidos etapą. Naujai steigiamo Berlyno universiteto principai lėmė universiteto, kaip institucijos, modernizavimo pradžią: tai *mokslinių tyrimų ir studijų vienovės* principas bei *dėstytojų ir studentų paritetiškumą garantuojančios akademinės laisvės* principas. Dviejų pagrindinių XIX a. veikėjų – W. von Humboldt ir J. H. Newman – išsakytos mintys, nors ir yra skirtingos bei pabrėžia skirtingus dalykus, tapo dominuojančios ir formavo visuotinį požiūrį, kad universitetai privalo būti įtraukti į tyrimus ir teikti liberalų daugelio dalykų lavinimą. XX a. universitetas yra laikomas pagrindine modernios visuomenės institucija, kuri yra vadinama *Mokymo ir tyrimų universitetu* (Tinfavičienė, 2007, p. 187–190). Kaip nurodo A. Marčinskas ir kt. (2007), šiuo metu universitetas yra dvilypės prigimties organizacija. Tradicinis požiūris į universitetą kaip mokslo įstaigą yra ideologinis, antroji prigimtis yra ūkinio vieneto, o tai reikalauja „atsiperkančio“ įvaizdžio ir veikimo kaip tam tikrai verslo organizacijai. Tam tikra prasme universitetas skyla į dvi dalis: „bažnyčia“ ir „verslą“. Ir nors aukštojo mokslo įstaigų raidoje tokį skilimą pastebėti nesunku,

šiuolaikinėje aukštojo mokslo sistemoje bažnyčios funkcionavimas labai minimalus arba dažnai net nepastebimas. Šiuolaikinėje rinka grįstoje ekonomikoje požiūris į universitetą, kaip į ūkinį vienetą, akivaizdžiai dominuoja.

Šiuolaikinio aukštojo mokslo samprata turėtų būti grįsta tokiomis nuostatomis (Tinfavičienė, 2007, p. 193):

- šiuolaikinis aukštasis mokslas yra plėtojamas autonomiškoje mokslo ir studijų institucijoje, kuri yra nepavaldi valstybinių ar privačių institucijų kontrolei ar spaudimui;
- institucijoje kvalifikuoti dėstytojai užsiima moksline tiriamąja veikla ir taikydami efektyvius mokymo metodus bei kritiškai vertindami naujausias mokslo žinias į tiriamąją veiklą įtraukia ir studentus, šitaip ugdydami jų kritinį mąstymą bei sužadindami intelektines galias;
- akademinės bendruomenės narių tarpusavio santykiai grindžiami paritetiškumo principu – lygiateisiai ir lygiaverčiai santykiai, kur vyrauja liberali ir draugiška atmosfera, bendradarbiavimas ir pagarba individo teisėms.

Tai reiškia, kad aukštojo mokslo plėtotei svarbi autonomiška institucija. Ir nors išskiriamas šių institucijų bruožas yra nepavaldumas valstybinių ar privačių institucijų kontrolei, visgi tokia kontrolė yra būtina ir ES šalyse bent jau minimali kontrolė egzistuoja. Tą akivaizdžiai rodo švietimo politika, kurios tam tikrus elementus ir įgyvendina aukštojo mokslo institucijos. Itin palankiai vertinama tai, kad idealistinei aukštojo mokslo sampratai svarbi dėstytojų kvalifikacija bei mokymo metodų efektyvumas. Teigiamai vertintinas ir paritetiškumo principo taikymas.

Pripažįstama, kad universitetai turi tokias tradicijas bei bruožus – autonomiją, akademinę laisvę, mokslo ir studijų vienovę, demokratiškumą – kurie sudaro pradinės aukštojo mokslo idėjos esmę ir kurie turi būti saugomi nepaisant šiuolaikinės visuomenės kaitos bei šiuolaikiniam aukštajam mokslui būdingų reiškinių (Tinfavičienė, 2007, p. 186).

Anot A. Pūraitės (2011), aukštojo mokslo institucijų vykdoma ypatinga misija ir funkcijos, visuomenės lūkesčiai dėl aukštojo mokslo, taip pat aukštųjų mokyklų istorinės tradicijos ir vertybiniai principai reikalauja ir atitinkamo valstybinio reguliavimo bei adekvataus, racionalaus, veiksmingo ir subalansuoto išorinio poveikio priemonių taikymo svarstant aukštojo mokslo klausimus. Šis teiginys iš dalies prieštarauja I. Tinfanavičienės (2007) pateiktai idealistinei aukštojo mokslo koncepcijai kurioje nurodyta, kad aukštojo mokslo institucijos nėra pavaldžios valstybinių institucijų kontrolei. Šio darbo autorės nuomone, tikslinga pritarti A. Pūraitės (2011) išsakytai pozicijai ir traktuoti aukštojo mokslo institucijas kaip reikalaujančias tinkamo valstybinio reguliavimo ir subalansuoto išorinio poveikio priemonių taikymo.

Aukštojo mokslo institucijos, kaip minėta, vykdo ypatingą misiją ir funkcijas. Misija bei funkcijos detalizuojamos paskirtimi. Kaip nurodo D. Vaičiulis (2011), aukštojo mokslo studijų paskirtis – padėti asmeniui įgyti aukštąjį mokslą bei atitinkamą kvalifikaciją ir pasirengti aktyviai

profesinei, visuomeninei ir kultūrinei veiklai. Siekiant šių tikslų asmeniui turi būti sudarytos sąlygos siekti aukštojo mokslo. Vienas iš būdų jį skatinti tai daryti yra tinkamai ir efektyviai veikianti studijų finansavimo sistema. Tai reiškia, kad aukštojo mokslo studijų paskirtis – generuoti žmogiškąjį kapitalą, o šiai paskirčiai realizuoti būtinas tinkamas finansavimas.

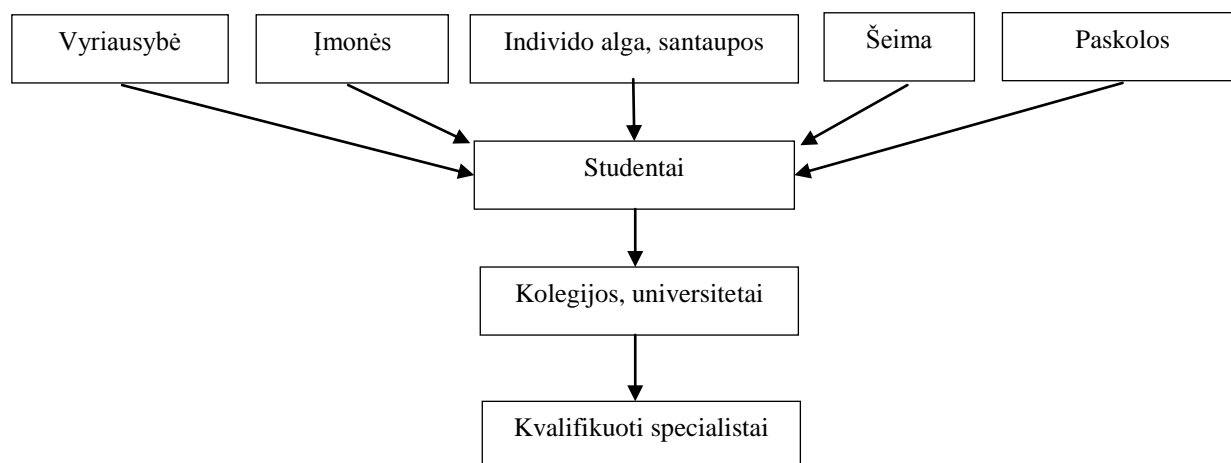
Aukštojo mokslo institucija, siekianti veikti tinkamai, deda pastangas teikiamų paslaugų skaidrumo, efektyvumo užtikrinimui, atsakingai naudoja finansinius, intelektinius išteklius, kuriuos jai suteikia valstybė ir vartotojai (Liukinevičienė, Krutinytė, 2014, p. 5). Tai reiškia, kad aukštojo mokslo studijų paskirčiai realizuoti būtinos nuoseklios aukštojo mokslo institucijos pastangos.

Aukštasis mokslas – svarbus žmogiškojo kapitalo elementas. Aukštojo mokslo institucijoms, besiformavusioms nuo Antikinės Graikijos laikų, tenka svarbus vaidmuo tiek individo, tiek socialiniame lygmenyje. Nepriklausomai nuo to, kokiame lygmenyje realizuojama aukštojo mokslo institucijos misija bei funkcijos, svarbus vaidmuo šių institucijų funkcionavime tenka tinkamam ir efektyviam finansinių išteklių panaudojimui.

1.2. Investicijos į aukštąjį mokslą efektyvumas

1.2.1. Aukštojo mokslo įgijimo išlaidos

Investicijos į žmogiškąjį kapitalą siejamos su visomis sudėtinėmis žmogiškojo kapitalo dalimis, kurių viena – išsilavinimas. Investicijos į žmogiškąjį kapitalą šaltiniai būna įvairūs. Anot P. Papšienės ir E. Chlivicko (2009) į žmogiškąjį kapitalą investuoja individas, organizacija ir valstybė. B. C. Sanyal ir D. B. Johnstone (2011) teigimu, į aukštąjį mokslą investuoja valstybė, pats besimokantysis, privatusis ar nevyriausybinis sektorius. Pagal 2 paveiksle pateiktą investicijos į aukštąjį mokslą procesą teigtina, jog visos šios investuotojų grupės gali būti skaidomos į smulkesnes grupes.

2 pav. Investicijos į aukštąjį mokslą procesas

Šaltinis: Gižienė ir kt., 2008, p. 507.

Taigi į aukštąjį mokslą gali investuoti vyriausybė, įmonės, individas, jo šeima, paskolą teikiančios institucijos. Visgi, tokia klasifikacija negali būti traktuojama kaip tinkama, nes paskolą ima vienas iš kitų keturių subjektų – vyriausybė, įmonė, pats besimokantysis ar jo šeima. Be to, paskolos teikėjai neinvestuoja, o tik suteikia paskolą. O ir paveiksle pateiktoje klasifikacijoje pasigendama nevyriausybinių sektoriaus. Todėl investuotojus į aukštąjį mokslą siūloma klasifikuoti taip:

- valstybė;
- organizacija (privati ar nevyriausybinių);
- individas ir jo šeima.

Investicijų pasiskirstymas pagal investuotojus gali būti labai įvairus. Anot M. Macris ir A. Macris (2010), Prancūzijoje, Slovakijoje bei Italijoje pagrindiniai investicijos į aukštąjį mokslą šaltiniai yra valstybiniai, privačios investicijos sudaro tik nedidelę dalį. Lietuvoje situacija kiek kitokia, tačiau šiame skyriuje ji nedetalizuojama, kadangi šalies aukštojo mokslo sistema ir jos finansavimas bus analizuojamas antroje šio darbo dalyje.

Investicijos į išsilavinimą gali būti dviejų tipų (Šileika, Tamašauskienė, 2003; Papšienė, Chlivickas, 2009):

- 1) tiesioginės – mokestis už išsilavinimą, išlaidos mokomosioms priemonėms, pragyvenimui, transportas;
- 2) prarastų uždarbių (arba galimybių) – galimos pajamos, kurios būtų uždirbamos jei būtų dirbama, o ne mokomasi, sumažėjęs uždarbis (nes tenka trumpiau dirbti), trumpesnis laisvalaikis.

Anot A. Šileikos ir Z. Tamašauskienės (2003), skaičiuojant mokymosi kaštus reikia pridėti praleistą galimybę uždirbti pinigus ir moralinius nepatogumus, t. y. netiesioginius kaštus. Pastarieji yra tuo didesni, kuo vyresnis yra žmogus. Skaičiuojant mokymosi kaštus, iš tiesioginių ir netiesioginių kaštų reikia atimti išteklius (pinigus), kurie prieinami studentams stipendijų ir paskolų forma mokantis (Šileika, Tamašauskienė, 2003, p. 148).

P. Papšienė ir E. Chlivickas pažymi, kad ne visos išlaidos, kurias organizacijos skiria darbuotojams, gali būti laikomos indėliu į žmogiškąjį kapitalą. Tokios išlaidos, kaip darbuotojų mokymo programos, nėra skirtos vertinti darbuotojų atliktam darbui ir paslaugoms praėityje, tačiau jos numato galimybę padidinti pridėtinę vertę ateityje. Sąnaudų suma arba investicijos nėra absoliučiai fiksuota tam tikrų dalykų aibė; ji kinta priklausomai nuo veiklos tikslų, pagrindinių įgūdžių ir atitinkamų žmonių savybių. Atsižvelgiant į tai, kad ne visos išlaidos skiriamos darbuotojams yra indėlis į jų žmogiškąjį kapitalą, teigiama, jog ne visos organizacijos skirtos išlaidos darbuotojams yra nukreiptos į jų aukštąjį mokslą.

A. Šileika ir Z. Tamašauskienė (2003) taip pat mano, kad nėra visiškai tikslu visus mokymosi kaštus laikyti investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, nes išsimokslinimas teikia ne tik investicinę, bet ir vartojamąją naudą. Tačiau vartojamųjų išsilavinimo aspektų priešpriešinimas investiciniams metodologiniu požiūriu yra neteisingas, nes tada neatsižvelgiama į principines žmogiškųjų išteklių funkcionavimo ypatybes. Nė vienas pasaulio ekonomistas dar nesugebėjo pagal vienokį ar kitokį kriterijų įtikinamai atskirti investicinę ir vartojamąją išsilavinimo dalis. Gamyboje ir vartojant žmogus dalyvauja kaip vieningas psichofiziologinis vienetas, todėl visas mokymosi išlaidas reikia vertinti kaip turinčias tiek investicinę, tiek vartojamąją reikšmę (Šileika, Tamašauskienė, 2003, p. 148). Ši nuostata galioja ir investicijoms į aukštąjį mokslą – jos turi tiek investicinę, tiek vartojamąją reikšmę.

Išanalizavus išsilavinimo įgijimo išlaidas, matyti, kad jos pagal investuotojų tipus klasifikuotinos į valstybines, organizacines, individualias ar šeimos. Investicijos iš visų šių investuotojų visuma apima tiek tiesiogines išlaidas, tiek prarastus uždarbius. Investicijos į aukštąjį mokslą vertinimas turi būti atliekamas itin kruopščiai, kadangi ne visos investicijos į žmogiškąjį kapitalą yra susijusios su aukštuoju mokslu. Nustatyta, jog investicijos turi ir investicinę, ir vartojamąją reikšmę, tačiau tikėtina, jog investicijos į išsilavinimą nauda gali būti žymiai platesnė.

1.2.2. Investicijos į aukštąjį mokslą nauda

Iki pat XX a. vidurio vyravo paradigma, kad dėl studijų, išsilavinimo laimi visa visuomenė, o pats žmogus gauna tik santykinai nedidelę dalį naudos, kurią gauna visuomenė. Tačiau kuo toliau, tuo labiau teigiama, jog pagrindinis naudos gavėjas yra pats žmogus, o įgijus tam tikrą išsilavinimo lygį padidėja žmogiškojo kapitalo vertė ir mobilumas darbo rinkoje (Tamašauskienė ir kt., 2008, p. 180). D. Grundey ir M. Sarvutytė (2007) taip pat nurodo, kad investicijos į išsilavinimą yra naudingos:

- asmeniškai: didinamas žmogiškasis kapitalas, pajamos, gerėja užimama padėtis, pasirinkimų alternatyvos, pasitenkinimas;
- socialiai: išsilavinimas, ekonominis mobilumas, socialinis teisingumas.

D. Vališova įvardijo viešąją bei privačiąją naudas (žr. 1 lent.).

Kiti mokslininkai įvardija platesnę investicijos į išsilavinimą naudų spektrą. Anot Z. Tamašauskienės ir kitų (2008), vienas viešosios gėrybės požymių - ji teikia naudą ne tik tiesioginiam jos vartotojui. Taigi, investicijos į išsilavinimą neabejotinai yra naudingos viešuoju požiūriu.

Investicijos į išsilavinimą ekonominė bei socialinė nauda

Tipas	Viešojo	Privačioji
Ekonominė	<ul style="list-style-type: none"> • Padidėjusios pajamos iš mokesčių • Didesnis produktyvumas • Padidėjęs vartojimas • Padidėjęs darbo jėgos lankstumas • Mažėjantis finansinės paramos iš valdžios poreikis 	<ul style="list-style-type: none"> • Didesnis darbo užmokestis • Didesnė įsidarbinimo tikimybė • Padidėjusios santaupos • Pagerėjusios darbo sąlygos
Socialinė	<ul style="list-style-type: none"> • Sumažėjęs nusikalstamumas • Padidėjusios aukos • Pagerėjusi gyvenimo kokybė • Socialinė sanglauda, visuomenės įvairovės įvertinimas • Pagerėję technologijų priėmimo ir naudojimo gebėjimai 	<ul style="list-style-type: none"> • Didėjantis asmeninis / profesinis mobilumas • Pailgėjusi gyvenimo trukmė • Pagerinta palikuonių gyvenimo kokybė • Paprastesnis vartotojų sprendimų priėmimas • Pagerėjęs asmeninis statusas • Pagausėjusi pomėgių, laisvalaikio veiklų įvairovė

Šaltinis: Vališova, 2009, p. 113–114.

Mokslinėje literatūroje minimos šios **viešosios naudos**:

- *Skatinami tyrimai.* Investicijos į išsilavinimą skatina, pavyzdžiui, fundamentinius tyrimus, kurie sukuria žinojimą, kuriuo be konkurencijos ir be diskriminacijos gali pasinaudoti ir naudojami kiti visuomenės nariai. Reikėtų pažymėti, kad vidurinis švietimas yra grynesnė viešojo gėrybė nei aukštasis išsilavinimas, nes, pavyzdžiui, kad demokratija gyvuotų, gyventojai turi būti bent minimaliai raštingi. Dėl šios priežasties demokratinės visuomenės siekia, kad vidurinis švietimas būtų visuotinis ir skiria tam lėšas (Tamašauskienė, 2008).
- *Valstybė užsitikrina ateities pajamas.* Investuodama į išsilavinimą, valstybė užsitikrina ateities pajamas, kadangi išsilavinę gyventojai ateityje sumokės daugiau mokesčių (Abdessalem, 2011, p. 136).
- *Ekonomikos plėtra.* Žmonijos vystymosi istorija patvirtina ryšį tarp švietimo ir ekonomikos išsivystymo lygių. Sėkmingas ekonomikos vystymasis vis daugiau priklauso nuo to, kokios bus investicijos į žmones ir intelektualinio potencialo išauginimą ir plėtrą, t. y. į žmogiškąjį kapitalą (Gižienė, Simanavičienė, 2012, p. 125). E. Chlivickas ir P. Papšienė (2009) taip pat pažymi, jog žmogiškojo kapitalo potencialas daro įtaką darbo našumui ir pajamų augimui. Anot A. Bučinsko (2012), išsilavinęs ir sveikas pilietis yra labai svarbi valstybės

ekonominio potencialo didėjimo ir ekonomikos augimo, piliečių pajamų didėjimo ir gyvenimo kokybės gerėjimo prielaida.

- *Geresnis socialinių poreikių tenkinimas.* Investicijos į išsilavinimą užtikrina geresnį socialinių poreikių patenkinimą (Chlivickas, Papšienė, 2009, p. 37).

Mokslininkai įvardija ir **privačias naudas**, tačiau jos išimtinai susijusios tik su gaunamu uždarbiu bei potencialiomis didesnėmis užimtumo galimybėmis ateityje. Anot A. Šileikos ir Z. Tamašauskienės (2003), žmogus, turintis aukštąjį išsimokslinimą, turi didesnių galimybių įsidarbinti prestižiniuose darbuose, dirbti patrauklesnį, įdomesnį, perspektyvesnį darbą, gali patirti didesnę malonumą nuo ne rinkos veikos ateityje, geriau prisitaikyti prie pokyčių, pasireiškiančių dėl mokslinės-techninės revoliucijos. Kai kuriems žmonėms patinka paskaitos ir studentiškas gyvenimas. Kiti patenkina savo smalsumą, patiria malonumą mokydami (Šileika, Tamašauskienė, 2003, p. 148). E. Chlivicko ir P. Papšienės (2009) teigimu, individai investicijas į jų žmogiškuosius išteklius naudą daugiausia jaučia įgydami didesnę tikimybę gauti geresnį darbą. Investuodamas į išsilavinimą, žmogus įgyja tam tikrą įgūdžių, kurie pagerina jo profesinį produktyvumą arba kvalifikaciją, rodančią produktyvumo potencialą. Šis turtas žmonėms suteikia geresnių karjeros galimybių ir didėjančią uždarbį. Tam turi įtakos tokie asmeniniai žmogaus bruožai, kaip lytis ir amžius. Pagal žmogiškojo kapitalo teoriją asmenys, investuojantys į išsilavinimą, ateityje turės realių galimybių pretenduoti į didesnes pajamas. Aukštojo mokslo suponuojamą pajamų didėjimo bei geresnių įsidarbinimo galimybių naudas mini ir Z. Tamašauskienė (2008), V. Gižienė, Ž. Simanavičienė (2012).

Investicijos į išsilavinimą teikia tiek viešąją, tiek privačiąją naudą. Šios investicijos visuomenei svarbios, kadangi jos skatina tyrimus, valstybei užtikrina ateities pajamas, skatina ekonomikos plėtrą bei sudaro prielaidas geriau tenkinti socialinius poreikius. Patiems besimokantiems investicijos nauda atsiskleidžia didesniu darbo užmokesčiu bei geresnėmis įsidarbinimo galimybėmis, mažesne darbo praradimo rizika.

1.2.3. Investicijos į aukštąjį mokslą grąža

Anot V. Gižienės ir kitų (2012), vertinant investicijas į žmogiškąjį kapitalą (švietimo), kaip individo sprendimą, investicijos grąžos norma tampa vis svarbesniu vertinimo kriterijumi, nes didžioji dalis individų už įgyjamą išsilavinimą turi mokėti patys ir tik dalį kainos sumoka valstybė. Tačiau, šio darbo autorės nuomone, nepriklausomai nuo to, kas finansuoja studijas, investicijos grąžą skaičiuoti yra svarbu ir būtina.

Investicijos į aukštąjį mokslą vertinimui taikytinos žmogiškojo kapitalo teorijos. V. Gižienė ir Ž. Simanavičienė (2012) analizavo žmogiškojo kapitalo teorijas. Autorės mini J. Mincer siūlymą žmogiškąjį kapitalą matuoti kaip mokslo metų vidurkio funkciją:

$$H = e^{p(s)}, \quad (1)$$

čia: s – mokslo metų vidurkis; p – investicijos į išsilavinimą gražos norma; e – efektyvumo indeksas.

Šiuo atveju investicijos iš išsilavinimo gražos norma prilyginama dviejų pinigų srautų iš darbo užmokesčio (įgijus išsilavinimą ir be jo) esamajai vertei. Šis metodas siūlo kiekvienų metų darbo užmokestį diskontuoti (diskonto norma prilyginama rinkos palūkanų normai) (Gižienė, Simanavičienė, 2012, p. 121).

Aukštojo mokslo investicijos gražos skirtumai tarp faktinio darbo užmokesčio ir tiesioginių mokymosi išlaidų gali būti išreiškiami taip (Gižienė, Simanavičienė, 2012, p. 122):

$$W = MP - K, \quad (2)$$

čia: W – neto darbo užmokestis; MP – ribinis darbo produktas; K – tiesioginės išlaidos įsigyjant išsilavinimą.

Ši formulė gali būti dar labiau išplėta įtraukiant pelną ir netiesiogines išlaidas:

$$W = MPO - G, \quad (3)$$

čia MPO – ribinis pajamų produktas, kuris galėjo būti gautas; G – tiesioginių ir netiesioginių sąnaudų suma.

Anot A. Šileikos ir Z. Tamašauskienės (2003), būtina apskaičiuoti pajamų, kurios bus gautos ateityje dėl investicijos į žmogiškąjį kapitalą, dabartinę vertę. Esamu laiko momentu būsimų kasmetinių pajamų dabartinė vertė n periodu gali būti apskaičiuojama pagal formulę (Šileika, Tamašauskienė, 2003, p. 148):

$$PV = \frac{B_1}{1+i} + \frac{B_2}{(1+i)^2} + \frac{B_3}{(1+i)^3} + \dots + \frac{B_n}{(1+i)^n} \quad (4)$$

čia: PV - dabartinė būsimų pajamų vertė; i - palūkanų norma; B_n - pajamos, gaunamos n periodu.

Investicijos į išsilavinimą naudingos, jeigu būsimų papildomų pajamų srauto dabartinė vertė viršija mokymosi kaštus, t. y. (Šileika, Tamašauskienė, 2003, p. 149):

$$\frac{B_1}{1+r} + \frac{B_2}{(1+r)^2} + \frac{B_3}{(1+r)^3} + \dots + \frac{B_t}{(1+r)^t} \geq C, \quad (5)$$

čia: C - mokymosi kaštai; Bt – kasmetinės pajamos dėl išsilavinimo laikotarpiu t .

V. Gižienė ir kiti (2012) išskiria tris pagrindinius investicijos į aukštąjį mokslą vertinimo metodus:

- vidinės gražos normos (IRR);
- trumpalaikio periodo gražos norma (ROR);
- pajamų funkcijos (*Mincer* metodas).

Naudojantis vidinės gražos normos metodu įvertinami šie kintamieji: uždarbio skirtumas tarp asmenų turinčių ir neturinčių aukštąjį mokslą metų skaičius, kurį individas praleidžia studijuodamas, išėjimo į pensiją amžius, tiesioginės išlaidos, skirtos aukštajam mokslui įgyti. Naudojantis šiuo metodu efektyvumas paskaičiuojamas įvertinus individo gyvenimo ciklo amžių. Vidinės gražos normos modelyje investicijos gražos norma yra prilyginama diskonto normai, kuri suvienodina diskontuotos naudos srautą su kaštų srautu tam tikrame laiko taške. Trumpalaikio periodo metodo privalumas yra tai, kad skaičiuojant investicijos gražos normą, galima pasinaudoti statistiniais duomenimis apie dirbančiųjų atlyginimus. Šis metodas užfiksuoja trumpo periodo atlyginimų skirtumą tarp turinčio aukštąjį mokslą ir turinčio tik vidurinį. Individas, pasinaudodamas šiuo metodu ir statistiniais duomenimis, gali pasiskaičiuoti į kokį universitetą ir specialybę jam investuoti. Šis metodas įvertina tik skirtumą tam tikru laikotarpiu, bet neįvertina kasmetinio atlyginimų augimo. Rodiklis yra santykinis dydis, todėl tinkamas ir palyginti rezultatams šalių, kuriose kainų lygis skirtingas (Gižienė, Vasiliauskaitė, 2007, p. 58). *Mincer* metodas tai yra uždarbio funkcijos logaritmas, kuris įvertina studijuojant praleistus metus, per kuriuos įgyjama darbinė patirtis, taip pat jau išdirbtų metų skaičių ir kitus kintamuosius. Naudojant šį metodą reikia tikslų duomenų apie individo studijų ir darbinę patirtį (Gižienė ir kt., 2012, p. 116).

Bendra išsilavinimo ekonominė nauda gali būti vertinama apskaičiuojant investicijos į išsilavinimą ekonominę vertę, kuri iš esmės matuoja patirtų išlaidų, siekiant įgyti aukštesnį išsilavinimo lygį, virtimo laipsnį aukštesniu pajamų lygiu. Investicijos į išsilavinimą graža gali būti apskaičiuota naudojant įvairius metodus. Vienas būdų, norint įvertinti investicijos į žmogiškąjį kapitalą gražą yra grynoji dabartinė vertė. Grynosios dabartinės vertės metodas yra panašus į vidinės gražos normos metodą, kuris taip pat dažnai yra naudojamas šiame kontekste. Grynosios dabartinės vertės metodo pagalba nustatoma, ar investicija į mokslo diplomą yra ekonomiškai naudinga. Asmuo investuos į aukštesnį išsimokslinimą tol, kol patiriama nauda iš išsilavinimo viršys išlaidų srautus į mokymąsi, arba tol, kol grynoji dabartinė vertė bus didesnė už nulį. Iš to galima daryti šias išvadas: 1) kuo mažesnės mokymosi išlaidos, tuo bus didesnė išsilavinimo dabartinė vertė ir tuo bus didesnė aukštesnio išsilavinimo paklausa; 2) analogiškai, kuo didesnė nauda bus gaunama iš išsilavinimo, tuo bus didesnė aukštesnio išsilavinimo paklausa; ir 3) kuo aukštesnė palūkanų norma, tuo žemesnė bus išsilavinimo dabartinė vertė, tuo bus mažesnė išsilavinimo paklausa (Potelienė, Tamašauskienė, 2013, p. 65). Vienas iš pagrindinių būdų, taikomų empirinėje praktikoje siekiant apskaičiuoti investicijos į žmogiškąjį kapitalą yra „Pilnai diskontuotas (kompensuojamas)“ arba „Detalizuotas“ metodas (Tamašauskienė, Potelienė, 2013, p. 206).

V. Gižienės ir Ž. Simanavičienės (2012) teigimu, moksliniais tyrimais įrodyta, kad investicijos į žmogiškąjį kapitalą gražos norma yra didesnė nei į fizinį kapitalą. Žmogiškojo

kapitalo grąžos rodikliai yra aukšti todėl, kad žmogiškasis kapitalas sugeba pritraukti daugiau tradicinių išteklių: žemės ir darbo, taip pat padidina produkcijos našumą. Labiau išsilavinę individai dirba našiau, produktyviau ir didina konkurencingumą. S. Buta (2014) teigimu, investicijos į išsilavinimą kapitalizacijos lygis siekia nuo 5 iki 30 proc.

T. Abdessalem (2011) analizavo investicijas į aukštąjį mokslą grąžą Tunise. Anot autoriaus, dar 1980 m. privačių investicijos į vidurinį išsilavinimą grąžą siekė 13 proc., o į aukštąjį – 27 proc. O 2001 m. investicijos į aukštąjį mokslą grąžą siekė 10,1 proc. vyrų atveju ir 10,5 proc. moterų. Vidutinė išsilavinimo į vidurinį išsilavinimą grąžą 2001 m. buvo 5,5 proc., o į pagrindinį – 3 proc. Šie duomenys rodo, kad privačios investicijos į aukštąjį mokslą grąža yra žymiai aukštesnė nei investicijos į vidurinį ar pagrindinį išsilavinimą grąža. Tai reiškia, kad tarp investicijos į išsilavinimą grąžos ir išsilavinimo lygių egzistuoja tiesioginis koreliacinis ryšys.

Tiek privati, tiek visuomeninė investicijos į aukštąjį mokslą grąža gali būti vertinama taikant įvairius metodus. Šių metodų raida sietina tiek su bendrąja žmogiškojo kapitalo teorija, tiek su investicijos efektyvumo vertinimo teoriniais ir empiriniais tyrimais. Šiuo metu mokslinės diskusijos investicijos į aukštąjį mokslą grąžos klausimu gana plačios, tačiau tinkamiausio metodo parinkimas priklauso nuo konkrečios situacijos ir prieinamų duomenų.

1.2.4. Pagrindiniai aukštojo mokslo finansavimo rodikliai

Aukštojo mokslo finansavimo modelių vertinimui naudojami įvairūs rodikliai:

- valstybės išlaidos aukštajam mokslui (Tamašauskienė ir kt., 2008; Parfenova, Juščius, 2010);
- biudžetinio finansavimo dalis nuo viso aukštojo mokslo finansavimo, proc. (Puškorius, 2007);
- aukštajam mokslui skiriama dalis nuo BVP (Debande, 2004; Tamašauskienė, Rudytė, 2007; Tamašauskienė ir kt., 2008; Kabbani, Salloum, 2011);
- vienam studentui tenkančių lėšų dalis (Čekanavičius, 2008; Tamašauskienė ir kt., 2008);
- lėšų poreikis studijoms (Tamašauskienė ir kt., 2008).

Anot Z. Tamašauskienės ir kitų (2008), geriausiai aukštojo mokslo padėtį įvairiose valstybėse apibūdina šiai sričiai tenkanti dalis nuo BVP. Bendros išlaidos aukštajam mokslui ir jų dalis BVP didesnė šalyse, kurios naudoja ne tik visuomenines, bet ir privačias lėšas (Tamašauskienė, Rudytė, 2007, p. 24). A. Macris ir M. Macris (2009) teigimu, investicijos į aukštąjį mokslą efektyvumą rodo ir studentų skaičiaus bei atliktų tyrimų kaita. O B. C. Sanyal ir D. B. Johnstone (2011) mini dalyvavimo aukštojo mokslo sistemoje lygį.

T. Abdessalem (2011) siūlo aukštojo mokslo finansavimo sistemų vertinimą grįsti tokiu rodiklių rinkiniu:

- išlaidos aukštajam mokslui, proc. nuo BVP;
- išlaidos aukštajam mokslui, proc. nuo visų valstybės išlaidų;
- išlaidos išsilavinimui, proc. nuo BVP;
- išlaidos išsilavinimui, proc. nuo visų valstybės išlaidų.

T. Abdessalem (2011) siūlo vertinti išlaidų efektyvumą. Vertintinas tiek vidinis, tiek išorinis efektyvumas. Vidinis efektyvumas rodo sąnaudų efektyvumą išsilavinimo pasiūlos aspektu. Efektyvioms institucijoms būtinos tinkamos nekilnojamojo turto, infrastruktūros, kvalifikuoto personalo bei kitos infrastruktūros, būtinos tinkamai mokymosi aplinkai kurti, kombinacijos. Vidiniam efektyvumui vertinti siūlomi tokie rodikliai (Abdessalem, 2011, p. 139):

- investicijos į trumpalaikį ir ilgalaikį turtą;
- išlaidos akademiniam ir neakademiniam personalui;
- studentų ir pedagoginio personalo santykis.

Išorinio aukštojo išsilavinimo efektyvumo vertinimas apima nedarbo lygio pagal išsilavinimą pasiskirstymo analizę. Tuniso atveju nedarbo lygis yra tuo didesnis, kuo aukštesnis išsilavinimas. Turintiesiems žemesnį nei pagrindinį išsilavinimą, yra didesnė tikimybė gauti darbą, o turintiems aukštąjį išsilavinimą – mažesnė (Abdessalem, 2011, p. 141).

Išanalizavus mokslininkų siūlomus rodiklius aukštojo mokslo finansavimui vertinti, parengtas apibendrintas rodiklių rinkinys (žr. 2 lent.). Kaip matyti iš lentelėje pateikto aukštojo mokslo finansavimo vertinimo rodiklių rinkinio, mokslininkų nuomonės dėl šiam tikslui naudotinių rodiklių išsiskiria. Analizuotuose Lietuvos bei užsienio šalių autorių mokslo darbuose minima 14 skirtingų aukštojo mokslo finansavimo vertinimo rodiklių. Mokslininkų pozicijos dėl naudotinių rodiklių skaičiaus taip pat išsiskiria, kadangi šiam tikslui siūloma arba naudoti vieną rodiklį ar pasitelkti 7 rodiklių rinkinį. Apibendrinant lentelėje pateiktus rezultatus, galima teigti, jog dažniausiai aukštojo mokslo finansavimui vertinti mokslininkai siūlo apskaičiuoti aukštajam mokslui skiriamą dalį nuo BVP. Labai dažnai mokslininkai mini ir investicijas į aukštąjį mokslą grąžą. Pažymėtina, jog ši grąža gali būti privati ar visuomeninė. Kiti mokslininkų daugiau negu vieną kartą paminėti rodikliai, siūlomi aukštojo mokslo finansavimui vertinti, yra vienam studentui tenkančių lėšų dalis bei valstybės išlaidos aukštajam mokslui. Kiti rodikliai paminėti tik po vieną kartą.

Aukštojo mokslo finansavimo vertinimo rodikliai

Rodikliai	Autoriai													Paminėta kartų
	A. Šileika, Z. Tamašauskienė (2003)	O. Debande (2004)	S. Puškorius (2007)	Z. Tamašauskienė, D. Rudytė (2007)	L. Čėkanavičius ir kt. (2008)	Z. Tamašauskienė ir kt. (2008)	A. Macris, M. Macris (2009)	L. Parfenova, V. Juščius (2010)	T. Abdessalem (2011)	N. Kabbani, S. Salloum (2011)	V. Gižienė, Ž. Simanavičienė (2012)	B. C. Sanyal, . B. Johnstone (2011)	Z. Tamašauskienė, S Poteliienė (2013)	
Aukštajam mokslui skiriama dalis nuo BVP		+		+		+			+	+				5
Biudžetinio finansavimo dalis nuo viso aukštojo mokslo finansavimo, proc.			+											1
Vienam studentui tenkančių lėšų dalis					+	+								2
Valstybės išlaidos aukštajam mokslui						+		+						2
Lėšų poreikis studijoms						+								1
Studentų skaičius								+						1
Atliktų tyrimų skaičius								+						1
Dalyvavimo aukštojo mokslo sistemoje lygis												+		1
Išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo visų valstybės išlaidų									+					1
Investicijos į trumpalaikį ir ilgalaikį turtą									+					1
Išlaidos akademiniam ir neakademiniam personalui									+					1
Studentų ir pedagoginio personalo santykis									+					1
Nedarbo lygis pagal išsilavinimą									+					1
Investicijos į aukštąjį mokslą graža	+								+		+		+	4
Paminėta rodiklių	1	1	1	1	1	4	2	1	7	1	1	1	1	23

Atlikta aukštojo mokslo finansavimo rodiklių analizė parodė, kad mokslininkų nuomonėms dėl naudotinių rodiklių stinga darnos. Šiam tikslui siūlomas labai platus rodiklių sąrašas, iš kurių

dažniausiai taikoma aukštajam mokslui skiriama dalis nuo BVP. Dar vienas svarbus rodiklis - privati bei visuomeninė investicijos į aukštąjį išsilavinimą grąža, pagrindžianti aukštojo mokslo finansavimo šaltinius. Tai gana nesudėtingai įvertinami rodikliai, kurių analizei statistinių duomenų prieigos apribojimų kilti neturėtų. Analizuojant minėtus rodiklius svarbu įgyvendinti palyginamumo su kitomis valstybėmis ar su kitais laikotarpiais principą, kadangi rekomenduotinos šių rodiklių reikšmės mokslinėje literatūroje nenurodytos.

1.3. Aukštojo mokslo finansavimo modelių įvairovė

Aukštųjų studijų finansavimas yra ir turi būti svarbi kiekvienai valstybei prioritetinio skatinimo sritis. Tinkamai organizuotas finansavimas gali užtikrinti nuoseklią aukštųjų studijų raidą ar asmens konstitucinių teisių į aukštojo mokslo prieinamumą realizavimą. Siekdamos šių tikslų, valstybės renkasi įvairius finansavimo modelius (Vaičiulis, 2011, p. 171). Būtent finansavimo modeliai ir analizuojami toliau šiame darbe.

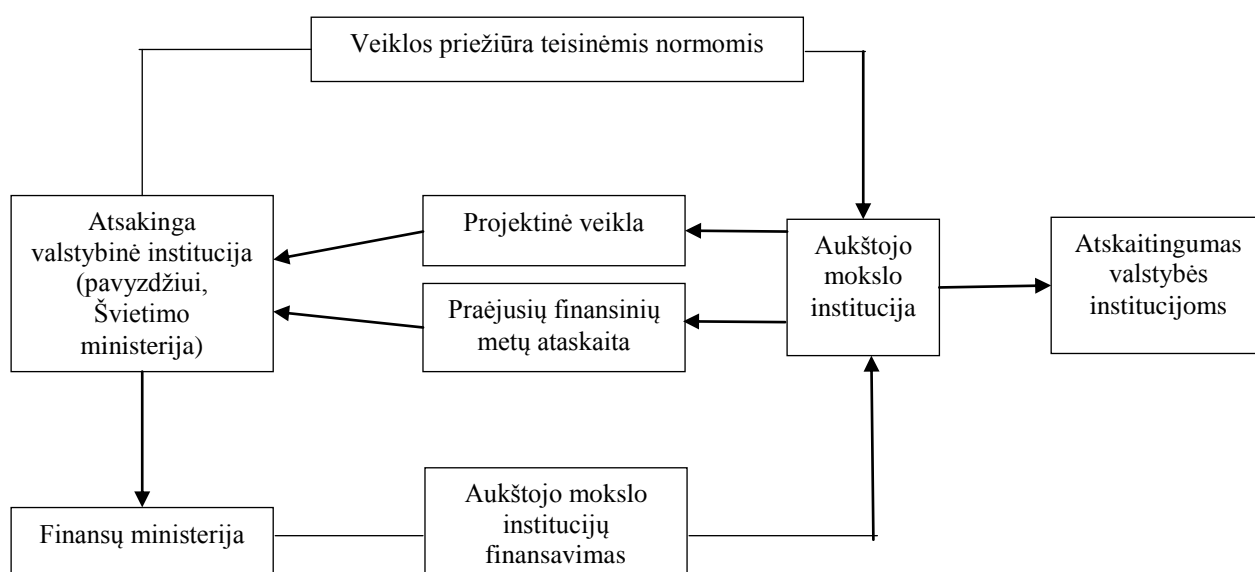
Aukštojo mokslo studijų finansavimo sistema yra vienas iš esminių veiksnių, nulemiančių visą aukštojo mokslo sistemą – ir instituciniu, ir kokybiniu, ir prieinamumo, ir kitais lygmenimis (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 355). Aukštojo mokslo sistema gali būti privati ir valstybinė (Gižienė ir kt., 2009, p. 505). Neretai ši charakteristika tampa aukštojo mokslo finansavimo modelio pagrindu.

Šiame darbe jau buvo aptarti investuotojų į išsilavinimą tipai. Jie taip pat svarbūs aukštojo mokslo finansavimo modeliuose. Anot R. Želvio (2013), masinio aukštojo mokslo studijos turi būti finansuojamos iš įvairių šaltinių. Aukštojo mokslo finansavimo našta valstybei turėtų padėti nešti darbdaviai, įvairūs paramos ir labdaros fondai, studijoms finansuoti paskolas teikiantys bankai, tačiau akivaizdžiausias ir bene lengviausiai prieinamas papildomo finansavimo šaltinis yra pačių studentų lėšos. Šių lėšų pritraukimo linkme ir krypta daugelyje šalių pastaruoju metu vykdomos studijų finansavimo reformos. Viena iš pagrindinių ideologinių tokio pobūdžio reformų nuostatų – aukštasis mokslas yra ne tik visuomeninė, bet ir asmeninė vertybė, atnešanti naudą ne tik visuomenei, bet ir pačiam aukštąjį išsilavinimą įgijusiam asmeniui. Todėl ir aukštojo išsilavinimo įgijimo kaštus turi bendrai padengti tiek valstybė, tiek pats studentas. Kokiomis proporcijomis ir pagal kokį modelį valstybė ir aukštojo išsilavinimo siekiantis asmuo turėtų šias išlaidas dalytis, sprendžia kiekviena šalis atskirai priklausomai nuo jos politinių, teisinių, ekonominių ir finansinių ypatumų bei galimybių (Želvys, 2013, p. 10). Tai reiškia, kad valstybės renkasi, o kai kuriais atvejais sau pritaiko tinkamiausią aukštojo mokslo finansavimo modelį.

Aukštojo mokslo finansavimo modeliai klasifikuojami įvairiai. Pagal B. Pranevičienę ir A. Pūraitę (2010), pagal aukštojo mokslo finansavimo šaltinių sąveiką ir finansuotojų daromą poveikį

aukštojo mokslo sistemai finansavimo modeliai yra tokie: biurokratinis, kolegialus ir rinkos modeliai; pagal aukštojo mokslo valstybinio finansavimo adresatą – institucinis, programinis ir paslaugos gavėjo finansavimas.

Biurokratinio aukštojo mokslo finansavimo modelio pagrindinis principas yra visiškas aukštųjų mokyklų biudžeto asignavimas valstybės lėšomis. Pagal šį modelį valstybė teisinėmis ir finansinėmis priemonėmis daro tiesioginės įtakos visoms aukštojo mokslo institucijų veikloms: ji nustato aukštojo mokslo institucijos struktūrą, struktūrinių vienetų skaičių, darbuotojų bei studentų skaičių, apibrėžia mokslinių tyrimų sritis (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 337). Tipinio biurokratinio aukštojo mokslo finansavimo modelio vizualizacija pateikta 3 paveiksle.

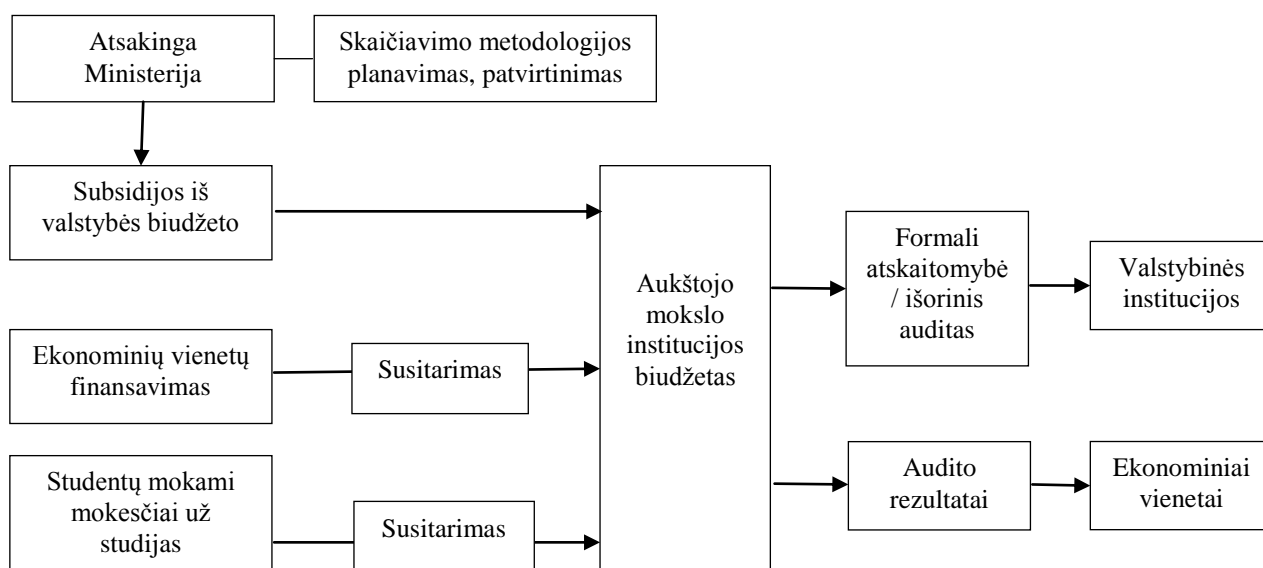
3 pav. Biurokratinis aukštojo mokslo finansavimo modelis

Šaltinis: Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 338.

Taigi, valstybė pagal biurokratinį aukštojo mokslo finansavimo modelį yra vienintelis finansuotojas. Būtent jai ir teikiamos ataskaitos.

Kolegialus modelis paprastai reiškia valstybės subsidijuojamą aukštųjų mokyklų veiklą, aukštųjų mokyklų teisę pritraukti privačių lėšų, taip pat aukštojo mokslo institucijų teisę laisvai disponuoti joms suteiktomis lėšomis (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 356). Anot Z. Tamašauskienės ir kitų (2008), ekonominiu požiūriu subsidijos aukštajam mokslui pateisinamos tuo, kad rinkos, susijusios su žmogiškuoju kapitalu, yra traktuojamos kaip netobulos kapitalo rinkos. Netobulos švietimo paskolų rinkos, investicijos į aukštąjį išsilavinimą rizika, privačių galimybių drausti nebuvimas, netiksli informacija ir aiškumo stygius įvardijami kaip neefektyviai mažos privačios iniciatyvos, įgyjant aukštąjį išsilavinimą, šaltiniai.

Šio modelio struktūra yra grindžiama tradicine aukštojo mokslo institucijų finansinės nepriklausomybės idėja bei patikimu ryšiu tarp valstybės ir universitetų. Nepaisant to, kad pagal kolegialų modelį valstybinis finansavimas dažniausiai sudaro didžiausią dalį aukštojo mokslo institucijų biudžeto, aukštojo mokslo institucijoms suteikta finansinės nepriklausomybės teisė, kuri leidžia aukštojo mokslo įstaigoms nuspręsti, kur ir kaip efektyviai panaudoti turimus finansinius išteklius (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 339). Šio modelio vizualizacija pateikta 4 paveiksle. Pagrindinis kolegialaus aukštojo mokslo finansavimo modelio privalumas, lyginant su biurokratišku, yra platesnė finansavimo šaltinių įvairovė, tačiau tokiu būdu mažėja ir aukštojo mokslo institucijos atskaitomybė valstybei.

4 pav. Kolegialus aukštojo mokslo finansavimo modelis

Šaltinis: Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 339.

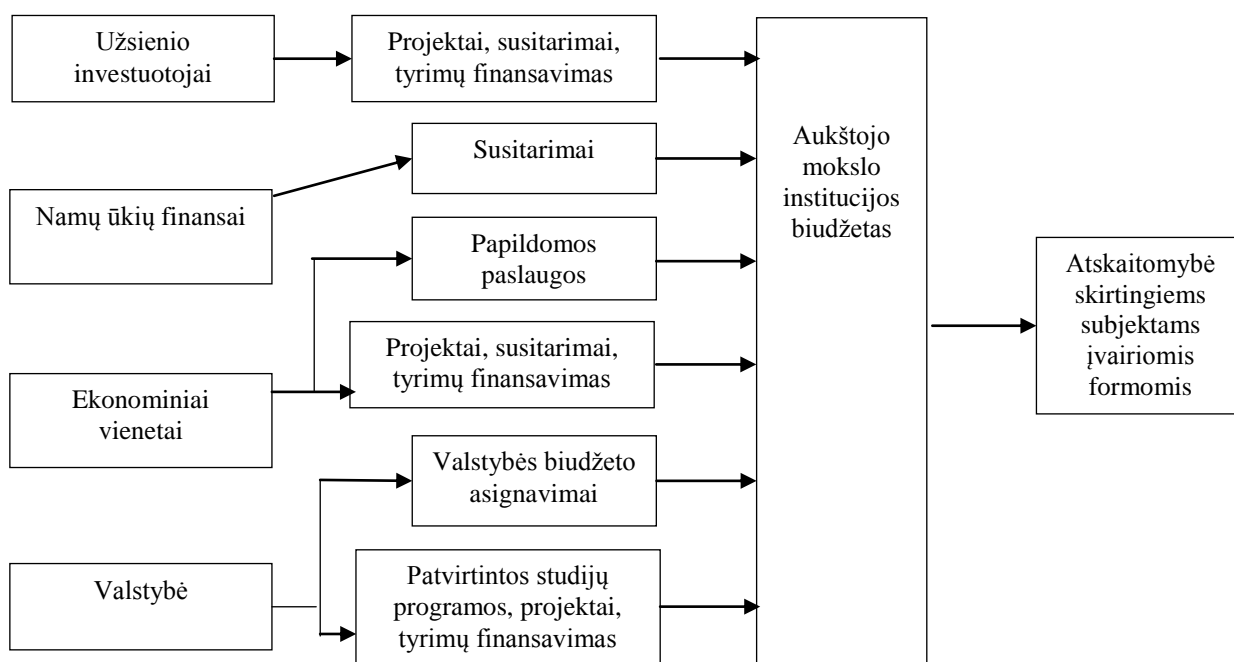
Rinkos modelyje numatoma alternatyvių finansavimo šaltinių galimybė ir įpareigojimas suderinti visų svarbiausių aukštojo mokslo sistemos dalyvių interesus (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 356). Iš visų aptartų modelių rinkos modelis įteisina plačiausią finansavimo šaltinių įvairovę. Šio modelio pranašumas ne tik galimybės suderinti alternatyvius finansavimo šaltinius, bet ir taip pat ir skatinti visus sistemos dalyvius (akademinių paslaugų teikėjus, paslaugų naudotojus, valstybės institucijas, aukštojo mokslo priežiūros institucijas) bendradarbiauti (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 343). Rinkos modelio vizualizacija pateikta 5 paveiksle.

Pagal rinkos modelį, aukštąjį mokslą finansuoja ne tik valstybė, bet ir ekonominiai vienetai, namų ūkių finansai, užsienio investuotojai.

L. Čekanavičius (2008) įvardija tokius aukštojo mokslo finansavimo modelius:

- skandinaviškąjį (studijas finansuoja valstybė);
- amerikietiškąjį (moka studijų programos klausytojas).

Šių modelių kardinalius skirtumus lemia skirtingi atraminiai loginiai jų pagrindai. Amerikietiškas aukštojo mokslo ir studijų finansavimo modelis yra grindžiamas prielaida, kad studijuojantysis visų pirma ir daugiausiai investuoja į savo žmogiškąjį kapitalą, į savo ateities karjerą, būsimas pajamas bei padėtį visuomenėje. Todėl teigtina, jog yra pagrįsta reikalauti, kad studijuojantysis susimokėtų už investiciją, t. y. už jo galimybes plečiančias aukštojo išsilavinimo paslaugas (Čekanavičius, 2008, p. 9). Taigi, amerikietiškojo modelio pagrindinė idėja yra ta, kad pats studentas moka už savo aukštąjį išsilavinimą. Šis modelis nors iš esmės ir grindžiamas privačiomis investicijomis, gali įgyti ir įvairias kombinuotas formas, kuomet aukštąjį išsilavinimą finansuoja ne pats klausytojas, o jo darbdavys.

5 pav. Rinkos aukštojo mokslo finansavimo modelis

Šaltinis: Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 344.

Skandinaviškas modelis aukštąjį mokslą traktuoja kaip tokį „produktą“, iš kurio vartojimo naudos gauna ne tik tiesioginis jo vartotojas, bet ir aplinkiniai. Išsilavinęs, aukštesnės kvalifikacijos ir kultūros žmogus daro teigiamą poveikį socialinei aplinkai ir gyvenimo kokybei. Poveikis pasireiškia ne tik sau ir savo šeimai, bet daug platesniu mastu – visai visuomenei. Mokslininkai tokius reiškinius įvardija kaip teigiamus išorinius efektus (angl. positive externalities): jie atsiranda tada, kai žmogaus veikla, jam to sąmoningai nesiekiant, teikia naudą ne tik tiesioginiam jos gavėjui, bet ir pašaliniam asmenims, nors šie už gaunamą naudą jos sukūrėjui nemoka. Siekdama tokios bendros (kartais pranokstančios privačią) naudos, valstybė yra linkusi leisti mokesčių mokėtojų lėšas tos naudos „gamybai“ finansuoti. Būtent todėl yra dotuojamos, pavyzdžiui, mokyklos, viešosios bibliotekos, muziejai, teatrai, galiausiai – išsilavinimas ir studijos (Čekanavičius, 2008, p.

9). Pagal skandinaviškąjį modelį studijas finansuoja valstybė. Tokių investicijos priežastis – laukiamas investicijos rezultatas, kuris pasireiškia įvairiais aspektais (ekonominiu, socialiniu, kultūriniu ir kt.). Šis modelis iš esmės grindžiamas socialine koncepcija.

Abu modeliai – skandinaviškasis ir amerikietiškas labai skirtingi, tačiau tiek vienas, tiek kitas turi privalumų ir trūkumų. Pažymėtina, kad skandinaviškojo modelio pagrindas – laukiama išsilavinimo nauda, o amerikietiškojo – paties asmens suvokimas, kad aukštąjį mokslą reikia finansuoti pačiam.

Pagrindinis amerikietiško modelio pranašumas yra tas, kad jis suteikia aiškias, akademinės rinkos veikimu pagrįstas aukštojo mokslo institucijų tarpusavio konkurencijos paskatas. Aukštojo mokslo institucijos, siekdamos pritraukti savo paslaugų vartotojų (studentų), konkuruoja siūlomų studijų programų turiniu, kokybe ir jų kaina. Amerikietiškas modelis turi ir trūkumų. Pagrindinis trūkumas yra siejamas su ribotu studijų prieinamumu. Net tuomet, kai gabūs, bet neturtingi jaunuoliai gali tikėtis studijų išlaidas padengiančios stipendijos, jos gavimo neapibrėžtumas gali juos atgrasyti nuo aukštojo išsilavinimo siekimo. Pagrindinis skandinaviško aukštojo mokslo finansavimo modelio pranašumas yra platus studijų prieinamumo užtikrinimas. Studijos užtikrinamos visiems norintiems ir galintiems siekti aukštojo išsilavinimo. Galimybes studijuoti šiuo atveju lemia ne finansiniai studento ištekliai, o jo gebėjimai. Tokiu būdu aukštasis mokslas padaromas prieinamu visiems visuomenės sluoksniams ir sudaromos prielaidos išvengti galimos „protų netekties“ dėl finansinių išteklių stokos. Pažymėtina, kad skandinaviškas modelis sėkmingai veikia tik tuomet, kai aukštasis mokslas valstybės finansuojamas reikiamu mastu, t. y. kai finansavimas atitinka realius universitetų poreikius, o ne vyriausybės demonstruojamą tų poreikių traktuotę (Čekanavičius, 2008, p. 9). Taigi, skandinaviškasis ir amerikietiškas modeliai yra gana skirtingi.

Be šių kraštutinių „grynųjų“ modelių egzistuoja ir aibė tarpinių variantų, t. y. mišrių finansavimo modelių, kuriais siekiama suderinti abiejų nagrinėtųjų variantų pranašumus ir numatomas dalinis abiejų suinteresuotų šalių dalyvavimas finansuojant aukštąjį mokslą (Čekanavičius, 2008, p. 10). Tokie modeliai, sprendžiant pagal jų pranašumus derinantį pobūdį, potencialiai yra pranašiausi.

Svarbus vaidmuo, aptariant aukštojo mokslo finansavimą, tenka finansavimo padalijimui. Kaip pažymi D. M. Hutton (2014), aukštojo mokslo finansavimo dalijimasis yra grindžiamas stipriais aukštojo mokslo institucijos bendradarbiavimo su valstybinėmis institucijomis ryšiais, aljansų su tarybomis, bendruomenėmis, privačiais asmenimis, savanoriškais organizacijomis ar rėmėjais kūrimu. Pažymėtina, jog kai kurie minėtieji subjektai valstybėje gali visiškai nedalyvauti aukštojo mokslo finansavime. Tai reiškia, kad derinant skirtingas dalyvių kombinacijas, gaunami įvairūs aukštojo mokslo finansavimo modeliai.

Esant tokiai didelei finansavimo būdų ir mechanizmų įvairovei, aktuali tampa aukštojo mokslo finansavimo modelio, tinkamiausio konkrečiai valstybei, paieška, alternatyvų vertinimas ir parinkimas. Tinkamiausio modelio parinkimas priklauso nuo valstybiniu reguliavimu siekiamų tikslų, valstybės ekonominio pajėgumo, jos institucijų ir aukštųjų mokyklų autonomijos santykio. Įprasta, jog valstybė yra pagrindinis aukštojo mokslo sistemos finansuotojas. Siekiant tinkamai naudoti valstybės lėšas, svarbu, kad taikomas aukštojo mokslo finansavimo modelis būtų efektyvus, kokybiškas ir pakankamas. Pagal institucinį aukštojo mokslo finansavimą finansavimas skiriamas aukštojo išsilavinimo paslaugas teikiančiai institucijai pagal jos studijų ir mokslinių tyrimų sąnaudas. Jei valstybėje taikomas programinis finansavimas, tuomet lėšos skiriamos konkrečioms studijų programoms. Tokiu atveju iškeliami tikslai programą teikiančiai institucijai. Galimas ir paslaugos gavėjo finansavimo metodas. Šis metodas yra orientuotas į tiesioginių aukštojo mokslo paslaugos gavėjų – studentų – finansavimą, kai nuo jų priklauso, kokiai aukštojo mokslo institucijai skirti jiems valstybės suteiktas aukštajam išsilavinimui įgyti lėšas (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 356).

Diskusijų kelia visuomeninis aukštojo mokslo finansavimas. Valstybės intervencija teikiant švietimo paslaugas yra traktuojama kaip teisingumo siekis. Kaip nurodo Z. Tamašauskienė ir D. Rudytė (2007), jei mokslas brangiai kainuoja, tai tik turtingi gali jį įgyti. Neturtingi lieka neturtingi, nes jiems aukštasis mokslas neprieinamas kaip turtingiems. Vadovaujantis ekonominiu požiūriu subsidijos aukštajam mokslui pateisinamos remiantis rinkos trūkumais. Kaip neefektyviai mažos privačios iniciatyvos įsigyjant aukštojo mokslo paslaugas šaltiniais įvardijami teigiami išoriniai aukštojo mokslo poveikiai, kapitalo rinkų apribojimai (netobulos švietimo paskolų rinkos), investicijos į aukštąjį mokslą rizika ir privačių galimybių drausti mokymosi riziką nebuvimas. Detalizuojant rinkos trūkumus, kurie yra pagrindinis vyriausybės kišimosi į privačias rinkas ekonominis argumentas, išskirtini teigiami išoriniai aukštojo mokslo poveikiai. Ekonominis pagrindimas rodo, kad privačių asmenų investicijos į veiklas, generuojančias teigiamus išorinius poveikius, yra nepakankamos. Dėl šios priežasties būtinas visuomeninis finansavimas (Tamašauskienė, Rudytė, 2007, p. 24). Taigi, valstybė skirdama finansavimą įvertina, kokių specialistų rinkoje trūksta ir pagal tai skiria finansavimą, o privatus investuotojas labiausiai atsižvelgia į savo interesus.

Subsidijų aukštajam mokslui teikimą galima pateisinti ir kapitalo rinkų netobulumu. Ne visi studentai turi pakankamai nuosavų lėšų aukštojo mokslo paslaugoms apmokėti, todėl neturint tokių lėšų, tenka skolintis. Paskolos – tai priemonė, galinti padėti tiek studentams, tiek valstybei išspręsti finansinius sunkumus. Studijų paskolos apibūdinamos kaip priemonė, suteikianti nepasiturinčiais gyvenantiems asmenims gauti lėšų aukštajam išsilavinimui įgyti, o šiai investicijai pradėjus teikti naudą, paskolos gavėjas dalį savo lėšų turi skirti paskolos grąžinimui. Pirmoji studijų paskolų

sistema buvo sukurta Kolumbijoje 1950 m., vėliau šias sistemas pradėjo taikyti ir kitos valstybės (JAV, kelios Europos valstybės). Iki 1980 m. studijų paskolos pradėtos teikti apie 30 valstybių, o šiuo metu pasaulyje studijų paskolų sistemos veikia apie 70 valstybių. Paskolų sistemų tikslai labai įvairūs – nuo universitetų sistemos plėtros ir aukštojo mokslo prieinamumo didinimo iki specializuotos darbo jėgos poreikio patenkinimo ir aukštojo mokslo finansavimo šaltinių diversifikavimo (Bikulčiūtė, Želvys, 2015, p. 120–121).

Studijų paskolų sistemų modeliai skirstomi pagal paskolos grąžinimo tvarką ir klasifikuojamos taip: įprastos paskolos, paskolos, susijusios su gavėjo pajamomis, mišrios paskolos, absolventų mokestis. Vienas iš inovatyviausių paskolų sistemų modelių yra absolventų mokestis. Šis modelis kiekvienam aukštosios mokyklos absolventui nustato prievolę mokėti papildomą mokestį nuo savo pajamų dalies nustatytą terminą ar neterminuotai. Šis modelis nėra laikomas grynuoju paskolų modeliu, kadangi aukštąjį išsilavinimą įgijęs asmuo sumoka valstybei už aukštojo mokslo subsidijavimą studijų metu. Aptariamas modelis labiau taikytinas uždaroje ekonomikoje, kadangi mokesčio surinkimas vyksta per mokesčių sistemą, o išvykus į kitą valstybę gali būti sudėtinga šiuos pinigus atgauti, be to, aukštųjų mokyklų absolventų priešinimasis jo įvedimą gali padaryti politiškai sudėtingu (Bikulčiūtė, Želvys, 2015, p. 122–123).

Paskolų tiekėjai, dažniausiai privatūs bankai, nėra linkę teikti paskolas studijų finansavimui dėl dviejų pagrindinių priežasčių: 1) nė vienoje pasaulio šalyje nėra žmogiškojo kapitalo aktyvų rinkos; 2) bankams sunku kontroliuoti (tikrinti) individualias charakteristikas ir individualią elgseną, lemiančią investicijos į žmogiškąjį kapitalą pajamingumą (Tamašauskienė, Rudytė, 2007).

Dar viena aukštojo mokslo visuomeninio finansavimo priežastis yra ta, kad gebėjimų įgijimas yra siejamas su tam tikra rizika ir privatūs asmenys dėl negebėjimo diversifikuoti riziką gali nepakankamai investuoti. Dalį aukštojo mokslo kaštų privalo padengti ir privatūs subjektai. To priežastis – aukštojo mokslo teikiama privati nauda. Vienas paprasčiausių aukštojo mokslo privačios naudos matų – didesnis absolventų gaunamas darbo užmokestis, lyginant su aukštojo išsilavinimo neturinčiais asmenimis. Kaip nustatė Z. Tamašauskienė ir D. Rudytė (2007), aukštąjį mokslą baigusių darbuotojų atlyginimo priedas yra didelis visose šalyse (Tamašauskienė, Rudytė, 2007, p. 24). Pastarasis aukštojo mokslo studijų baigimo privalumas šiame darbe jau buvo gana išsamiai aptartas, aktualizuojant investicijos į išsilavinimą naudą.

Pažymėtina, kad valstybė gali pasirinkti vieną iš šioje darbo dalyje aptartų aukštojo mokslo finansavimo modelių ar jais remdamasi kurti savo. Nepriklausomai nuo to, koks variantas pasirenkamas, anot L. Čekanavičiaus ir kt. (2008), aukštojo mokslo finansavimo modelis turėtų suderintai spręsti šiuos esminius uždavinius:

- garantuoti studijų prieinamumą;
- skatinti aukštųjų mokyklų konkurenciją;

- motyvuoti studijuojančiuosius;
- užtikrinti lėšų panaudojimo efektyvumą;
- telkti įvairius finansavimo šaltinius.

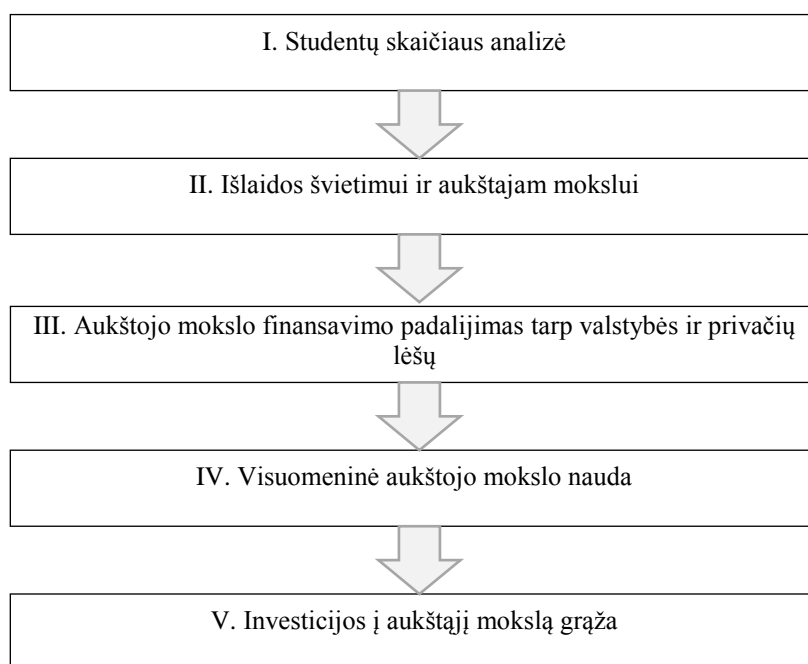
Nustatyta, jog aukštojo mokslo finansavimo modeliai gali būti klasifikuojami į biurokratinį, kolegialų, rinkos, skandinaviškąjį, amerikietiškąjį ir kitus. Valstybė, sprendama kurį modelį pasirinkti (ar juo remiantis kurti savo), turi paisyti aukštojo mokslo finansavimo modeliui keliamų reikalavimų spręsti tam tikrus uždavinius. Svarbu pasirinkti tuos finansavimo modelių aspektus, kurie padėtų pagrįstai ir kryptingai reformuoti Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistemą, siekiant sparčiai didinti jos efektyvumą.

2. AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO ANALIZĖ LIETUVOJE ES ŠALYSE KONTEKSTE

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant tinkamai įvertinti aukštojo mokslo finansavimą Lietuvoje, svarbu jį vertinti retrospektyviniu požiūriu, aukštojo mokslo finansavimą lyginti su ES šalių narių situacija. Tyrimo objektas – Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimas. Pagrindinis šio tyrimo tikslas – išanalizuoti Lietuvos aukštojo mokslo sistemos finansavimą kitų ES valstybių kontekste. Tikslui įgyvendinti atliekama statistinių duomenų analizė. Tyrimui atlikti pasitelktas retrospektyvinis požiūris.

Empirinis tyrimas atliekamas penkiais etapais (žr. 6 pav.).

6 pav. Aukštojo mokslo finansavimo tyrimo etapai

Siekiant nuoseklumo bei loginio tokios tyrimo eigos pagrindimo, tampa tikslinga išsamiau aprašyti kiekvieno iš šių tyrimo etapų įgyvendinimo metodiką. Pirmajame tyrimo etape atliekama studentų skaičiaus analizė. Ši analizė apima studentų skaičiaus įvertinimą tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse. Atsižvelgiant į tai, kad ES aukštojo mokslo sistemoje funkcionuoja valstybinės bei privačios aukštojo mokslo įstaigos, darbe įvertintas privačių aukštojo mokslo įstaigų studentų ir

visų besimokančių studentų santykis, apskaičiuotas vienai mokslo įstaigai tenkantis studentų skaičius.

Antrasis tyrimo etapas skirtas išlaidoms švietimui bei aukštajam mokslui įvertinti. Išlaidos vertintos pagal mokslininkų aktyviai rekomenduojamą aukštojo išsilavinimo finansavimo vertinimo rodiklį – išlaidų dalį nuo BVP (Debande, 2004; Tamašauskienė, Rudytė, 2007; Tamašauskienė ir kt., 2008; Abdessalem, 2011; Kabbani, Salloum, 2011).

Trečiajame etape tirtas aukštojo mokslo finansavimo padalijimas tarp valstybės ir privačių lėšų. Šiam aspektui įvertinti analizuota mokamų ir valstybės finansuojamų studijų vietų dinamika, mokslo įstaigų lėšų pasiskirstymas pagal šaltinius, švietimui skirtos namų ūkių išlaidos, metiniai studijų įmokų dydžiai.

Visuomeninei aukštojo mokslo naudai įvertinti analizuotas aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius, analizuojama teorinėje šio darbo dalyje identifikuota viešoji ir privačioji ekonominė bei socialinė nauda (žr. 1 lent.).

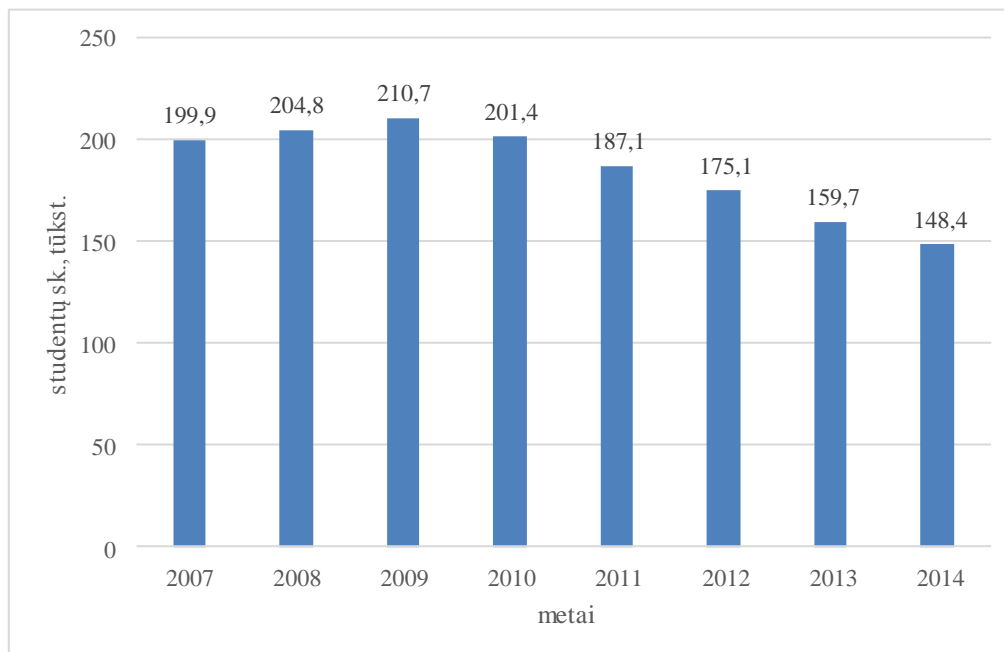
Penktajame tyrimo etape vertinta investicijos į aukštąjį mokslą grąža. Šie vertinimai apėmė tiek privačią, tiek visuomeninę naudą.

Analizei atlikti naudoti Lietuvos statistikos departamento, Europos statistikos departamento duomenys. Tyrimo laikotarpis – 2007–2014 m., tačiau dėl duomenų prieigos apribojimų, duomenys apie kai kuriuos rodiklius pateikti ne visam numatytam laikotarpiui. Tyrimo metu surinktiems statistiniams duomenims apdoroti ir analizuoti naudota MS Excel ir statistinė programa SPSS. Skaičiavimams atlikti taikyti statistiniai tyrimo metodai.

2.2. Studentų skaičiaus Lietuvoje ir ES šalyse dinamikos analizė

Stodami į aukštąsias mokyklas studentai siekia įgyti žinių, gebėjimų, kompetencijų, t.y. formuoti savo žmogiškąjį kapitalą. Studentų skaičiaus Lietuvoje dinamika pateikta 7 paveiksle.

Lietuva pagal studentų skaičių Eurostat duomenimis 2007–2010 m. laikotarpiu užėmė 20 vietą, aplenkdamą Airiją, Kroatiją, Latviją, Slovėniją, Estiją, Kiprą, Maltą bei Liuksemburgą. 2011 ir 2012 m. pagal studentų skaičių buvo 21, kadangi Lietuvoje studentų skaičius sumažėjo, o Airijoje padidėjo (žr. 7 pav.). Lietuvoje studentų skaičius kasmet didėjo iki 2009 m. 2010 m. absoliutine verte studentų skaičius šalyje sumažėjo 9,3 tūkst. (sumažėjimo tempas – -4,41%). Šį sumažėjimą lėmė 2009 m. balandžio 30 d. startavusi mokslo ir studijų reforma. Pradedant nuo 2009-2010 m. m., įstojusiųjų į aukštąsias mokyklas studijas valstybė finansavo „studijų krepšelio“ principu. Skirtingai nei anksčiau, valstybės finansavimą imta skirti ne aukštojo mokslo institucijoms, o studentams, todėl studijuojantieji „studijų krepšelį“ gali neštis į bet kurią Lietuvos aukštąją mokyklą (Veličkaitė, 2009).

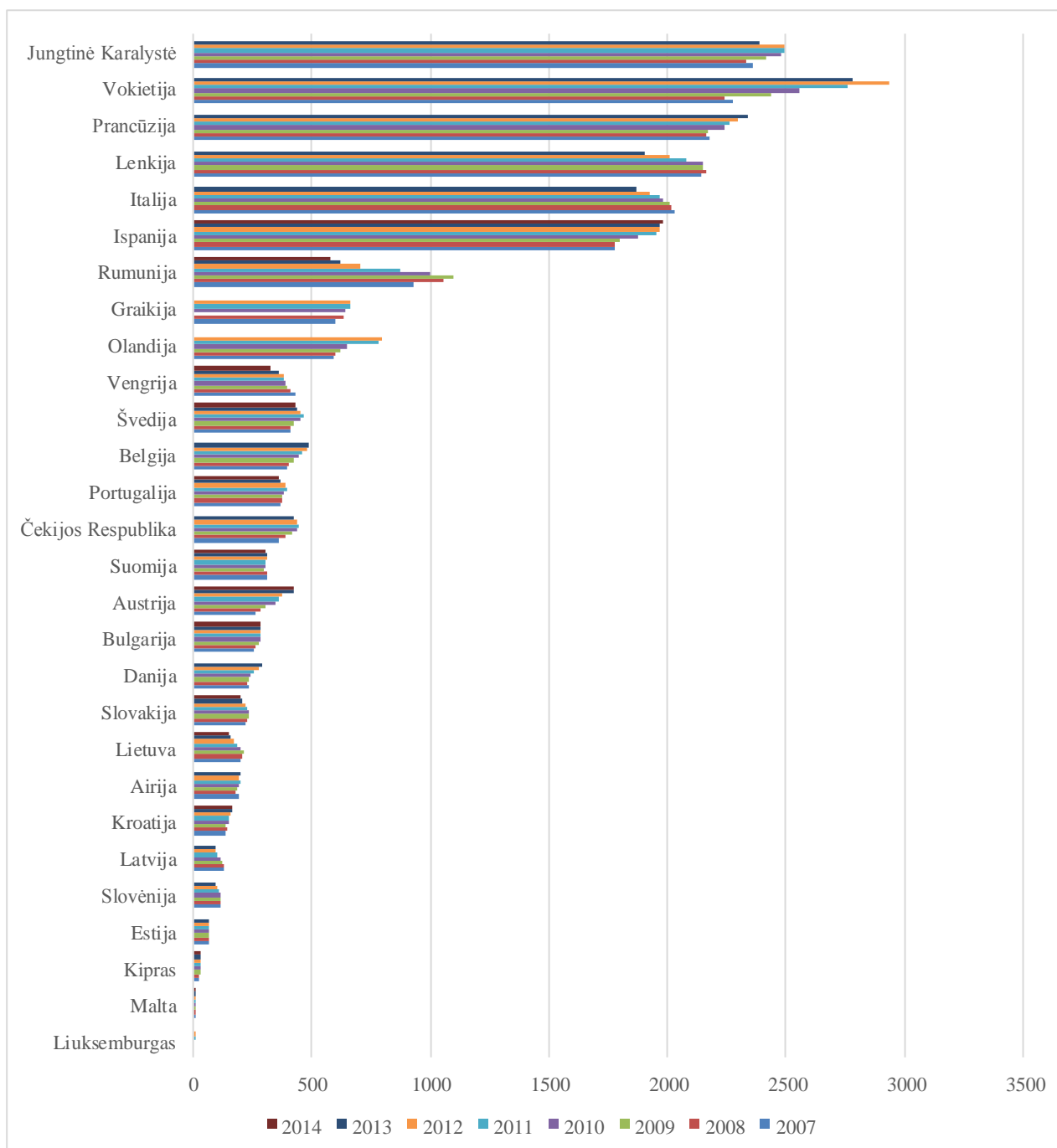
7 pav. Studentų skaičiaus Lietuvoje dinamika 2007–2014 m., tūkst.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat, 2015.

2011 m. studentų skaičiaus pokytis buvo drastiškesnis – šalyje sumažėjo 14,3 tūkst. studentų (sumažėjimo tempas – -8,64%), o 2012 m. šalies aukštosiose mokyklose studijavo 12 tūkst. mažiau studentų negu 2011 m. (sumažėjimo tempas – -16,90%). Lyginant 2012 ir 2007 m. duomenis, studentų skaičius Lietuvoje sumažėjo 24,8 tūkst. 2013 ir 2014 m. studentų skaičius šalyje ir toliau mažėjo. Lyginant 2014 ir 2007 m. duomenis, šis sumažėjimas siekė 51,5 tūkst. studentų arba 25,76 proc. Latvijoje, Vengrijoje, Italijoje, Lenkijoje bei Rumunijoje jis sumažėjo žymiai labiau negu Lietuvoje. Šalys, kuriose studentų skaičius per analizuojamą laikotarpį padidėjo labiausiai yra šios: Vokietija, Olandija, Ispanija, Jungtinė Karalystė bei Prancūzija.

Pagal studentų skaičių 2007–2014 m. laikotarpiu pagal studentų skaičių pirmavo Jungtinė Karalystė, Vokietija, Prancūzija, Lenkija, Italija ir Ispanija (žr. 8 pav. ir 1 priedą).

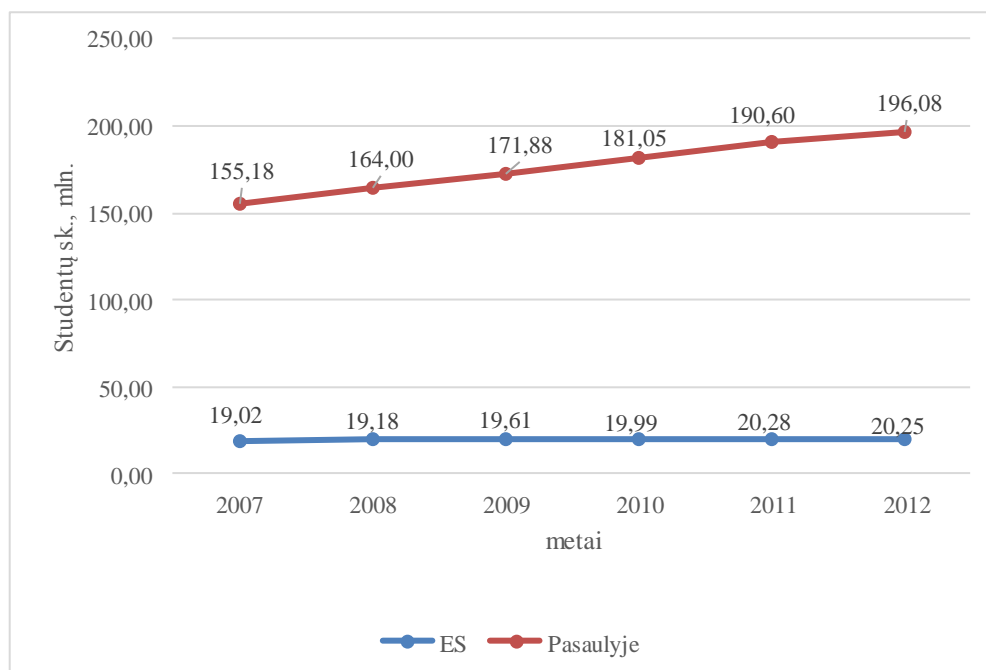
2007 ir 2008 m. pirmaujančias pozicijas užėmė Jungtinė Karalystė, tačiau nuo 2009 m. didesnis studentų skaičius buvo Vokietijoje, kur 2012 m. studijavo net 2939,5 tūkst. studentų (tai buvo 443,7 tūkst. daugiau nei Jungtinėje Karalystėje). 2012 m. Jungtinei Karalystei pirmauti pagal studentų skaičių ES greičiausiai sukliudė 2012 m. įvykdytas įmokų už aukštąjį mokslą padidinimas. Daugumoje programų įmokos buvo padvigubintos, o kai kuriose net patrigubintos. 2013 m. ir toliau pirmavo Vokietija.

8 pav. Studentų skaičiaus dinamika ES šalyse 2007–2012 m., tūkst.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat, 2015.

2010 m. duomenimis, Europoje buvo daugiau nei 4000 aukštojo mokslo institucijų, kuriose studijavo daugiau nei 19 mln. studentų (Macris, Macris, 2010, p. 193). Kaip rodo 9 paveiksle pateikti duomenys, iki 2012 m. studentų skaičius ES padidėjo iki 20 mln. studentų. Tyrimo atlikimo metu naujesni nei 2012 m. studentų skaičiaus duomenys nebuvo prieinami.

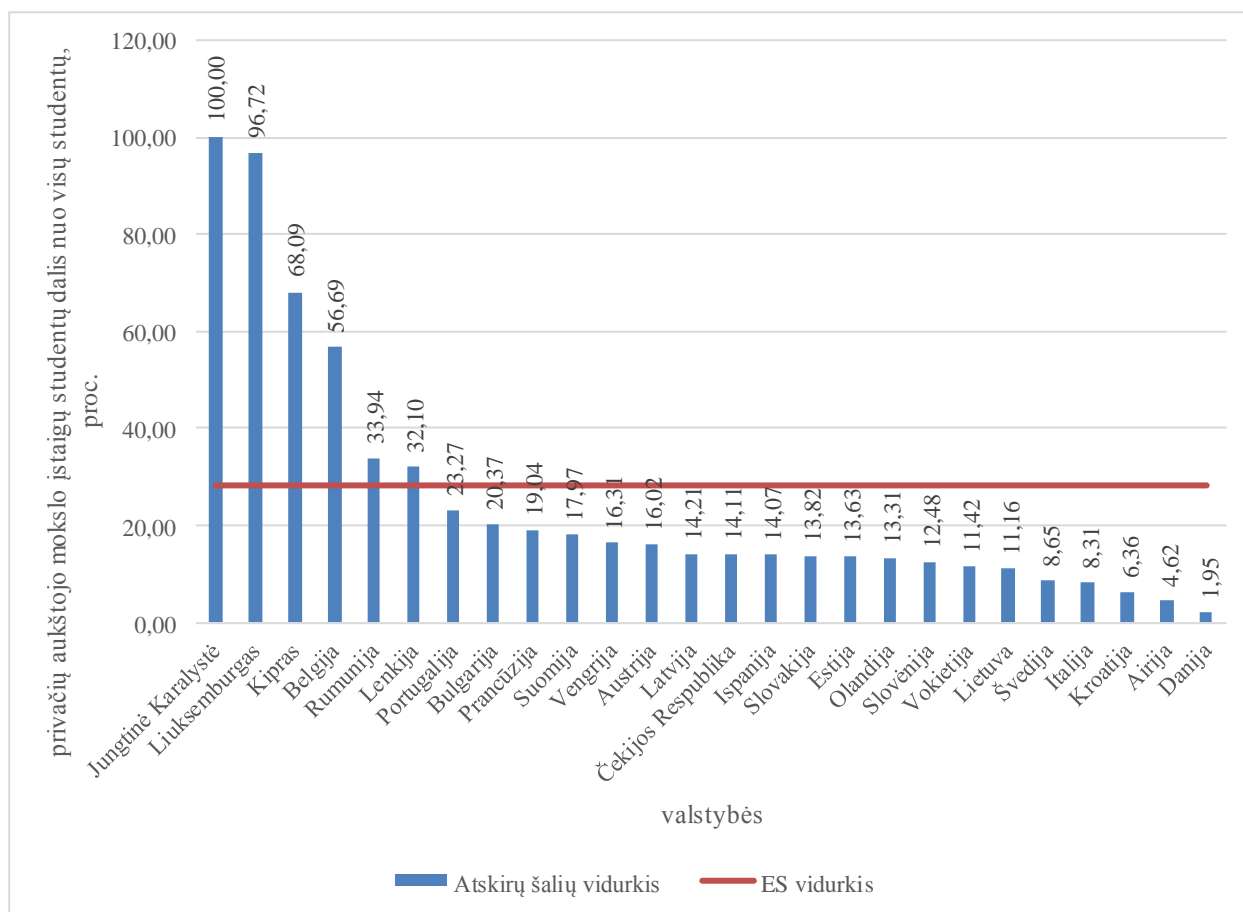

9 pav. Studentų skaičiaus dinamika ES ir pasaulyje 2007–2012 m., mln.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat, 2015; The World Bank, 2015.

Globalizuotoje aplinkoje, kurioje technologijos koreguoja darbo rinkos poreikius, darbuotojų, disponuojančių plačiomis žiniomis, specializuotais įgūdžiais, pažangiais analitiniais gebėjimais ir kokybiškos komunikacijos įgūdžiais, paklausa didėja. Todėl darbo rinkos dalyvių siekis įgyti aukštąjį išsilavinimą šiuo metu yra ypač svarbus ir intensyvesnis, lyginant su ankstesnėmis kartomis. Šios tendencijos yra ryškios ne tik ES, kur 2007 – 2012 m. laikotarpiu studentų skaičius padidėjo 6,47 proc., bet ir visame pasaulyje. Pasaulio studentų skaičiaus padidėjimas analizuojamu laikotarpiu buvo žymiai ryškesnis – jis pasiekė net 26,35 proc. Prognozuojama, jog studentų skaičius ir toliau išlaikys augimo tendencijas. G. Maslen (2012) teigimu, studentų skaičius 2025 m. pasieks 262 milijonus. Neabejojama, jog studentų skaičius augs išsivysčiusiose šalyse, tačiau daugiau nei pusę padidėjimo lems studentų skaičiaus augimas Kinijoje bei Indijoje.

ES aukštojo mokslo sistemoje funkcionuoja valstybinės bei privačios aukštojo mokslo įstaigos. Vienose šalyse pagal studentų skaičių dominuoja privačios, kitose – valstybinės (žr. 10 pav.).

10 pav. Privačių aukštojo mokslo įstaigų studentų ir visų besimokančių studentų santykis 2007–2012 m., vidurkis proc.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat, 2015.

Kaip rodo paveiksle pateikti duomenys, valstybinės aukštojo mokslo įstaigos dominuoja Danijoje, Airijoje, Kroatijoje, Italijoje, Švedijoje. Minėtose valstybėse privačių aukštojo mokslo įstaigų studentų dalies nuo visų studentų vidurkis 2007–2012 m. neviršijo 10 proc. Lietuva analizuojamame kontekste užima šeštąją poziciją (privačių aukštojo mokslo įstaigų studentų dalies nuo visų studentų vidurkis – 11,16 proc.). Kai kurios valstybės bendrame ES kontekste išsiskiria pagal privačių aukštojo mokslo įstaigų studentų dalį. Svarbu paminėti Jungtinės Karalystės praktiką šioje srityje, kadangi tai vienintelė ES valstybė, kurioje visos aukštojo mokslo įstaigos laikomos privačiomis. Visgi, tas privatumas yra sąlyginis, kadangi visos aukštojo mokslo įstaigos yra priklausomos nuo valstybės ir jas valdo valstybinės institucijos.

Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje svarbus vaidmuo tenka aukštojo mokslo įstaigoms. Lietuvoje jos yra dviejų tipų – kolegijos ir universitetai. Lietuvos statistikos departamente pateikiami ir naujausi (2014–2015 mokslo metų duomenys), todėl Lietuvos atveju analizės laikotarpis yra nuo 2007 iki 2014 m. (žr. 3 lent.).

**Aukštojo mokslo įstaigų skaičiaus ir vienai įstaigai tenkančio gyventojų skaičiaus
Lietuvoje dinamika 2007–2014 m.**

Rodikliai	Metai							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kolegijų sk., vnt.	28	27	23	23	24	24	24	24
Universitetų sk., vnt.	22	22	23	22	23	23	23	22
Iš viso aukštojo mokslo įstaigų, vnt.	50	49	46	45	47	47	47	46
Gyventojų sk. šalyje, vnt.	3249,98	3212,61	3183,86	3141,98	3052,59	3003,64	2971,91	2943,47
Vienai aukštojo mokslo įstaigai tenkančių gyventojų sk., vnt.	65,00	65,56	69,21	69,82	64,95	63,91	63,23	63,99
Studentų sk., tūkst.	199,90	204,80	210,70	201,40	187,10	175,10	159,70	148,39
Vienai aukštojo mokslo įstaigai tenkančių studentų sk., tūkst.	4,00	4,18	4,58	4,48	3,98	3,73	3,40	3,23

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2015.

Kaip rodo 3 lentelėje pateikti duomenys, šalyje kolegijų skaičius visą analizuojamą laikotarpį, išskyrus 2009 m., buvo didesnis už universitetų skaičių. 2009 m. šalyje veikė po 23 kolegijas ir universitetus. Universitetų skaičius 2007–2014 m. laikotarpiu buvo žymiai stabilesnis negu kolegijų. Universitetų skaičiaus kitimo diapazonas – nuo 22 iki 23, kai tuo tarpu kolegijų skaičius svyravo nuo 23 iki 28.

Kaip rodo 3 lentelėje pateikti duomenys, 2007–2014 m. laikotarpiu gyventojų skaičius šalyje mažėjo. Sumažėjo ir aukštojo mokslo įstaigų skaičius. Vienai aukštojo mokslo įstaigai 2007 m. teko 65000 šalies gyventojų. Iki 2010 m. šis skaičius didėjo ir pasiekė didžiausią ribą per analizuojamą laikotarpį – 69822. 2011–2013 m. aukštojo mokslo įstaigų skaičiui nekintant, vienai aukštojo mokslo įstaigai tenkančių gyventojų skaičius ir toliau mažėjo. 2014 m. aukštojo mokslo įstaigų skaičiui sumažėjus iki 46, vienai aukštojo mokslo įstaigai tenkančių gyventojų skaičius padidėjo iki 63989. Lietuvos atvejį galima palyginti su Švedija. Švedijos gyventojų skaičius yra maždaug tris kartus didesnis, tačiau minėtoje valstybėje veikia 29 aukštojo mokslo institucijos, iš kurių 27 – valstybinės, o 2 – anksčiau buvusios valstybinės, tačiau šiuo metu esančios privačios. Visas aukštojo mokslo institucijas Švedijoje prižiūri Švedijos nacionalinė aukštojo mokslo agentūra. Švedijos aukštojo mokslo institucijos – universitetai ir universitetų kolegijos. Universitetai nuo kolegijų skiriasi tuo, kad universitetams yra suteikta teisė rengti bet kurių mokslų doktorantus, o universitetų kolegijoms mokslai, kurių doktorantai yra rengiami, parenkami (Hallonsten, Holmberg, 2013, p. 575). Švedijos pavyzdys leidžia teigti, kad Lietuvoje aukštojo mokslo institucijų pagal gyventojų skaičių yra per daug.

Vienai aukštojo mokslo įstaigai tenkančių studentų skaičius Lietuvoje didėjo iki 2009 m. inicijuotos aukštojo mokslo reformos. Įgyvendinus „studento krepšelio“ idėją, šalies mokslo įstaigos ėmė pritraukti vis mažiau studentų. Lyginant 2014 m. duomenis su 2007 m., matyti, kad vienai aukštojo mokslo įstaigai tenkančių studentų skaičius šalyje sumažėjo 19,25 proc.

Apibendrinant atliktą studentų skaičiaus dinamikos analizę, galima teigti, kad intensyvi ekonomikos globalizacija bei technologinė pažanga skatina ES šalių gyventojų apsisprendimą siekti aukštojo mokslo. Tą labai aiškiai rodo nuoseklus studentų skaičiaus didėjimas. ES šalių narių aukštojo mokslo sistemų skirtumai lemia tai, kad vienoje šalyse dominuoja privačiose aukštojo mokslo įstaigose studijuojantys studentai, kitose – studijuojantys valstybinėse aukštojo mokslo įstaigose. Lietuvoje itin ryški valstybinio aukštojo mokslo pasirinkimo tendencija. Išanalizavus studentų bei užimtųjų skaičiaus dinamiką, nustatyta, jog studentų skaičiui šalyje mažėjant, užimtųjų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičius šalyje didėjo. Tai reiškia, jog egzistuoja lagas, t.y. laiko tarpas tarp sprendimo studijuoti ir studijų baigimo. Pažymėtina ir studijų pasirinkimo užsienio šalyse galimybė ir grįžimas dirbti į Lietuvą po studijų baigimo.

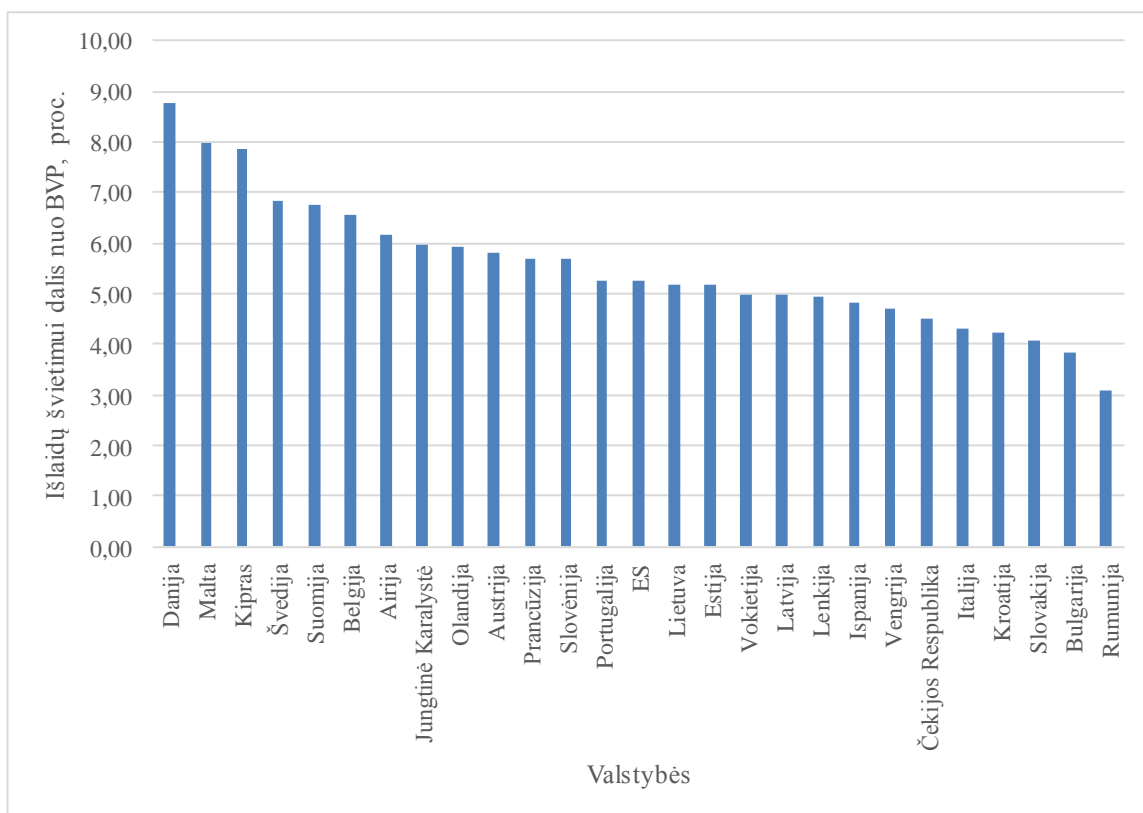
2.3. Išlaidos švietimui ir aukštajam mokslui, kaip BVP dalis Lietuvoje ir kitose ES šalyse

Analizuojant aukštojo mokslo finansavimą, svarbu įvertinti išlaidas švietimui ir aukštajam mokslui, kaip BVP dalį.

Lietuvos situacija išlaidų švietimui ir aukštajam mokslui kontekste vertinama gana palankiai, kadangi švietimui Lietuvoje skiriama 5,17 proc., o tai yra tik 0,08 proc. punkto mažiau už ES vidurkį. Nuo didžiausią BVP dalį skiriančios švietimui Danijos, Lietuva 2011 m. atsiliko 3,58 punkto. Lyginant artimiausių kaimyninių Baltijos šalių rodiklius, Lietuva lenkė Latviją 0,21 proc. punkto, o Estiją 0,01 proc. punkto (žr. 11 pav.).

Anot T. Agasisti ir kitų (2012), Europos šalyse pastebima tendencija skirti daugiau lėšų aukštojo mokslo sistemoms finansuoti ir didinti šių sistemų valdymo skaidrumą bei atskaitingumą. 1998 m. sukūrus bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę, universitetų finansavimas ir tyrimai tapo itin svarbiu aspektu visose Europos šalyse.

Siekiant išanalizuoti aukštojo mokslo finansavimo sistemas, pirmiausia, svarbu įvertinti, kiek finansinių išteklių švietimui ir aukštajam mokslui finansuoti skiria ES valstybės, tame tarpe ir Lietuva. Pagal 2 priede pateiktus išlaidų švietimui dalies nuo BVP ES šalyse duomenis 2007–2012 m. (naujesni duomenys iki šiol publikuoti nebuvo), matyti, kad ES šalys šiuo aspektu nėra vieningos. Švietimui skiriama nuo 3 iki 9 proc. BVP.

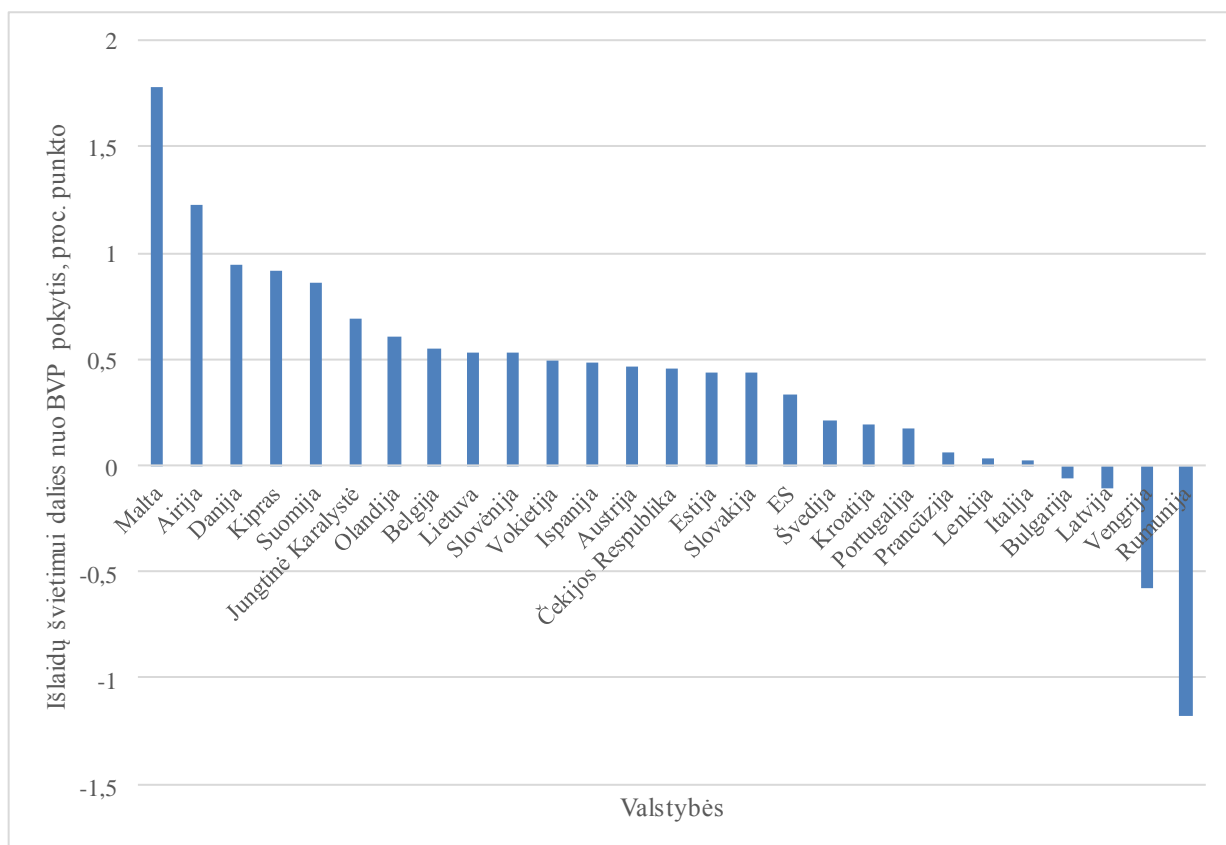

11 pav. Išlaidų švietimui dalis nuo BVP 2011 m., proc.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat, 2015.

Kaip rodo paveiksle pateikti duomenys, didžiausią išlaidų nuo BVP dalį skiria Danija (8,75 proc.), Malta (7,96 proc.) bei Kipras (7,87 proc.). Mažiausiai išlaidų švietimui skiria Rumunija (3,07 proc.), Bulgarija (3,82 proc.) bei Slovakija (4,06 proc.).

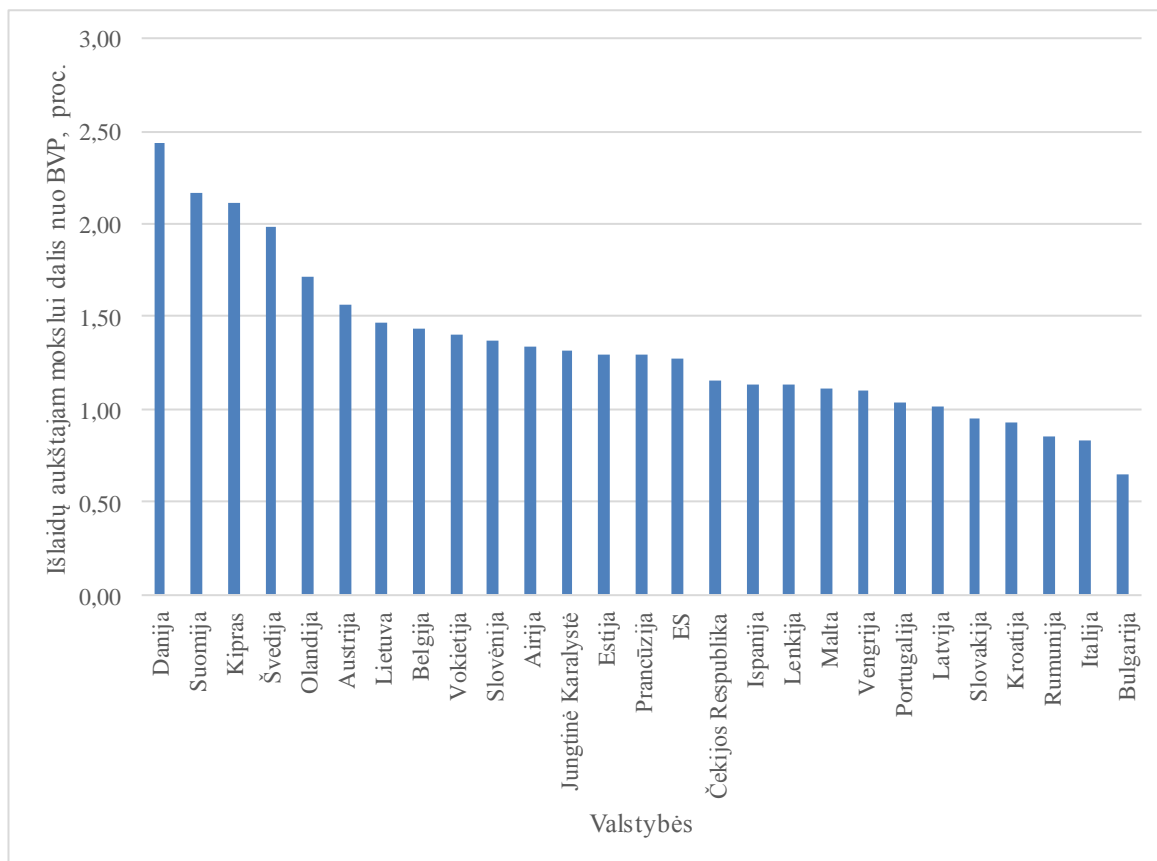
Lyginant 2011 ir 2007 m. duomenis, matyti, kad daugumoje ES šalių narių išlaidų švietimui dalis nuo BVP padidėjo (žr. 12 pav.). Analizuojamame kontekste 2007–2011 m. laikotarpiu labiausiai sustiprėjo Maltos, Airijos bei Danijos situacija. Paminėtinas Danijos pavyzdys. Kaip parodė studentų skaičiaus analizė, tai yra šalis, kurios dauguma studentų mokosi valstybinėse aukštojo mokslo įstaigose, šalis skirianti didžiausią dalį išlaidų švietimui nuo BVP (iš visų ES šalių) ir didinanti jas sparčiausiu tempu. Taigi, Danija minėtais aspektais yra pavyzdys kitoms ES valstybėms. Analizuojamu laikotarpiu mažėjo tik keturių valstybių išlaidų švietimui dalis nuo BVP: Bulgarijos, Latvijos, Vengrijos bei Rumunijos. Taigi, jei Danija minėta kaip pažangi valstybė, Rumunija šiuo aspektu yra visiškai priešingybė: mažiausią išlaidų švietimui dalį nuo BVP skirianti Rumunija, per analizuojamą laikotarpį šias išlaidas sumažino net 1,18 proc. punkto.

12 pav. Išlaidų švietimui dalies nuo BVP pokytis 2011 m. lyginant su 2007 m., proc. punkto

Aukštajam mokslui skiriama BVP lėšų dalis įvairiose ES šalyse 2007–2011 m. pateikta 3 priede. Išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP 2011 m. pateikta 13 paveiksle.

Didžiausią dalį išlaidų aukštajam mokslui, kaip ir švietimui apskritai, skiria Danija. Išsamiau šios šalies aukštojo mokslo finansavimo sistemą analizavo I. Batkutė (2008). Anot autorės, Danijoje finansavimo pagrindas yra plėtros kontraktai, kuriuose pagal išdėstytus veiklos tikslus ir rodiklius valstybė universitetams ketverių metų laikotarpiui skiria lėšų. Šie kontraktai keičia universitetų vidaus tvarkos reglamentavimą, kai suderintais rodikliais pagrįsti rezultatai atspindi aktualius aukštojo mokslo plėtros parametrus ir gali būti tinkami bet kurios šalies universitetų veiklai apibūdinti: studentų „nubyrėjimo“, laiku baigiančiųjų studijas procentas ir absolventų darbinimosi rodiklis. Padalinių vadovai kontroliuoja savo biudžetus ir yra visiškai atsakingi už strateginio plano bei metinio plano veiklos turinį ir rezultatus (Bartkutė, 2008, p. 62).

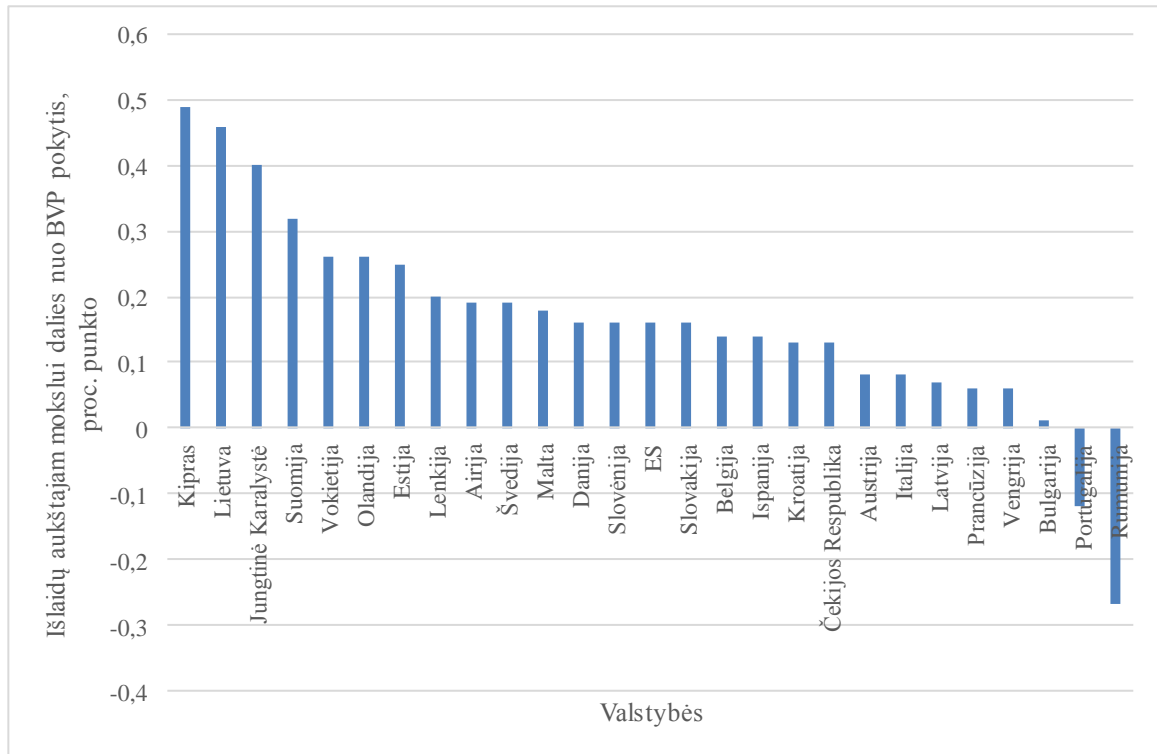
13 pav. Išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP 2011 m., proc.

Šaltinis: sudaryta pagal Eurostat, 2015.

Paminėtina ir Suomijos atvejis. Šioje šalyje aukštajam mokslui skiriama 2,17 proc. nuo BVP. S. Puškoriaus (2007) teigimu, Suomijoje diegiamos konkurencingos aukštojo mokslo finansavimo sistemos, didėja nevalstybinis finansavimas. Su švietimo ministerija sudaromos sutartys, kuriose apibrėžiami bendradarbiavimo tikslai. Ministerijos ir universiteto sutartyje numatomos trys dalys: bazinis finansavimas; lėšos, gautos atliekant tyrimus projektuose; veiklos rezultatais grindžiamas finansavimas (Puškorius, 2007, p. 97).

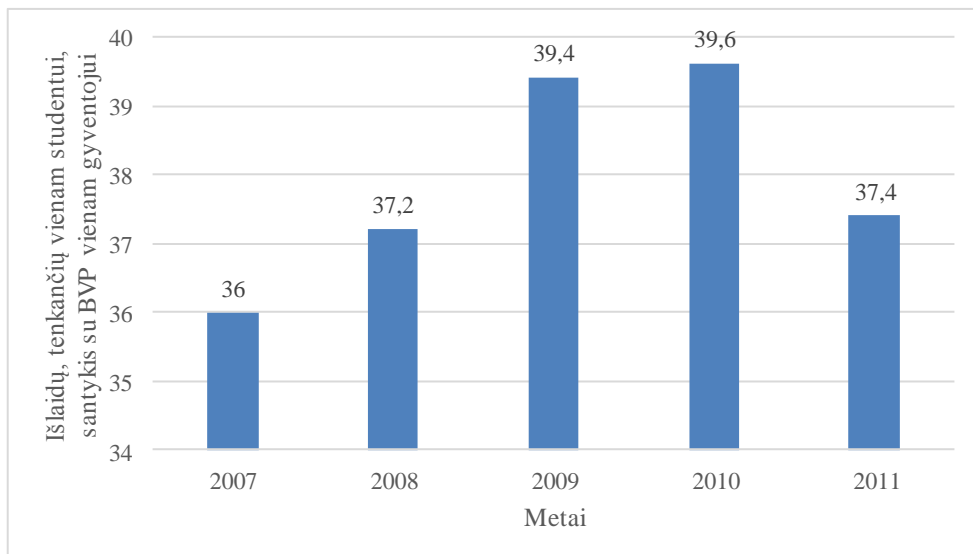
Lyginant 2011 ir 2007 m. duomenis, matyti, kad daugumoje ES šalių narių išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP padidėjo (žr. 14 pav.).

2011–2007 m. išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP labiausiai padidėjo Kipre (0,49 proc. punkto), Lietuvoje (0,46 proc. punkto) bei Jungtinėje Karalystėje (0,4 proc. punkto). Laikotarpiams, kuomet studentų šalyje buvo daugiau, aukštajam mokslui skiriamų išlaidų dalis nuo BVP buvo mažesnė, o ėmus mažėti studentų skaičiui, išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP buvo padidinta. Išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo BVP 2007–2011 m. laikotarpiu mažėjo tik dvejose ES valstybėse: Rumunijoje (-0,27 proc. punkto) bei Portugalijoje (-0,12 proc. punkto).

14 pav. Išlaidų aukštajam mokslui dalies nuo BVP pokytis 2011 m. lyginant su 2007 m., proc. punktai

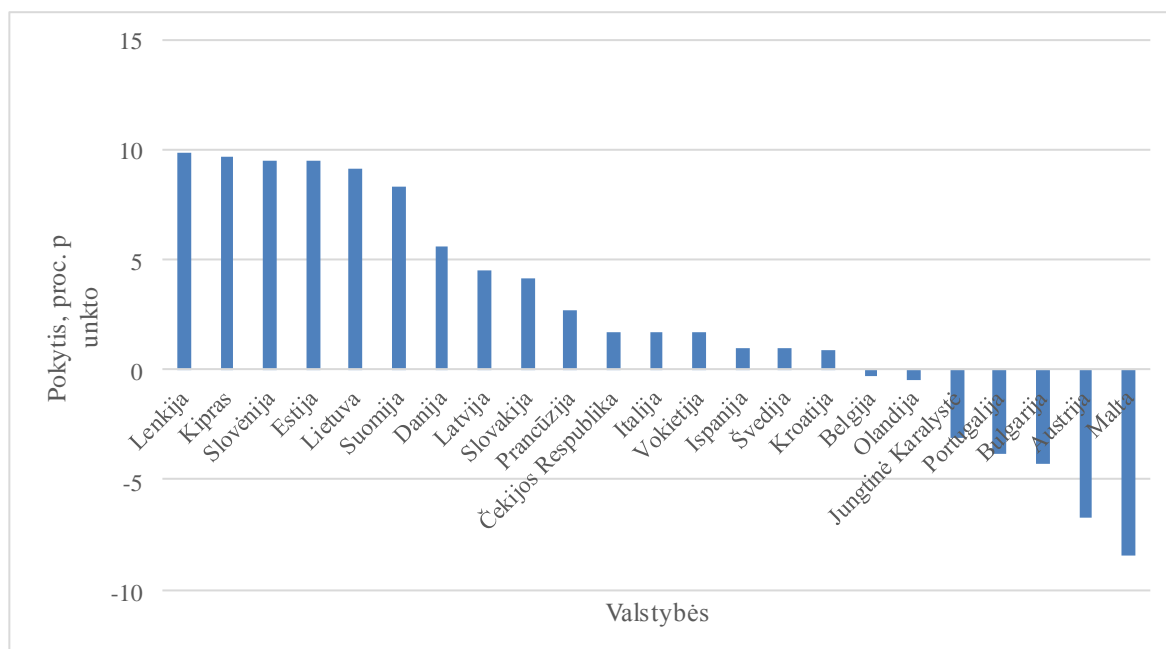
Dar vienas svarbus rodiklis, kurį būtina įvertinti, analizuojant aukštojo mokslo finansavimo sistemą, - tai išlaidų, tenkančių vienam studentui, santykis su BVP vienam gyventojui. Šio rodiklio dinamika ES pateikta 15 paveiksle. O dinamika atskirose ES valstybėse pateikta 4 priede.

15 pav. Išlaidų, tenkančių vienam studentui santykio su BVP vienam gyventojui, dinamika ES 2007–2011 m., kartais

Šaltinis: Eurostat, 2015.

Išlaidų, tenkančių vienam studentui santykis su BVP vienam gyventojui, Lietuvoje – padidėjo. Analizuojamu laikotarpiu nustatytas rodiklio padidėjimas 9,2 proc. punkto (žr. 16 pav.).

16 pav. Išlaidų, tenkančių vienam studentui santykio su BVP vienam gyventojui, procentinis pokytis 2007–2011 m., proc. punkto

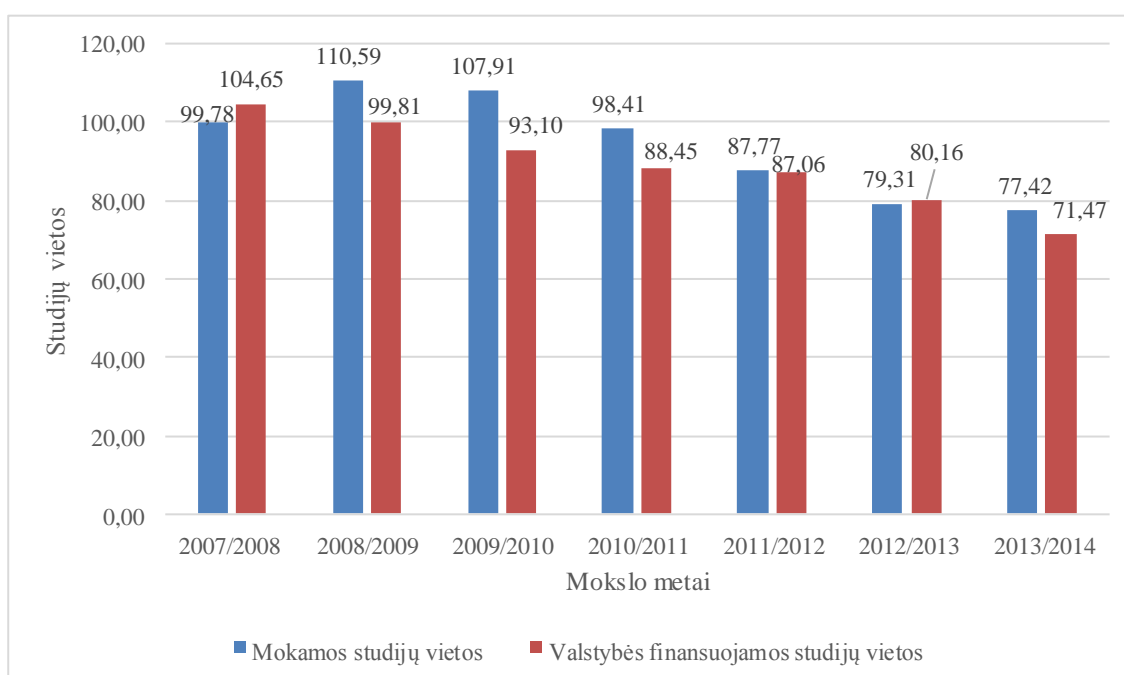
Šaltinis: Eurostat, 2015.

Kaip rodo 16 paveiksle pateikti duomenys, analizuojamu laikotarpiu išlaidas aukštajam mokslui labiausiai padidino Lenkija, Kipras bei Slovėnija. Viena iš išlaidų, tenkančių vienam studentui santykio su BVP vienam gyventojui, padidėjimą Lenkijoje galėjo lemti tai, kad Lenkija buvo viena iš TEBP (tarptautinė ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija) valstybių, kurioje dar 2009 m. nebuvo juntami ekonominio nuosmukio padariniai. Šalies BVP 2009 m. didėjo 1,7 proc. A. Kopanska ir G. Bukowska (2013) mini ir tokias priežastis, kaip padidėjusį neprivalomų paskaitų skaičių, padidintą paramą talentingiems studentams bei studentams iš neturtingų šeimų, o taip pat padidėjusius pedagoginio personalo darbo užmokesčius. Malta, drauge su Australija, Bulgarija, Portugalija, Jungtine Karalyste, Olandija bei Belgija pagal 2007 – 2011 m. duomenis priskiriamos šalių, kuriose išlaidos buvo sumažintos, grupei.

Apibendrinant išlaidų švietimui ir aukštajam mokslui, kaip BVP dalies analizę Lietuvoje bei kitose ES valstybėse, nustatyta, kad didžiausią dalį išlaidų aukštajam mokslui nuo BVP skiria Danija. Lietuvos situacija ES šalių kontekste įvertinta gana palankiai, kadangi švietimui Lietuvoje skiriama tik šiek tiek mažesnė dalis BVP negu ES vidurkis.

2.4. Aukštojo mokslo finansavimo padalijimas tarp valstybės ir privačių lėšų

Lietuvos aukštojo mokslo įstaigose studijuojantys studentai nepadengia visų savo studijų išlaidų. Už studijas mokančių studentų mokama studijų įmoka įprastai būna mažesnė už realią jų kainą, kadangi į kainą nėra įskaičiuojamos netiesioginės universitetų išlaidos, siejamos su studijų ir mokslo organizavimu, pastatų išlaikymas, moksliniai tyrimai, mokslo ir studijų institucijų administravimas, eksperimentinė plėtra ir kūrybos plėtojimas ir kt. Mokamų ir valstybės finansuojamų studijų vietų dinamika 2007–2014 m. pateikta 17 paveiksle.

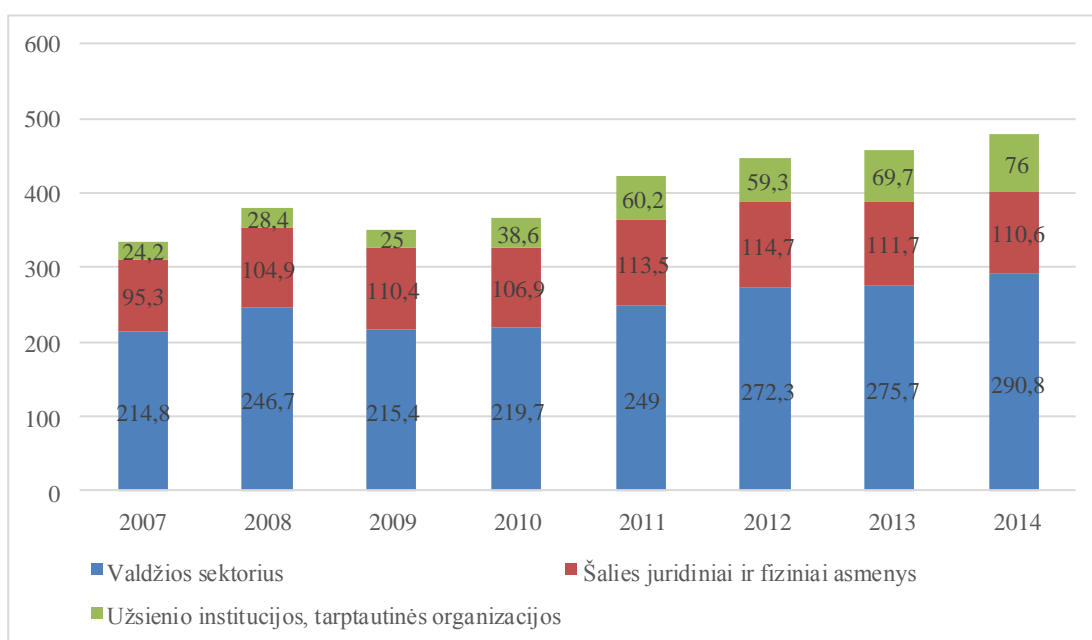
17 pav. Mokamų ir valstybės finansuojamų studijų vietų dinamika 2007–2014 m. Lietuvoje, tūkst.

Šaltinis: LR švietimo ir mokslo ministerija, 2014, p. 27.

Kaip rodo paveiksle pateikti duomenys, Lietuvoje nėra nusistovėjusių tendencijų dėl konkrečių studijų vietų tipų pagal finansavimą. 2007/2008 mokslo metais šalyje studijavo daugiau valstybės finansuojamose studijų vietose studijuojančių studentų – 104,65 tūkst. Mokamose studijų vietose studijuojančių studentų skaičius buvo kiek mažesnis – 99780 studentų. 2008/2009 mokslo metais už studijas mokančių studentų dalis nuo 48,81 proc. (2007/2008 m.m.) padidėjo iki 52,56 proc.

Nuo 2008/2009 m., mažėjant studentų šalies aukštojo mokslo įstaigose skaičiui, mažėjo tiek mokamose, tiek valstybės finansuojamose vietose studijuojančiųjų skaičius. Iki 2011/2012 m.m. mokamose vietose studijuojančiųjų studentų dalis buvo didesnė už studijuojančiųjų valstybės

finansuojamose, tačiau nuo 2009/2010 m.m. iki 2011/2012 m.m. mokamose vietose studijuojančiųjų daliai neabejotinai taikytina mažėjimo tendencija. Ši tendencija išliko ir 2012/2013 m., kuomet valstybės finansuojamose vietose studijuojančiųjų studentų dalis pirmą kartą nuo 2007/2008 m. buvo didesnė už mokamose vietose studijuojančiųjų dalį ir sudarė 50,26 proc. Visgi, pokyčiai buvo labai laikini, kadangi 2013/2014 m.m. priėmimo rezultatai persvarą grąžino mokamose vietose studijuojančiųjų skaičiui. Tai leidžia daryti prielaidą, kad 2013/2014 m.m. galėjo būti surinkta daugiau lėšų iš mokančiųjų už mokslą negu iš valstybės skirtų lėšų. Siekiant tą patvirtinti ar paneigti, parengtas Lietuvos universitetų lėšų pasiskirstymas pagal šaltinius (žr. 18 pav.).

18 pav. Lietuvos universitetų lėšos pagal šaltinius 2007–2014 m., mln. Eur

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2015.

Kaip minėta, Lietuvos universitetų lėšas sudaro tiek valstybinės, tiek privačios investicijos. Lietuvoje be valstybinių lėšų universitetai finansinių išteklių gauna iš labdaros, pajamų iš nuomos, nekilnojamojo turto, pajamų pagal sutartis dėl tyrimų atlikimo bei studijų įmokų. Lietuvos statistikos departamentas taiko kiek kitokią lėšų klasifikaciją ir skirsto universitetų lėšas į valdžios sektoriaus, lėšas iš juridinių ir fizinių asmenų, namų ūkių mokėjimus bei lėšas, gautas iš užsienio institucijų, tarptautinių organizacijų. Namų ūkių mokėjimai priskiriami lėšų, gautų iš juridinių ir fizinių asmenų kategorijai.

Didžiąją dalį lėšų 2007–2014 m. šalies universitetai gavo iš valdžios sektoriaus. Valdžios sektoriaus lėšos 2007–2014 m. sudarė nuo 214,8 iki 290,8 mln. eurų. Tai sudarė nuo 58,91 iki 64,25 proc. visų universitetų lėšų. Anot S. Puškoriaus (2007), universitetai Europoje daugiausia

finansuojami iš biudžeto. Biudžetinis finansavimas sudaro: 69 proc. Prancūzijoje, 98 proc. Vokietijoje, 70 proc. Jungtinėje Karalystėje (Puškorius, 2007, p. 101). Kaip parodė atlikta Lietuvos universitetų lėšų pagal šaltinius analizė, Lietuvoje valdžios sektoriaus lėšos sudaro mažesnę lėšų dalį negu Prancūzijoje, Vokietijoje bei Jungtinėje Karalystėje. Jungtinės Karalystės pavyzdys šiuo atveju aptartinas išsamiau. Dėl finansavimo poreikių aukštajam mokslui Anglijoje periodiškai vyksta pasitarimai su Mokslo ir Švietimo Ministru. Faktiškai aukštojo mokslo finansavimą nulemia Vyriausybė, o už tai balsuoja Parlamentas. Aukštojo mokslo įstaigos gauna finansavimą iš skirtingų valstybinių ir privačių šaltinių. Anglijos aukštojo mokslo finansavimo taryba yra didžiausias pajamų šaltinis aukštojo mokslo sektoriuje bendrai paėmus. Atskirai įstaigai asignuotų bendrų pajamų iš Anglijos aukštojo mokslo finansavimo tarybos proporcingumas priklausys nuo jos veiklos ir iš kitų šaltinių surinktų pinigų. Po Anglijos aukštojo mokslo finansavimo tarybos grantų, mokesčiai už mokslą paprastai yra kitas pagrindinis mokymo finansavimo šaltinis (HEFCE, 2006, p. 3). Vyriausybė reguliuoja trejus metus trunkantį procesą siekdama nustatyti valstybines išlaidas visuose departamentuose. Visa tai susiformavo į dvimečius išlaidų patikrinimus siekiant peržiūrėti ir iš naujo nustatyti išlaidų lygius (HEFCE, 2006, p. 5).

Kiek daugiau nei penktadalį lėšų analizuojamu laikotarpiu Lietuvos universitetai gavo iš šalies juridinių ir fizinių asmenų. Šių lėšų dalis bendroje lėšų struktūroje 2007–2014 m. siekė nuo 23,17 iki 29,27 proc. Kaip rodo šalies juridinių ir fizinių asmenų skirtų lėšų dinamika, per analizuojamą laikotarpį procentinė šalies juridinių ir fizinių asmenų skirta lėšų dalis sumažėjo 5,34 proc. Didžiausia minėtų lėšų dalis buvo gauta 2010 m. (29,27 proc.) ir nuo 2011 m. ji kasmet mažėjo. Lėšos iš šalies juridinių ir fizinių asmenų tiriamu laikotarpiu vidutiniškai siekė 27,13 proc. Palyginimui svarbu būtų paminėti šio rodiklio reikšmę Jungtinėje Karalystėje. Kaip nurodo B. Pranevičienė ir A. Pūraitė (2010), Jungtinėje Karalystėje privataus sektoriaus finansavimas sudaro net 25 proc. viso aukštojo mokslo biudžeto (ir valstybinėse, ir privačiose aukštojo mokslo įstaigose) (Pranevičienė, Pūraitė, 2010, p. 345). Lietuvoje aukštajam mokslui šalies juridiniai ir fiziniai asmenys skiria kiek didesnę visų lėšų dalį.

Lėšų, gautų iš užsienio institucijų bei tarptautinių organizacijų, dinamikai taikytinos priešingos tendencijos negu lėšoms, gautoms iš juridinių ir fizinių asmenų. Šių lėšų dalis 2007 m. siekusi 7,24 proc., 2008 m. padidėjo iki 7,47 proc. 2009 m. minėtų lėšų dalis sumažėjusi iki 7,13 proc. iki 2011 m. padidėjo beveik dvigubai ir pasiekė 14,24 proc. 2012 m. lėšų, gautų iš užsienio institucijų bei tarptautinių organizacijų dalis sumažėjo iki 13,29 proc., tačiau 2013–2014 m. vėl fiksuotas didėjimas, ir tiriamo laikotarpio pabaigoje lėšų iš minėtų šaltinių dalis pasiekė 15,92 proc. (arba 76 mln. eurų).

Kiekviena ES valstybė privalo plėtoti savo švietimo sistemą, paisydama ES ir Bolonijos proceso principų (Chernoshtan, Griciva, 2013, p. 52). Kaip nurodo B. Pranevičienė ir A. Pūraitė

(2010), įvairiose ES valstybėse valstybinis finansavimas sudaro nuo 60 iki 90 proc. aukštojo mokslo institucijų finansavimo. M. Macris ir A. Macris (2010) analizavo įvairių privačių investavimo šaltinių panaudojimą ES šalyse (žr. 4 lent.).

4 lentelė

Privačių investavimo šaltinių panaudojimas investicijoms į aukštąjį mokslą ES šalyse

Valstybės	Šaltiniai							
	Labdara	Paskolos	Pajamos iš nuomos, nekilnojamojo turto	Darbdavio stipendija	Pajamos pagal sutartis dėl tyrimų atlikimo	Studijų įmokos	Palūkanos iš investicijos	Privataus sektoriaus lėšos
Belgija	●	●	○	●	●	●	○	○
Bulgarija	●	●	●		●	●	●	
Čekija	●	○	○		●	●	○	○
Danija	●	●	●	●	●	●	●	○
Vokietija	●	○	○	○	●	●	○	●
Estija	●	●	●	●	●	●	●	●
Airija	●	○	●	●	●	●	●	●
Ispanija	●		●		●	●		
Prancūzija	●	○	●	●	●	●	●	○
Italija					●	●		●
Kipras	●	●	●	●	●	●	●	●
Latvija	●	●	●		●	●	●	●
Lietuva	●	●	●	●	●	●	●	●
Liuksemburgas	●	○	●	●	●	●	○	○
Vengrija	●	○	●		●	●	○	○
Malta	●	○	●	●	●	●	○	●
Olandija	●	○	○	○	●	○	○	●
Austrija	●	●	●	●	●	●	●	●
Lenkija	●	●	●	●	●	●	○	○
Portugalija	●	●	●	●	●	●	●	●
Rumunija	●	●	●	●	●	●	●	●
Slovėnija	●	○	●	●	●	●	●	●
Slovakija	●	●	●	○	●	●	●	○
Suomija	●	●	●	●	●	●	●	○
Švedija	●	●	○	●	●	○	○	○
Jungtinė karalystė	●	○	●	●	●	●	●	●
Graikija	●	●		●	●	●		

Šaltinis: Macris, Macris, 2010, p. 195.

● – leidžiama; ○ – leidžiama su apribojimais; ● – neleidžiama; - iki šiol neanalizuota.

Kaip rodo lentelėje pateikti duomenys, pajamos iš tyrimų leidžiamos visose ES valstybėse. Studijų įmoka – dar vienas populiarus aukštojo mokslo finansavimo šaltinis.

L. Čekanaivičius ir kiti (2008) išskiria dvi esmines tendencijas: pirma, vis daugiau valstybių, nepajėgdamos ar nenorėdamos skirti daugiau biudžeto lėšų aukštajam mokslui finansuoti, skatina pačių studentų dalyvavimą finansuojant savo studijas, antra, studentų įnašų dydis laipsniškai didinamas, taip netiesiogiai pripažįstama, kad pagrindinis būsimos išsilavinimo naudos gavėjas yra studijuojantysis.

Privačios investicijos į žmogiškąjį kapitalą – tai išlaidos aukštajam mokslui įgyti. Šios išlaidos visų pirma apima studento arba jo tėvų sumokėtą mokestį už mokslą. Analizuojant aukštojo mokslo finansavimo padalijimą tarp valstybės ir privačių lėšų, svarbu įvertinti ir tiesiogines privačias išlaidas aukštajam mokslui ir universitetų pajamas iš studijų įmokų.

Lietuvos statistikos departamentas tam tikrais metais atlieka Lietuvos namų ūkių tyrimus, kuriais nustatoma, kokiomis pajamomis disponuoja šalies gyventojai ir kaip pasiskirsto jų išlaidos. Per 2007–2014 m. laikotarpį tokie tyrimai buvo atlikti tris kartus: 2007, 2008 ir 2012 m. Šių tyrimų rezultatai rodo, kad 2007 m. vidutinės vieno namų ūkio nario išlaidos per mėnesį siekusios 211,25 eurų, iki 2008 m. padidėjo 8,27 proc. 2012 m. lyginant su 2008 m., vidutinės vieno namų ūkio nario išlaidos per mėnesį sumažėjo 0,63 proc. (žr. 5 lent.).

5 lentelė

Vidutinės namų ūkio išlaidos vienam ūkio nariui per mėnesį, skirtos švietimui 2007, 2008 ir 2012 m.

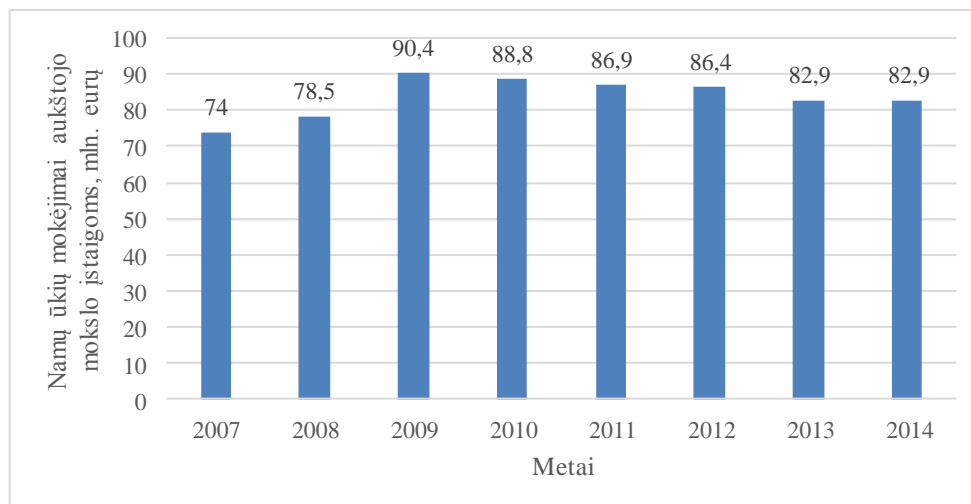
Rodiklis	Metai		
	2007	2008	2012
Vidutinės vieno namų ūkio nario išlaidos per mėnesį, eurai	211,25	228,73	227,29
Išlaidos švietimui, eurai	2,00	1,90	2,27
Išlaidų švietimui dalis nuo visų išlaidų, proc.	0,95	0,83	1,00
Išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo visų išlaidų, proc.	0,61	0,50	0,63
Išlaidų aukštajam mokslui dalis nuo išlaidų švietimui, proc.	64,00	60,00	63,44

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2015.

Nepaisant to, kad vidutinės vieno namų ūkio nario išlaidos per mėnesį 2008 m. padidėjo, išlaidos švietimui sumažėjo 5,00 proc. O 2012 m., kuomet vidutinės vieno namų ūkio nario išlaidos per mėnesį buvo mažesnės negu 2008 m., išlaidos švietimui nuo 1,90 euro padidėjo iki 2,27 eurų arba 19,47 proc. Tai reiškia, kad didėjant vidutinėms namų ūkio išlaidoms, tenkančioms vienam ūkio nariui, išlaidos švietimui mažėja, ir atvirkščiai. Išlaidų švietimui dalies pokyčiai neabejotinai turėjo įtakos ir išlaidų aukštajam mokslui pokyčiams. 2007 m. išlaidų švietimui dalis nuo visų

išlaidų sudarė 0,95 proc., iš jų 0,61 proc. – aukštajam mokslui. 2008 m. iš 0,83 proc. išlaidų, tekusių švietimui, aukštajam mokslui buvo skirta 0,50 proc. arba 60,00 proc. visų švietimui skirtų išlaidų. 2012 m. išlaidų švietimui dalis nuo visų išlaidų buvo didžiausia per visą analizuojamą laikotarpį – sudarė 1,00 proc. 63,44 proc. jų buvo skirta aukštajam mokslui.

Analizuojant tiesiogines privačias išlaidas aukštajam mokslui, svarbu aptarti ir universitetų pajamas iš studijų įmokų. Jos sudaro bendrus namų ūkių mokėjimus aukštojo mokslo įstaigoms (žr. 19 pav.).

19 pav. Namų ūkių mokėjimų aukštojo mokslo įstaigoms dinamika 2007–2014 m., mln. eurų

Kaip matyti iš paveiksle pateiktų duomenų, 2007 m. namų ūkiai aukštojo mokslo įstaigoms sumokėjo 74 mln. eurų. 2008 m. šie mokėjimai padidėjo 4,50 mln. eurų arba 6,08 proc. 2009 m. rodiklio padidėjimas buvo dar intensyvesnis (15,16 proc.). 2009 m. įgyvendinus aukštojo mokslo reformą, pagal kurią numatyta valstybės parama gabiausiems moksleiviams, namų ūkių mokėjimai aukštojo mokslo įstaigoms ėmė mažėti. Šie mokėjimai mažėjo iki pat 2013 m., o ir 2014 m. pažanga šioje srityje neužfiksuota, kadangi namų ūkiai aukštojo mokslo įstaigoms sumokėjo tokią pat sumą (82,9 mln. eurų).

Studijų kainą Lietuvoje, kaip nurodoma Lietuvos mokslo ir studijų įstatymo 76 straipsnyje, nustato aukštoji mokykla ir ji nurodoma priėmimo į aukštąją mokyklą taisyklėse. Kaina nustatoma pagal studijų išlaidas. „Į studijų išlaidas įskaičiuojamos lėšos, būtinos studijoms vykdyti, tai yra: 1) dėstytojų, mokslo ir kitų su studijomis susijusių darbuotojų darbo užmokesčiui; 2) prekėms ir paslaugoms, susijusioms su studijomis, pirkti; 3) studentams skatinti“ (LR mokslo ir studijų įstatymas, 2009, 76 str.).

Lyginant studijų įmokų dydį tarp skirtingų šalių, matyti, kad kai kurių šalių valstybiniuose universitetuose mokslas studentams yra nemokamas (Austrija, Kipras, Danija, Suomija, Graikija,

Malta, Norvegija, Škotija bei Švedija). Vokietijoje konstitucinis teismas 2005 m. pripažino, kad Vokietijos administracinių vienetų – žemių (Bundesländer) – vyriausybės gali savo nuožiūra įvesti mokesčių už aukštąjį mokslą. Septynios iš šešiolikos žemių nedelsdamos įvedė tokį mokesčių – iki 500 eurų už semestrą. 2008 m. duomenimis vienuolika Vokietijos žemių reikalavo tokio dydžio mokesčio už studijas (Saksonijoje mokesčio dydis yra 307 eurai už semestrą). Nuo mokesčio galėjo būti atleidžiami neįgalūs studentai (tik tuo atveju, jeigu neįgalumas mažina jų darbingumą ne mažiau kaip 50 proc.), studentų tarybų nariai. Tačiau daugelyje žemių buvo reikalaujama priemokos (didesnio mokesčio) iš studentų, kurie studijuoja daugiau nei 5–7 metus, iš magistro studijų programą pakeitusių studentų, o Reinlando-Pfalco žemėje – taip pat iš vyresnių nei 60 metų asmenų. Teigta, jog mokesčio našta gali kiek palengvinti Vokietijos vyriausybės mokama stipendija (iki 580 eurų per mėnesį), tačiau ji teikiama tik socialiai remtiniams ir nustatytus akademinio pažangumo kriterijus atitinkantiems studentams. Tokią stipendiją gavo tik maždaug 25 proc. Vokietijos studentų. Prognozuota, kad netolimoje ateityje mokesčiai už aukštąjį mokslą didės (Čekanavičius ir kt., 2008, p. 10–11). Visgi, nuo 2012 / 2013 mokslo metų mokslas liko mokamas tik dvejose žemėse (Bravarijos ir Žemosios Saksonijos), o likusiose keturiolikoje – nemokamas (EACEA, 2012).

Jungtinėje Karalystėje mokesčiai už aukštąjį mokslą turi palyginti senas tradicijas (Čekanavičius ir kt., 2008, p. 11). Šiuo metu Jungtinėje Karalystėje taikomos vienos didžiausių įmokų ES, kurios iki 2012 m. rugsėjo mėn. siekė 3375 svarų sterlingų per metus. Nuo 2012 m. rugsėjo Anglijoje įmokos padidėjo ir siekė nuo 6000 iki 9000 svarų sterlingų. Studentams Anglijoje suteikiamos paskolos įmokoms apmokėti ir jų nereikia gražinti iki kol neįsidarbinama pakankamai apmokamame darbe. Anot R. Bikulčiūtės ir R. Želvio (2015), diskusijos apie studijų paskolas aktyvios ir Lietuvoje. Studijų paskolos gyvenimo išlaidoms apmokėti pradėtos teikti 1998 m. Nuo to laiko studijų paskolų sistema Lietuvoje buvo nuolat tobulinama. 2003 m. pagal tarptautinius susitarimus valstybė pradėjo teikti paskolas studijų įmokai mokėti ir dalinėms studijoms finansuoti. Valstybės paskolų studentams sistema buvo reformuota į valstybės remiamų paskolų studentams sistemą 2009 m. Ši sistema veikia jau septintus metus ir diskusijos dėl studijų finansavimo reformos vis dar aktyvios.

ES valstybėse nustatyti metiniai studijų įmokų dydžiai pateikti 6 lentelėje. Šie dydžiai apima registracijos, priėmimo bei studijų kainos mokėjimus. Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, kai kuriose valstybėse (Belgijoje, Graikijoje, Maltoje) pirmos pakopos studijos visiškai nekainuoja. Belgija priskirtina valstybių, kuriose vidutinis darbo užmokestis yra vienas didžiausių ES šalyse. Tai reiškia, kad šioje srityje pastebimas disbalansas. Kita vertus, studijuodamas asmuo praranda didelį vidutinį darbo užmokestį. Kai kuriose valstybėse studijų įmokos yra labai simbolinės. Tokios simbolinės studijų įmokos taikomos Čekijoje ir Lenkijoje. ES esama ir tokių valstybių, kuriose

aukštasis mokslas yra labai brangus. Tokioms valstybėms priskiriama Slovėnija, kur maksimali riba gali siekti net 12373 eurų per metus. Vengrija, Airija bei Lietuva taip pat priskirtinos valstybėms, kuriose metinė pirmos pakopos studijų kaina yra didžiausia. Kaip Belgijos atveju, taip ir Lietuvos atveju fiksuojamas kontrastas. Vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje vienas mažiausių ES (lenkia tik Rumuniją ir Bulgariją), o studijų kaina gali siekti net 5260 eurų per metus. Tokia situacija neabejotinai skatina potencialius studentus rinktis studijas kitose ES valstybėse, kuriose aukštasis mokslas nėra toks brangus.

6 lentelė

Metinės pirmos ir antros pakopų studijų įmokos ES valstybėse 2011/2012 m.m., eurai

Valstybė	Metinė pirmos pakopos studijų kaina, eurai		Metinė antros pakopos studijų kaina, eurai	
	Žemiausia riba	Aukščiausia riba	Žemiausia riba	Aukščiausia riba
Belgija	0	837	0	837
Bulgarija	57	665	57	716
Čekija	20	24	20	24
Vokietija	200	1000	200	1000
Airija	2000	6000	4000	6000
Graikija	0	0	3625	12000
Prancūzija	177	177	245	245
Italija	1434	1434	1434	1434
Kipras	3418	3418	5125	10250
Latvija	496	3235	496	5307
Lietuva	938	5260	2117	6249
Vengrija	580	9703	644	10828
Malta	0	0	400	400
Lenkija	41	41	41	41
Portugalija	631	1000	631	631
Rumunija	500	3873	500	3873
Slovėnija	1250	12373	2190	11508
Slovakija	10	100	10	100
Jungtinė Karalystė	2097	3889	2097	36583

Šaltinis: sudaryta pagal EACEA (2012). *National student fee and support systems 2011/12* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-10-02]. Prieiga per internetą: <http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=EC0113583>.

Paminėtina tai, kad ne visi studentai turi mokėti 6 lentelėje įvardintą metinę studijų kainą. Dažniausiai stojimo rezultatai vertinami, skaičiuojant stojančiojo balą. Stojimą į aukštojo mokslo įstaigą grindžiant stojimų balais kyla socialinio teisingumo problema tais atvejais, kuomet

nustatoma tik įstojimo riba. Studijų įmokos nėra diferencijuojamos pagal stojančiųjų balus, o tai reiškia, kad 0,01 balo skirtumas gali lemti stojančiojo patekimą į mokamą studijų vietą.

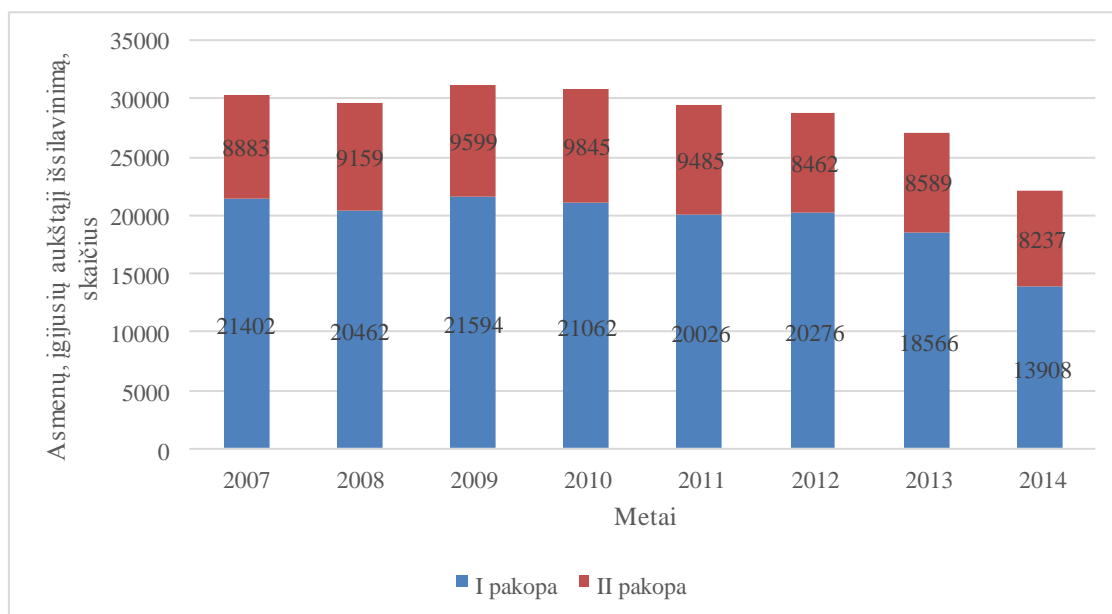
Lietuvoje metinės studijų įmokos 2011/2012 m.m. siekė nuo 938 iki 5260 eurų už pirmos pakopos studijas, ir nuo 2117 iki 6249 eurų už antros pakopos studijas. Norminės universitetinių studijų kainos 2015 m. pagal studijų kryptis buvo labai įvairios (žr. 5 priedą). Pigiausiai kainavo humanitarinių mokslų studijų srities studijų kryptys (išskyrus filologiją, orientalistikos studijas), socialinių mokslų srities studijų kryptys (išskyrus psichologiją, švietimą ir ugdymą, visuomenės saugumą), o didžiausios kainos nustatytos pilotų rengimui.

Atlikus aukštojo mokslo finansavimo padalijimo tarp valstybės ir privačių lėšų analizę Lietuvoje, nustatyta, kad lėšų struktūroje dominuoja valdžios sektoriaus skirtos lėšos. Ši lėšų dalis, lyginant su analogiško rodiklio reikšmėmis ES valstybėse, yra per maža. Iš dalies lėšų trūkumą kompensuoja kiek didesnė nei ES valstybėse juridinių ir fizinių asmenų skirta lėšų dalis aukštajam mokslui.

Išanalizavus tiesiogines privačias išlaidas aukštajam mokslui ir universitetų pajamas iš studijų įmokų, matyti, kad išlaidų švietimui dalis nuo visų išlaidų sudarė labai nedidelę vidutinių vieno namų ūkio nario išlaidų dalį. 2007–2012 m. jos sudarė tik 0,58 proc. nuo vidutinių vieno namų ūkio nario išlaidų. Universitetų pajamų struktūroje mokėjimų dalis analizuojamu laikotarpiu buvo svarbi, tačiau ne dominuojanti (didžiąją dalį pajamų universitetai gauna iš valdžios sektoriaus).

2.5. Visuomeninė aukštojo mokslo nauda

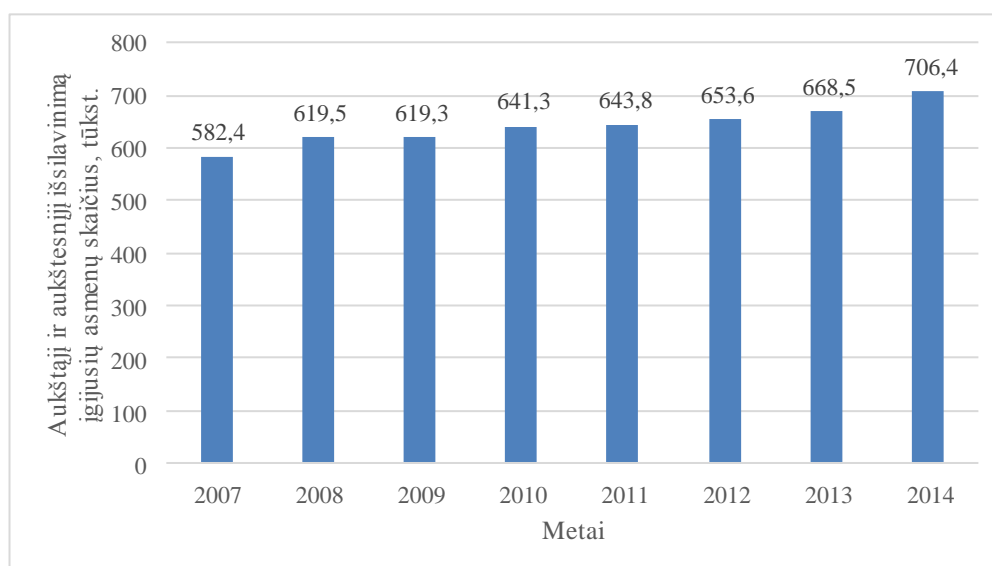
Aukštasis mokslas, jo siekimas universitetuose, daugeliui žmonių tampa sėkmingos karjeros pagrindu. Aukštasis mokslas yra būtina kvalifikuotos darbo jėgos sąlyga. Siekiant įvertinti investicijas į žmogiškąjį kapitalą, svarbu analizuoti asmenų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, skaičių šalyje. Jo dinamika 2007–2014 m. pateikta 20 paveiksle. Paveiksle pateikti duomenys rodo, kad metinis aukštąjį išsilavinimą (bakaluro ir magistro) įgijusių asmenų skaičius didžiausias buvo tiriamo laikotarpio pradžioje. 2007 m. bakaluro ir magistro studijas baigė 30285 asmenys. Bakaluro studijas baigusiu asmenų dalis sudarė 70,67 proc. 2014 m. studijas baigusiu asmenų skaičius, lyginant su 2007 m. sumažėjo 26,88 proc. Šį sumažėjimą labiausiai lėmė 35,02 proc. sumažėjusi bakaluro studijas baigusiu asmenų dalis. Magistro studijas baigusiu asmenų skaičius taip drastiškai nepakito: lyginant 2014 m. duomenis su 2007 m. duomenimis, stebimas 7,27 proc. sumažėjimas. Nepaisant to, kad 2007–2014 m. studijas baigusiu asmenų skaičius sumažėjo 7494, bendras aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius nemažėjo.

20 pav. Asmenų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, skaičiaus dinamika pagal pakopas 2007–2014 m., vnt.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Parengta specialistų universitetuose* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-09]. Prieiga per internetą: < <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1> >.

Tikslią aukštąjį išsilavinimą turinčių Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamiką įvertinti sudėtinga, kadangi statistikos departamentas į vieną grupę išskiria aukštąjį bei aukštesnįjį išsilavinimą turinčius asmenis (žr. 21 pav.).

21 pav. Aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą turinčių gyventojų dinamika 2007–2014 m., tūkst.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Gyventojų išsilavinimas* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-09]. Prieiga per internetą: < <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1> >.

Paveiksle pateikti duomenys rodo, kad aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius 2007–2014 m. padidėjo 21,29 proc. Visą analizuojamą laikotarpį aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius didėjo, išskyrus 2009 m., kuomet rodiklio reikšmė sumažėjo 0,03 proc. Didžiausias padidėjimas užfiksuotas 2008 m., kuomet aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius padidėjo 6,37 proc.

Vertinant visuomeninę aukštojo mokslo naudą, svarbu įvertinti teorinėje šio darbo dalyje identifiкуotą viešąją ir privačiąją ekonominę bei socialinę naudą (žr. 1 lent.).

Padidėjęs darbo lankstumas teorinėje šio darbo dalyje įvardintas kaip svarbi ekonominė viešoji nauda. Pagrindinis darbo jėgos lankstumą šalyje reglamentuojantis dokumentas – LR darbo kodeksas. Ilgą laiką reikšmingų pataisų jame nebuvo atlikta, tad galima teigti, kad darbo jėgos lankstumas šalyje galimai nekito. Šiuo metu siūlomais darbo kodekso pakeitimais siekiama darbo jėgos lankstumą padidinti.

Įgijus tam tikrą išsilavinimą, padidėja žmogiškojo kapitalo vertė, mobilumas darbo rinkoje, o taip pat ir darbo užmokestis. Privačią naudą dėl aukštojo mokslo papildomų pajamų aspektu objektyviai įvertinti sudėtinga, nes Lietuvos statistikos departamentas darbo užmokesčio struktūros tyrimus atlieka tik kas ketverius metus. 2015 m. spalio mėn. visuomenei buvo prieinami tik 2010 m. atlikto tyrimo rezultatai. Darbo užmokesčio struktūros tyrimo rezultatai parodė, kad dėl išsilavinimo gaunamas darbo užmokesčio priedas yra didelis. Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2010 m. siekė 586 eurų, kai tuo tarpu aukštąjį išsilavinimą įgiję asmenys gavo 826 eurų dydžio bruto darbo užmokestį (Lietuvos statistikos departamentas, 2015). Visus darbuotojus pagal jų įgytą išsilavinimą galima suskirstyti į kvalifikuotą ir nekvalifikuotą darbo jėgą. Nekvalifikuotai darbo jėgai priskiriami tie asmenys, kurių išsilavinimas yra pradinis, pagrindinis, vidurinis ar specialusis vidurinis. Šių darbuotojų vidutinis bruto darbo užmokestis šalyje siekė 387,75 eurų, kai tuo tarpu kvalifikuotos darbo jėgos (įgijusios aukštesnįjį ar aukštąjį išsilavinimą) bruto darbo užmokestis buvo žymiai didesnis – 680,00 eurų. Tai reiškia, kad kvalifikuotos darbo jėgos lūkesčiai vidutinio bruto darbo užmokesčio aspektu 2010 m. galėjo būti 292,25 eurų didesnis už nekvalifikuotos.

Ankstesnis tyrimas buvo atliktas 2006 m., tačiau minėtieji metai nepatenka į tyrimo laikotarpį, todėl šiame darbe jie neanalizuojami (žr. 7 lent.).

7 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad aukštesnė profesijų grupė garantuoja didesnę darbo užmokestį, tačiau kai kurios grupės gali būti laikytinos išimtimis, pavyzdžiui, paslaugų sektoriaus darbuotojų ir pardavėjų darbo užmokestis, nepaisant to, koks išsilavinimas, 2010 m. buvo mažesnis už kvalifikuotų darbininkų ir amatininkų, įrenginių ir mašinų operatorių ir surinkėjų. Vadovų darbo užmokestis – didžiausias, ypač tų vadovų, kurių išsilavinimas yra aukštasis. Lentelėje pateikti

duomenys rodo, kad aukštasis mokslas visoms profesijų grupėms garantuoja didesnę darbo užmokestį už darbuotojų, įgijusių pagrindinį, vidurinį ar aukštesnį išsilavinimą.

7 lentelė

Vidutinis darbo užmokestis pagal profesijų grupes ir išsilavinimą 2010 m., eurais

Profesijų grupės	Išsilavinimas						
	Iš viso pagal išsilavinimą	Specialusis vidurinis	Pradinis	Pagrindinis	Vidurinis	Aukštesnysis	Aukštasis
Vadovai	970,81	562,15	-	-	376,80	656,57	1104,90
Specialistai	723,76	537,25	-	-	501,04	538,98	787,48
Technikai ir jaunesnieji specialistai	579,24	538,69	-	517,84	485,40	566,50	652,80
Įstaigų tarnautojai	462,81	441,38	-	414,16	400,25	481,06	532,03
Paslaugų sektoriaus darbuotojai ir pardavėjai	361,45	348,12	-	355,07	352,76	375,35	441,67
Kvalifikuoti žemės, miškų ir žuvininkystės ūkio darbuotojai	373,32	321,48	-	-	396,49	337,41	591,69
Kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai	439,93	432,11	-	390,99	426,90	490,04	550,57
Įrenginių ir mašinų operatoriai ir surinkėjai	467,16	439,93	-	487,14	472,08	532,03	609,94
Nekvalifikuoti darbininkai	313,95	320,90	272,82	302,65	311,34	318,58	357,39

Lietuvos Statistikos departamentas (2014) *Bruto darbo užmokestis (mėnesinis) (DUS tyrimas, kas 4 metai)* [žiūrėta 2013-10-30]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=d89666d6-cf4b-4923-98cb-c3623dfde7b2>>.

Vienas iš viešosios ekonominės aukštojo mokslo naudos aspektų yra padidėjusios pajamos iš mokesčių. Siekiant parodyti, kad dėl aukštojo išsilavinimo didėja mokesstinės pajamos, skaičiuojami nuo darbo užmokesčio mokami mokesčiai. Visų pirma, apskaičiuotas vidutinis bruto darbo užmokestis pagal išsilavinimą. Kaip rodo 8 lentelėje pateikti duomenys, aukštesnis išsilavinimas garantuoja didesnę vidutinę bruto darbo užmokestį. Pradinį išsilavinimą įgijęs asmuo 2010 m. uždirbo vidutiniškai 272,82 eurus per mėnesį, kai tuo tarpu didžiausią bruto darbo užmokestį gavo aukštąjį išsilavinimą įgijęs asmenys (vidutiniškai 625,39 eurus). Kadangi tiek pajamų mokestis, tiek sveikatos draudimas, tiek pensijų ir socialinis draudimas yra skaičiuojami procentaliai, didėjant darbo užmokesčiui, šių mokesčių sumos didėja. Apskaičiuota, jog aukštąjį išsilavinimą įgijęs asmuo

2010 m. sumokėjo 134,13 eurus mokesčių nuo savo bruto darbo užmokesčio, kai tuo tarpu pradinį išsilavinimą įgijęs asmuo sumokėjo vidutiniškai 35,47 eurus, pagrindinį – 71,84 eurus.

8 lentelė

Vidutiniai darbuotojo sumokėti mokesčiai pagal išsilavinimą 2010 m., eurai

Rodiklis	Išsilavinimas						
	Iš viso pagal išsilavinimą	Specialusis vidurinis	Pradinis	Pagrindinis	Vidurinis	Aukštesnysis	Aukštasis
Vidutinis bruto darbo užmokestis, eurai	521,38	438,00	272,82	411,31	413,67	477,39	625,39
Pritaikytas NPD	141,73	170,08	200,00	179,15	178,35	156,69	106,37
Pajamų mokestis, 15 %	56,95	40,19	10,92	0,00	35,30	48,11	77,85
Sveikatos draudimas, 6%	31,28	26,28	16,37	34,82	24,82	28,64	37,52
Pensijų ir socialinis draudimas, 3%	15,64	13,14	8,18	12,34	12,41	14,32	18,76
Vidutinis neto darbo užmokestis, eurai	417,51	358,39	237,35	339,47	341,14	386,32	491,26
Vidutiniai darbuotojo sumokėti mokesčiai, eurai	103,87	79,61	35,47	71,84	72,53	91,07	134,13

Aukštojo mokslo nauda asmenims tenka ne tik papildomų pajamų forma, bet ir padidėjusia užimtumo tikimybe, kadangi skirtingos kvalifikacijos darbuotojų nedarbo lygiai taip pat skiriasi. Asmenys, įgiję aukštąjį išsilavinimą greičiau prisitaiko prie pokyčių darbo rinkoje, netekę darbo greičiau jį susiranda. Įsidarbinimo tikimybę atspindi užimtų gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą skaičius bei jo dalies kaita bendrame užimtųjų gyventojų skaičiuje. Remiantis statistikos departamento duomenimis, užimtų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalis nuo visų užimtųjų 2007 m. sudarė 26,14 proc. (žr. 9 lent.).

9 lentelė

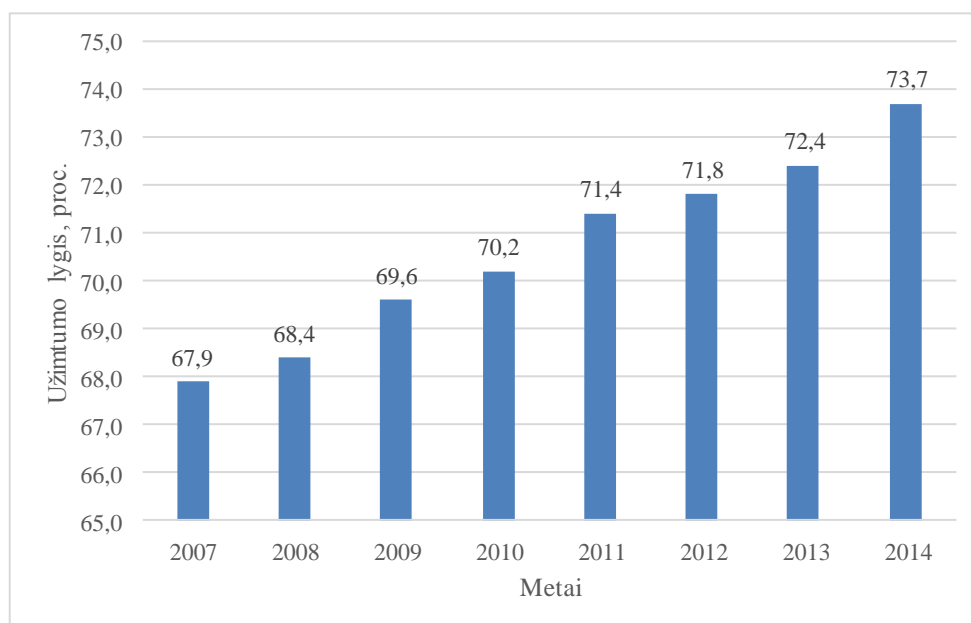
Užimtų gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, dinamika 2007–2014 m.

Rodikliai	Metai							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Užimti gyventojai, tūkst.	1451,50	1427,10	1317,40	1247,70	1253,60	1275,70	1292,80	1319,00
Užimti gyventojai, turintys aukštąjį išsilavinimą, tūkst.	379,40	406,90	405,30	437,80	449,70	459,60	474,70	505,60
Užimtų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalis nuo visų užimtųjų, proc.	26,14	28,51	30,77	35,09	35,87	36,03	36,72	38,33
Pokytis, lyginant su praėjusiu laikotarpiu, proc. punkto	-	2,37	2,25	4,32	0,78	0,15	0,69	1,61

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas, 2015.

Lentelėje pateikti duomenys rodo užimtų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičiaus didėjimą užimtų gyventojų skaičiui mažėjant. Šie pokyčiai lėmė nuoseklų užimtų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalies nuo visų užimtųjų didėjimą visą analizuojamą laikotarpį. Iš viso per 2007–2014 m. laikotarpį užimtųjų gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, dalis nuo visų užimtųjų padidėjo 12,19 proc. punkto.

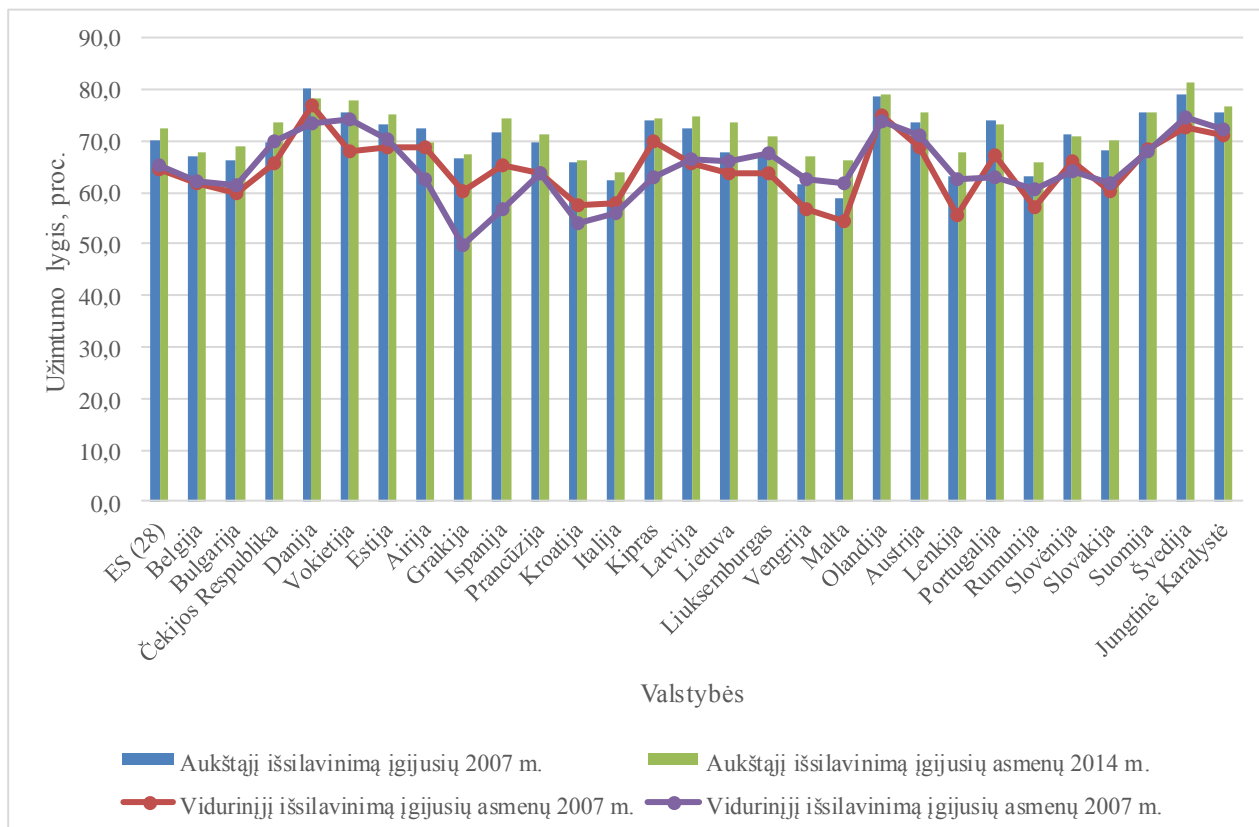
Aukštąjį išsilavinimą įgiję šalies gyventojai darbo rinkoje konkuruoja sėkmingiau. Didėjantį gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, užimtumo lygį rodo 22 paveiksle pateikti duomenys.

22 pav. Aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų užimtumo lygio Lietuvoje dinamika 2007–2014 m., proc.

Šaltinis: Eurostat (2015). *Activity rates by sex, age and educational attainment level (%)* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-21]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>>.

Aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų užimtumo lygis 2007 m. siekė 67,9 proc. 2007 m. aukštesnės rodiklio reikšmės užfiksuotos bendruoju ES lygiu (70,3 proc.), Danijoje (80,1 proc.), Vokietijoje (75,6 proc.), Estijoje (73,2 proc.), Airijoje (72,6 proc.), Ispanijoje (71,8 proc.), Prancūzijoje (69,7 proc.), Kipre (73,9 proc.), Latvijoje (72,6 proc.), Olandijoje (78,5 proc.), Austrijoje (73,5 proc.), Portugalijoje (73,9 proc.), Slovėnijoje (71,3 proc.), Slovakijoje (68,3 proc.), Suomijoje (75,6 proc.), Švedijoje (79,1 proc.) bei Jungtinėje Karalystėje (žr. 23 pav.). Visose ES valstybėse aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų užimtumo lygis tiek 2007, tiek 2014 m. buvo didesnis už vidurinį išsilavinimą įgijusių asmenų. Tai reiškia, kad aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų įsidarbinimo galimybės yra didesnės.

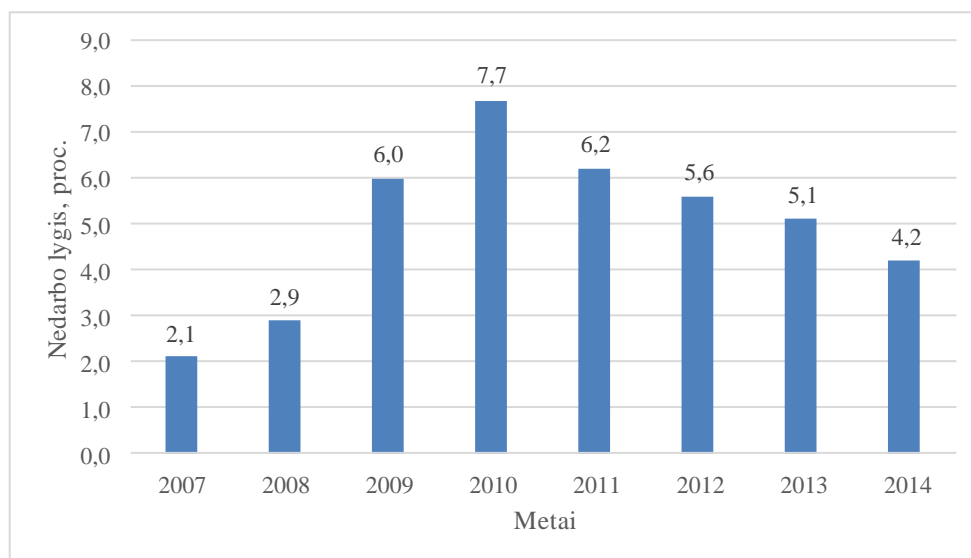
23 pav. Aukštąjį ir vidurinį išsilavinimą įgijusių asmenų užimtumo lygis ES šalyse 2007 ir 2014 m., proc.

Šaltinis: Eurostat (2015). *Activity rates by sex, age and educational attainment level (%)* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-21]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>>.

ES mastu Lietuvoje aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų užimtumas 2007 m. buvo didesnis už dešimties ES valstybių. Kasmet aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų užimtumas didėjo, iki 2014 m. rodiklio reikšmė Lietuvoje padidėjo 5,8 proc. punkto ir pasiekė 73,7 proc. užimtumą tarp aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų. Pastebima, jog rodiklio didėjimo tendencija fiksuojama ne visose ES valstybėse, todėl lyginant rodiklio reikšmes Lietuvoje ir kitose ES šalyse, stebima kiek geresnė situacija negu 2007 m.

Nustatyta, jog 2014 m. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų užimtumas Lietuvoje buvo didesnis už bendrą ES vidurkį (72,3 proc.) bei už šešiolika ES valstybių: Belgiją (67,7 proc.), Bulgariją (69,0 proc.), Čekiją (73,5 proc.), Airiją (69,8 proc.), Graikiją (67,4 proc.), Prancūziją (71,1 proc.), Kroatiją (66,1 proc.), Italiją (63,9 proc.), Liuksemburgą (70,8 proc.), Vengriją (67,0 proc.), Maltą (66,3 proc.), Lenkiją (67,9 proc.), Portugaliją (73,2 proc.), Rumuniją (65,7 proc.), Slovėniją (70,9 proc.) bei Slovakiją (70,3 proc.). Vidutiniškai 2007–2017 m. su nedarbo problemomis nesusidūrė 70,68 proc. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų Lietuvoje.

Remiantis 24 paveiksle pateiktais duomenimis, galima teigti, jog įgytas aukštasis išsilavinimas Lietuvos gyventojams suteikia didesnes galimybes įsidarbinti. 2007 m. 15–74 m. amžiaus gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą nedarbo lygis buvo žemiausias per visą analizuojamą laikotarpį (2,1 proc.). ES vidurkis minėtais metais buvo 1,8 proc. punkto didesnis (žr. 24 pav.). ES mastu mažesnį aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų nedarbo lygį turėjo tik Čekija (1,7 proc.) ir Olandija (1,8 proc.). Visų kitų ES valstybių aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų nedarbo lygis 2007 m. buvo didesnis. 2008 m. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų nedarbo lygis padidėjo 0,8 proc. punkto. Kritiniais metais analizuojamu aspektu laikomi 2009 – 2011 m., kuomet nedarbo lygis tarp aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų buvo aukščiausias ir pasiekė net 7,7 proc. ribą. Nuo 2011 m. situacija ėmė stabilizuotis ir iki 2014 m. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų nedarbo lygis sumažėjo iki 4,2 proc. Visgi, tai buvo 2,1 proc. didesnė rodiklio reikšmė už 2007 m. nedarbo lygį.

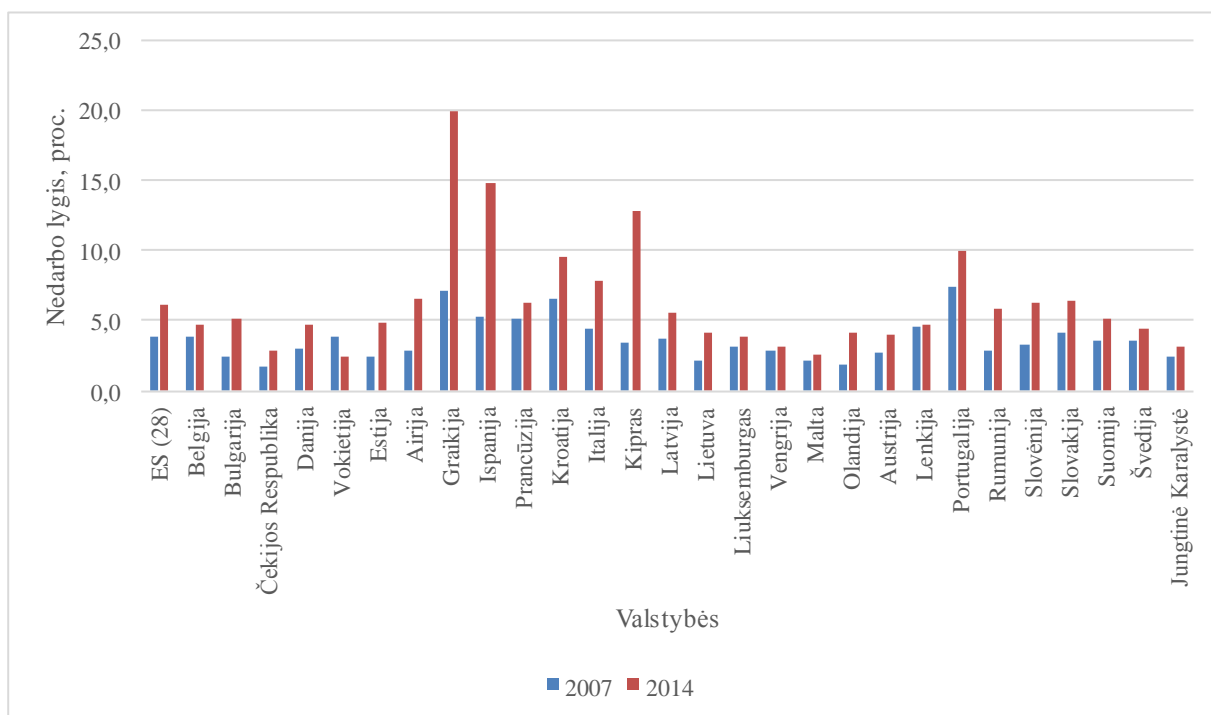

24 pav. 15 – 74 m. amžiaus gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, nedarbo lygio dinamika 2007–2014 m., proc.

Šaltinis: Eurostat (2015). *Unemployment rates by sex, age and educational attainment level (%)* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-10-12]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.

2014 m., sumažėjus aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų nedarbo lygiui, rodiklio reikšmė buvo aukštesnė negu šiose ES valstybėse: Čekijoje (2,8 proc.), Vokietijoje (2,5 proc.), Liuksemburge (3,9 proc.), Vengrijoje (3,1 proc.), Maltoje (2,6 proc.), Olandijoje (4,1 proc.), Austrijoje (4,0 proc.), Jungtinėje Karalystėje (3,2 proc.). Visgi, ES vidurkis (6,1 proc.) nebuvo pasiektas, kadangi vidurkį ypač iškreipė labai aukštas nedarbo lygis tarp aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų tokiose valstybėse, kaip Graikija (20,00 proc.), Ispanija (14,8 proc.) bei Kipras (12,9 proc.). Per 2007–2014 m. aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų nedarbo lygis padidėjo 2,2

proc. punkto. Lietuva nebuvo išimtis iš visų ES valstybių, kadangi aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius padidėjo beveik visose ES valstybėse. Didžiausias rodiklio padidėjimas fiksuojamas Graikijoje (12,9 proc.), Kipre (9,5 proc.) bei Ispanijoje (9,5 proc.). Analizuojamo rodiklio reikšmė 2007–2014 m. laikotarpiu sumažėjo tik Vokietijoje (-1,3 proc.).

25 pav. 15 – 74 m. amžiaus gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, nedarbo lygis ES šalyse 2007 ir 2014 m., proc.

Šaltinis: Eurostat (2015). *Unemployment rates by sex, age and educational attainment level (%)* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-10-12]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.

Socialinei naudai įvertinti analizuojami užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiaus bei asmenų, kurie naudojami informacinėmis technologijomis rodikliai (žr. 10 lent.).

10 lentelė

Socialinę aukštojo mokslo naudą atspindinčių rodiklių dinamika Lietuvoje 2007–2014 m.

Rodikliai	Metai							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius	73741	78060	83203	77669	79523	82492	84715	82872
Asmenys, kurie naudojami informacinėmis technologijomis kasdien per pastaruosius 3 mėn., proc.	34,3	40,0	44,3	46,1	47,1	49,2	53,3	57,0

Šaltinis: sudaryta pagal Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius* [žiūrėta 2015-11-20]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>; Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Asmenys, kurie naudojami informacinėmis technologijomis* [žiūrėta 2015-11-20]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.

Kaip rodo lentelėje pateikti duomenys, didėjant aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičiui, nusikalstamų veikų skaičius nebuvo stabilizuotas ir lyginant 2007 ir 2014 m. duomenis, nustatytas 12,38 proc. užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiaus padidėjimas. Taigi, aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičiaus didėjimas nestabilizavo nusikalstamų veikų skaičiaus. Poveikis akivaizdus technologijų priėmimui. Jis vertintas kaip asmenų, kurie naudojami informacinėmis technologijomis kasdien per pastaruosius 3 mėnesius, procentine dalimi. Nustatyta, jog lyginant 2014 ir 2007 m. duomenis, stebimas 22,7 proc. punkto.

Apibendrinant atliktą visuomeninės aukštojo mokslo naudos analizę, galima teigti, kad aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius neabejotinai didina bendrąjį šalies žmogiškąjį kapitalą, o tai lemia padidėjusias pajamas iš mokesčių, vartojimą, darbo jėgos lankstumą, gerina technologijų priėmimo ir naudojimo gebėjimus. Į aukštojo mokslo naudą žvelgiant kaip į privačią, nustatyta, kad aukštojo išsilavinimo įgijimas garantuoja tiek didesnę darbo užmokestį, tiek didesnes įsidarbinimo galimybes.

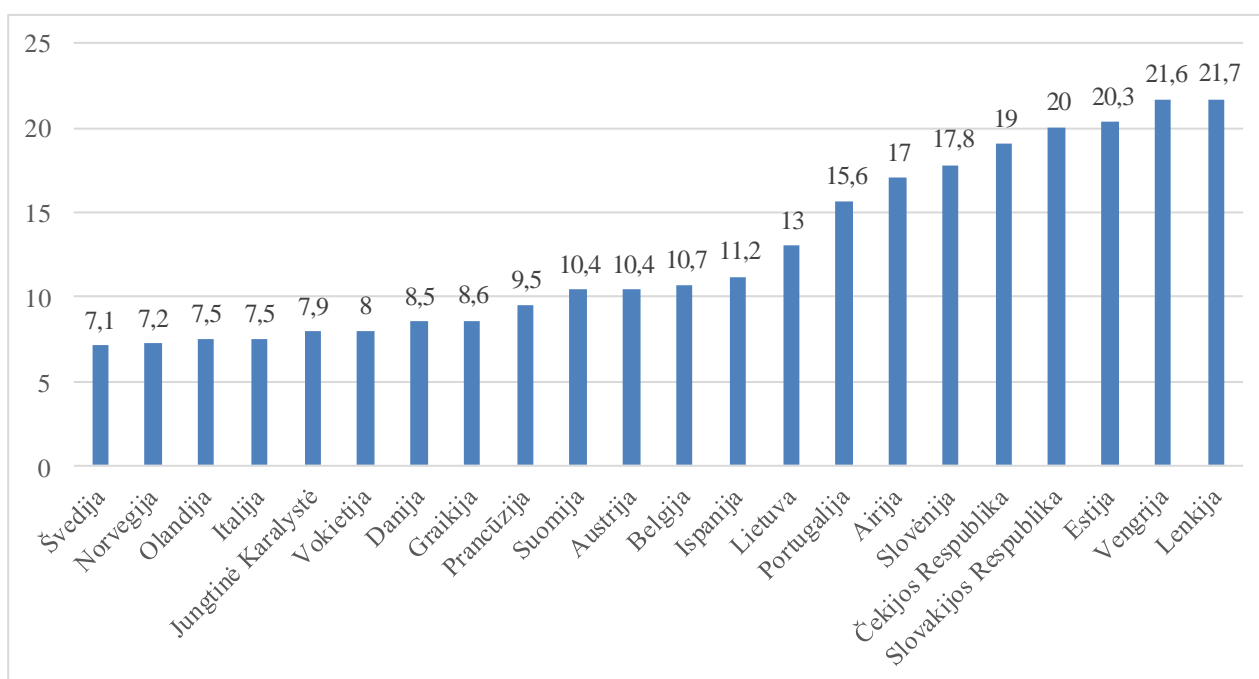
2.6. Investicijos į aukštąjį mokslą grąža

Aukštojo išsilavinimo įgijimas yra naudingas tiek asmenims privačiai, tiek visuomenei. Ši nauda pasireiškia tiek finansiškai, tiek gerove, siejama su poveikiu sveikatai bei integracija į visuomenę. Asmenys, įgiję aukštąjį išsilavinimą gauna naudos dėl investicijos į aukštąjį mokslą grąžos: jų galimybės įsidarbinti ir uždirbti didesnes pajamas negu tų, kurie aukštojo išsilavinimo neturi, yra žymiai didesnės.

Privačios investicijos į išsilavinimą tyrimus atliko S. Potelienė ir Z. Tamašauskienė (2014). Autorės apskaičiavo investicijos į išsilavinimą vidinę grąžos normą (IRR), į išlaidas įtraukdamos tiesiogines išsilavinimo išlaidas (metinis mokeskis už mokslą, administraciniai mokesčiai, išlaidos knygoms, įrangai įsigyti), netiesiogines išsilavinimo išlaidas (išlaidas apgyvendinimui, transportui, maistui), alternatyviąsias išlaidas (tiesiogines pajamas iš darbo užmokesčio, pajamas, gaunamas iš investavimo ir kt.). Investicijos į aukštąjį mokslą vidutiniškai siekia 9150 eurų per metus (Potelienė, Tamašauskienė, 2014).

Nustatyta, kad išsilavinimas teikia privačią naudą trimis būdais. Visų pirma, asmenys yra labiau linkę įsitraukti į darbo rinką, jų užimtumo tikimybė yra didesnė, be to, jie gauna didesnį darbo užmokestį, lyginant su tais rinkos dalyviai, kurių įgūdžiai yra žemesni. Privačios naudos skaičiavimai parodė, kad asmenys, įgiję aukštąjį išsilavinimą, gauna vidutiniškai 366 eurai didesnį darbo užmokestį už aukštojo išsilavinimo neturinčius. Per metus šis skirtumas sudaro apie 4400 eurus per metus. S. Potelienė ir Z. Tamašauskienė (2014) apskaičiavo, jog tų asmenų, kurių studijas finansuoja valstybė, investicijos į mokslą grąža yra 13 proc., o tų asmenų, kurie už studijas moka

patys – 9,8 proc. Pagal 2009 m. duomenis, investicijos į mokslą grąžą labai įvairi EBPO valstybėse (žr. 26 pav.). Šiuos skirtumus lemia skirtingi darbo užmokesčio bei įmokų už aukštąjį mokslą skirtumai. 26 paveiksle pateikta investicijos į mokslą grąža Lietuvoje buvo apskaičiuota pagal 2013 m. duomenis, kitų valstybių – pagal 2009 m. Vidutinė privačios investicijos į mokslą grąža paveiksle įvardintose šalyse yra 12,6 proc. Didžiausia grąža iš investicijos į mokslą gaunama Lenkijoje, Vengrijoje bei Estijoje, o mažiausiai pelningos investicijomis į mokslą yra Švedijoje, Norvegijoje bei Olandijoje. Investicijos į aukštąjį mokslą grąža, gaunama Lietuvoje, yra labai artima bendram Europos šalių vidurkiui. Ši rodiklio reikšmė labai artima investicijos į mokslą grąžai Ispanijoje bei Portugalijoje. Kaip parodė S. Potelienės ir Z. Tamašauskienės (2014) tyrimų rezultatai, vyrų investicijos į aukštąjį mokslą grąža yra aukštesnė negu moterų (vyrų – 14,9 proc., moterų – 12,5 proc.).

26 pav. **Investicijos į aukštąjį mokslą privačios grąžos norma Europos valstybėse 2009 ir 2013 m.**

Šaltinis: Potelienė, S., Tamašauskienė, Z. (2014). The rate or return to investment in education: a case study of Lithuania. *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics* 4(2), p. 51.

Investicijos į aukštąjį mokslą duoda grąžą ne tik atskiriems asmenims, bet ir visuomenei. Visuomenė gauna naudos dėl aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų dėka įgijusių asmenų didesnių pajamų iš mokesčių, socialinių indėlių. Visuomenė gauna naudos dėl sumažėjusių viešųjų išlaidų socialinės gerovės programoms bei padidėjusių pajamų, gaunamų iš aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų mokesčių. Kaip nurodoma ataskaitoje „Education at a glance“ (2015), finansinė investicijos į aukštąjį mokslą grąža yra maždaug du kartus didesnė už gaunamą grąžą kitose išsilavinimo

pakopose. V. Gižienė ir A. Markauskienė (2012) apskaičiavo valstybės investicijos į aukštąjį mokslą gražos normą (ROR). Autorių atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvoje valstybei labiau apsimoka subsidijuoti universitetines, o ne kolegines studijas. Universitetinių studijų gražos norma siekia 15,55 proc., o koleginių – 3,96 proc. Pagrindinė tokio skirtumo priežastis yra ta, kad asmuo, įgijęs aukštąjį išsilavinimą gauna didesnę darbo užmokestį nei asmuo, įgijęs koleginių išsilavinimą.

Apibendrinant investicijos į aukštąjį mokslą gražos analizę, galima teigti, jog tiek valstybei, tiek jos piliečiams yra naudinga investuoti į aukštąjį mokslą. Valstybei naudingiau subsidijuoti universitetines studijas, nei kolegines studijas. Taigi, aukštasis mokslas teikia ne tik visuomeninę, bet ir privačią naudą, todėl svarbu, kad aukštąjį mokslą finansuotų jo naudos gavėjai.

3. LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO SISTEMOS FINANSAVIMO TOBULINIMO KRYPTYS

Sklandžiai veikianti, konkurencinga ir efektyvi aukštojo mokslo sistema – svarbi Lietuvos visuomenės ir ūkio klestėjimo, kiekvieno piliečio visaverčio gyvenimo sąlyga. Šios sistemos tinkamo finansavimo būtinumą ir poreikį rodo įvairialypė aukštojo mokslo teikiama visuomeninė bei privati ekonominė ir socialinė nauda, kuri yra pakankami didelė. Siekiant užtikrinti tinkamą aukštojo mokslo finansavimą, prieinamumą, studentų ir darbdavių poreikius tenkinančias kokybiškas studijas, svarbu nedelsiant pertvarkyti šalies aukštojo mokslo sistemą. Tai būtina sąlyga, siekiant, kad šalies aukštojo mokslo institucijos gebėtų konkuruoti su kitų ES valstybių aukštosiomis mokyklomis.

Pastaruoju metu gana aktyviai diskutuojama apie galimybes reformuoti Lietuvos aukštojo mokslo reformą. Reformoms įgyvendinti svarbu didinti lėšas, tenkančias vienam studentui. Kaip parodė atlikta aukštojo mokslo sistemų analizė, pagrindiniais lėšų didinimo šaltiniais gali būti valstybė arba privatūs investuotojai. Atsižvelgiant į tai, kad ekonominės galimybės yra ribotos, valstybė net ir norėdama negebės padengti visų aukštojo mokslo išlaidų. Taigi, svarbu spręsti problemą, sukuriant aukštojo mokslo sistemą, subalansuojančią du svarbius reikalavimus – prieinamumą visiems visuomenės nariams bei aukštą kokybę.

Atlikto aukštojo mokslo finansavimo Lietuvoje ES kontekste analizė parodė, kad Lietuvoje aukštajam mokslui skiriama 1,47 proc. BVP. Palyginus su kitomis išsivysčiusiomis valstybėmis, nustatyta, kad svarbu išnaudoti išlaidų aukštajam mokslui didinimo potencialą. Pavyzdžiui, Danija aukštajam mokslui skiria net 2,44 proc. BVP. Siekiant didinti aukštojo mokslo finansavimo potencialą, svarbu ieškoti papildomų finansavimo šaltinių. Viena iš alternatyvų – perkelti dalį finansavimo patiems studentams.

Teorinėje darbo dalyje minėta, jog vienas iš aukštojo mokslo finansavimo šaltinių yra paskolos. 2009 m. įvykusios paskolų studentams reformos metu, šios paskolos tapo valstybės remiamomis. Šiuo metu, kai ši sistema veikia jau septintus metus, vėl aktyviai diskutuojama apie šios sistemos tinkamumą ir pagrįstumą, todėl svarbu tampa formuluoti pasiūlymus paskolų studentams koregavimui. Kaip nurodyta teorinėje darbo dalyje, viena iš inovatyviausių paskolų formų yra absolventų mokestis. Taigi, aukštojo mokslo finansavimo padidinimo alternatyva Lietuvoje galėtų būti absolventų mokestis. Toks mokestis sudarytų prielaidas panaikinti turtinę nelygybę tarp studentų ir laiduotų jiems vienodas studijavimo galimybes. Absolventų mokestis pranašus tuo, kad tokio mokesčio administravimo sąnaudos nėra didelės. Visgi, absolventų mokesčio įvedimas turėtų ir tam tikrų trūkumų. Pagrindinė problema yra ta, kad asmenys, kurių uždirbamos pajamos bus didelės, grąžins žymiai daugiau negu skolinosi, siekdami aukštojo

išsilavinimo. Visgi, siekiant gerinti Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistemą, mano nuomone, tokio mokesčio taikymas būtų tikslingas. Pačią idėją siūloma integruoti į paskolų sistemą.

Absolvento mokestis turi pranašumų teisingumo požiūriu, kadangi gebėjimas mokėti yra grindžiamas būsimomis absolventų pajamomis ir sumažina asmens investicijos į išsilavinimą riziką. Sąlygines paskolas pririšant prie būsimų pajamų dydžio, skolininkai, kurių pajamos po universiteto baigimo mažos, moka mažas įmokas arba visai jų nemoka, o skolininkai, gaunantys dideles pajamas, gražina visą paskolą. Tokių paskolų įvedimas Lietuvoje padidintų prieinamumą ir gabiems jaunuoliams iš nepasiturinčių šeimų siekti aukštojo išsilavinimo.

Absolvento mokesčio įvedimas paskatintų ir atsakingesnę jaunų žmonių požiūrį į studijas. Iki šiol šalyje finansuota nemažai tokių studentų, kurie į aukštąsias mokyklas stodavo ne siekdami įgyti žinių, o tik gauti studijų baigimą liudijantį dokumentą. Įvedus visuotines sąlygines paskolas, tikėtina, situacija pasikeistų. Tokia praktika studentus paskatintų nuodugniau apsvarstyti savo pasirenkamą specialybę, o ne rinktis bet kurią valstybės finansuojamą.

Siekiant nustatyti, ar absolvento mokesčio įvedimas būtų naudingas, sudaromas hipotetinis vieno studento naudojimosi absolvento mokesčiu modelis. Šio modelio sudarymu siekiama parodyti naudą, kurią studentas gautų, jeigu būtų įvestas tam tikras mokestis už studijas ir studentas skolintųsi pinigus studijų įmokai sumokėti. Šiuo modeliu siekiama parodyti skirtumą tarp užstato tipo ir absolvento mokesčio. Modelyje laikomasi tokių prielaidų:

- studentas per ketverius studijų metus pasiskolina 12396 eurų (remiantis 6 lentelės duomenimis vidutinė metinė studijų įmoka – 3099 eurai);
- kasmet gražinama 8 proc. nuo pajamų, viršijančių 3099 eurus;
- ilgėjant darbo patirčiai atlyginimas antraisiais metais padidėja 40 proc., šeštaisiais metais – 30 proc., devintaisiais metais – 20 proc., dvyliktaisiais metais – 10 proc., keturioliktaisiais metais – 10 proc.;
- absolvento mokestis gražinamas per 15 metų (šio tipo paskolai gražinimo laikas įprastai nėra nustatomas, paskola mokama iki tol, kol ji išmokama, tačiau konkrečiu atveju ši prielaida svarbi tam, kad būtų galima sulyginti abiejų rūšių paskolas
- užstato tipo paskola gražinama per 15 metų;
- absolventas po studijų pradeda dirbti paslaugų sektoriaus darbuotoju ar pardavėju, įstaigos tarnautoju, techniku, jaunesnioju specialistu ar specialistu, vidutinis šių pareigybių darbo užmokestis pagal 7 lentelę yra 603,50 eurų;
- modelio supaprastinimui atsiribojama nuo infliacijos, palūkanų normos.

Absolvento mokesčio ir užstato tipo paskolos gražinimo skaičiavimai patekti 11 lentelėje.

Absolvento mokesčio ir užstato tipo paskolų grąžinimas

Metai	Mėnesio darbo užmokestis, eurai	Pajamos per metus, eurai	Pajamos, nuo kurių mokamas absolvento mokestis, eurai	Metinės įmokos pagal absolvento mokestį, eurai	Metinės įmokos, paėmus užstato tipo paskolą, eurai	Metų balansas (skirtumas tarp įmokos pagal absolvento mokestį ir užstato tipo paskolą), eurai	Kumuliatyvinis balansas, eurai
1	603,50	7242,00	4143,00	331,44	826,40	-494,96	-494,96
2	844,90	10138,80	7039,80	563,18	826,40	-263,22	-758,18
3	844,90	10138,80	7039,80	563,18	826,40	-263,22	-526,43
4	844,90	10138,80	7039,80	563,18	826,40	-263,22	-526,43
5	844,90	10138,80	7039,80	563,18	826,40	-263,22	-526,43
6	1098,37	13180,44	10081,44	806,52	826,40	-19,88	-283,10
7	1098,37	13180,44	10081,44	806,52	826,40	-19,88	-39,77
8	1098,37	13180,44	10081,44	806,52	826,40	-19,88	-39,77
9	1318,04	15816,53	12717,53	1017,40	826,40	191,00	171,12
10	1318,04	15816,48	12717,48	1017,40	826,40	191,00	382,00
11	1318,04	15816,48	12717,48	1017,40	826,40	191,00	382,00
12	1449,84	17398,13	14299,13	1143,93	826,40	317,53	508,53
13	1449,84	17398,08	14299,08	1143,93	826,40	317,53	635,06
14	1594,82	19137,89	16038,89	1283,11	826,40	456,71	774,24
15	1594,82	19137,84	16038,84	1283,11	826,40	456,71	913,42

Taikant absolvento mokestį, įmokos pradedamos mokėti nuo pirmųjų metų, kadangi jo pajamos jau pirmaisiais metais viršija 3099 eurus. Pirmaisiais metais absolvento mokestis siekia 331,44 eurus. Pirmuosius aštuonerius metus po studijų baigimo absolventas moka mažesnes metines įmokas pagal absolvento mokestį negu pagal užstato tipo paskolą. Tų metų balansas yra neigiamas. Devintaisiais grąžinimo metais absolvento mokesčio kumuliatyvinis balansas pradeda didėti. Didžiausios įmokos yra mokamos paskutinius ketverius metus, kai pajamos pasiekia maksimalią ribą. Pagal 9 lentelėje pateiktą modelį, galima daryti išvadą, kad absolvento mokestis yra pranašesnis už užstato tipo paskolas, nes absolvento mokestis siejamas su naudos ir gebėjimo mokėti principais. Pagal modelį, studento absolvento mokestis 913,42 eurai viršija valstybei grąžinamą paskolą pagal užstato tipo modelį.

Siekiant didinti aukštojo mokslo įstaigų pajamas, siūloma diversifikuoti aukštojo mokslo įstaigų pajamų šaltinius. Siūloma aukštojo mokslo įstaigoms ieškoti papildomų pajamų šaltinių. Veikla, iš kurios gaunamos papildomos pajamos, turėtų būti artima jų mokslui, tyrimams, plėtrai ir

kitoms veikloms, kurios sudaro prielaidas efektyviai išnaudoti žmogiškuosius išteklius ir turimą materialinę techninę bazę.

Siekiant koreguoti ir koordinuoti šalyje parengiamų specialistų pasiūlą ir paklausą, valstybei, kaip institucijai, atstovaujančiai viešąjį interesą, siūloma tam tikrų programų studentams skirti papildomą kiekį stipendijų. Tokiu būdu studentai būtų motyvuojami rinktis tam tikrą laikotarpį valstybėje reikalingas specialybes.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Atlikta aukštojo mokslo vietos ir reikšmės žmogiškojo kapitalo teorijos kontekste analizė parodė, kad aukštajam mokslui tenka pagrindinis vaidmuo žmogiškojo kapitalo kūrime ir paskirstyme. Aukštasis mokslas, kaip žmogiškojo kapitalo elementas, svarbus tiek individams, tiek visuomenei. Nepriklausomai nuo to, kokiam lygmenyje realizuojama aukštojo mokslo institucijos misija bei funkcijos, svarbus vaidmuo šių institucijų funkcionavime tenka tinkamam ir efektyviam finansavimui, jo padalijimui tarp valstybės ir privačių lėšų bei privačiai ir visuomeninei gražai, pagrindžiančiai finansavimo pasidalijimui tarp naudos gavėjų.
2. Teorinių investicijos į aukštąjį mokslą efektyvumo vertinimo aspektų analizė parodė, kad į šį žmogiškojo kapitalo elementą investuoja valstybės, organizacijos, šeimos ar individai. Investicijos į mokslą teikia tiek viešąją, tiek privačiąją naudą. Tiek privati, tiek visuomeninė investicijos į aukštąjį mokslą graža gali būti vertinama taikant įvairius metodus, tarp kurių dominuoja vidinės gražos norma, trumpalaikio periodo gražos norma, pajamų funkcijos. Šių metodų raida sietina tiek su bendrąja žmogiškojo kapitalo teorija, tiek su investicijos efektyvumo vertinimo teoriniais ir empiriniais tyrimais.
3. Atlikus išlaidų švietimui ir aukštajam mokslui analizę, nustatyta, kad Lietuvos situacija ES šalių kontekste vertinama palankiai, kadangi švietimui Lietuvoje skiriama tik šiek tiek mažesnė dalis BVP negu ES vidurkis. Tiesioginių privačių išlaidų aukštajam mokslui ir universitetų pajamų iš studijų įmokų įvertinimas parodė, kad išlaidų švietimui dalis nuo visų išlaidų sudarė nedidelę vidutinių vieno namų ūkio nario išlaidų dalį (0,58 proc.).
4. Empirinio tyrimo rezultatai parodė, kad aukštąjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičius didina bendrąjį šalies žmogiškąjį kapitalą, kas lemia padidėjusias pajamas iš mokesčių, vartojimą, darbo jėgos lankstumą, gerina technologijų priėmimo ir naudojimo gebėjimus. Į aukštojo mokslo naudą žvelgiant kaip į privačią, nustatyta, kad aukštojo išsilavinimo įgijimas garantuoja tiek didesnę darbo užmokestį, tiek didesnes įsidarbinimo galimybes. Nustatyta, jog tiek valstybei, tiek jos piliečiams yra naudinga investuoti į aukštąjį mokslą. Valstybei naudingiau subsidijuoti universitetines studijas, nei kolegines studijas. Tokie tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog dabartinis finansavimo pasiskirstymas tarp privataus bei viešojo sektorių nėra tinkamas, kadangi universitetų lėšų struktūroje dominuoja valdžios sektoriaus skirtos lėšos, o pačių studentų dalyvavimas finansuojant savo studijas dar gana silpnas.
5. Aukštojo mokslo finansavimo sistemos tobulinimui rekomenduojama:
 - siekiant įtraukti papildomus finansavimo šaltinius ir taip plėsti aukštojo mokslo potencialą svarbu didinti aukštojo mokslo finansavimo didinimą. Šiuo tikslu siūloma perkelti dalį

finansavimo studentams, taikant absolvento mokesį. Parengtas hipotetinis absolvento mokesčio taikymo modelis parodė, kad vidutiniškai vienas studentas valstybei sugrąžintų 913 eurų daugiau, nei taikant užstato tipo paskolas. Absolvento mokestis sudarytų prielaidas panaikinti turtinę nelygybę tarp studentų ir laiduotų jiems vienodas studijavimo galimybes.

- aukštojo mokslo įstaigų pajamų didinimui siūloma diversifikuoti aukštojo mokslo įstaigų pajamų šaltinius, įtraukiant papildomas pajamas, artimas jų mokslui, tyrimams, plėtrai ir kitoms veikloms, kurios sudaro prielaidas efektyviai išnaudoti žmogiškuosius išteklius ir turimą materialinę techninę bazę;
- siekiant koreguoti ir koordinuoti šalyje parengiamų specialistų pasiūlą ir paklausą, valstybei, kaip institucijai, atstovaujančiai viešąjį interesą, siūloma tam tikrų programų studentams skirti papildomą kiekį stipendijų.

LITERATŪRA

1. Abdessalem, T. (2011). Scope, relevance and challenges of financing higher education: the case of Tunisia. *Prospects* 41, p. 135–155.
2. Agasisti, T., Perez-Esparrells, C., Catalano, G., Morales, S. (2012). Is expenditure on higher education per student converging across EU-15 countries? *Studies in Higher Education* 37(2), p. 235–252.
3. Asplund, R., Adbelkarim, B., Skalli, A. (2008). An equity perspective on access to, enrolment in and finance of tertiary education. *Education Economics* 16(3), p. 261–274.
4. Barr, N. (2009). Financing higher education: lessons from economic theory and reform in England. *Higher Education in Europe* 34(2), p. 201–209.
5. Bartkutė, I. (2008). Naujosios viešosios vadybos paradigmos paveikti Europos aukštojo mokslo institucijų valdymo reform požymiai. *Jurisprudencija* 4(106), p. 60–67.
6. Bikulčiūtė, R., Želvys, R. (2015). Studijų paskolų efektyvumo veiksniai. *Acta Pedagogica Vilnesia* 34, p. 117–130.
7. Bougroum, M., Ibourk, A. (2011). Access and equity in financing higher education: the case of Morocco. *Prospects* 41, p. 115–134.
8. Bougroum, M., Ibourk, A. (2011). Access and equity in financing higher education: the case of Morocco. *Prospects* 41, p. 115–134.
9. Bučinskas, A. (2012). Investicija į vaikų sveikatą – svarbi žmogiškojo kapitalo kaupimo prielaida darnios plėtros kontekste. *Tiltai* 3, p. 213–230.
10. Buta, S. (2014). The investment in human capital – more than an idea in present and future realities. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series* 23(1), p. 268–275.
11. Chernoshtan, Z., Griciva, A. (2013). Main trends in the development of higher education institutions in Latvia. *Region Formation & Development Studies* 11, p. 52–62.
12. Chlivickas, E., Papšienė, P. (2009). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą: sėkmės strategija. *Viešasis administravimas* 1(21), p. 37–43.
13. Čekanavičius, L., Grebliauskas, A., Miliauskas, G. (2008). Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio projekcijos. *Ekonomika* 81, p. 7–25.
14. Debande, O. (2004). A review of instruments for student loans in tertiary education. *European Journal of Education* 39(2), p. 161–190.
15. Dragusin, C. P. (2014). Romanian academic education funding trends – case of the university of Craiova. *Annals of the University of Oradea* 23(1), p. 750–762.
16. EACEA (2012). *National student fee and support systems 2011/12* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-10-02]. Prieiga per internetą: <<http://bookshop.europa.eu/is->

- bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=EC0113583>.
17. Efinger, M. (2003). Financing higher education according to performance parameters: the Rhineland-Palatinate. *Higher Education in Europe* 28(2), p. 171–179.
 18. Eurostat (2012) *Students by ISCED level, type of institution (private or public) and study intensity (full-time, part-time)* [žiūrėta 2015-06-02]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>>.
 19. Eurostat (2015). *Activity rates by sex, age and educational attainment level (%)* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-21]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do>>.
 20. Eurostat (2015). *Expenditure on education as % of GDP or public expenditure* [žiūrėta 2015-05-24]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.
 21. Eurostat (2015). *Unemployment rates by sex, age and educational attainment level (%)* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-10-12]. Prieiga per internetą: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.
 22. Eurostat. 2015. *Expenditure on public and private educational institutions* [žiūrėta 2015-05-14]. Prieiga per internetą: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do;jsessionid=PZma6kAd6A3Ve2mzKyfmsrtlHkruR8L8NH0scXeDBr2XTswbu_D!-1439694263>
 23. Gižienė, V., Markauskienė, A. (2012). Investicijų į aukštąjį išsilavinimą ir valstybės pajamų bei išlaidų priklausomybės tyrimas. *Ekonomika ir vadyba* 17(3), p. 1141–1148.
 24. Gižienė, V., Simanavičienė, Ž. (2012). Žmogiškojo kapitalo vertinimo koncepcija. *Business Systems and Economics* 2(1), p. 116–133.
 25. Gižienė, V., Simanavičienė, Ž., Jankauskaitė, J. (2008). Aukštojo mokslo finansavimo įtaka Lietuvos darbo rinkai. *Ekonomika ir vadyba* 13, p. 505–510.
 26. Gižienė, V., Simanavičienė, Ž., Palekienė, O. (2012). Evaluation of investment in human capital economical effectiveness. *Engineering Economics* 23(2), p. 106–116.
 27. Gižienė, V., Vasiliauskaitė, A. (2007). Evaluation models of investments to education: application peculiarities. *Engineering Economics* 2(52), p. 50–58.
 28. Grundey, D., Sarvutytė, M. (2007). The implications of financing higher education in the context of labour force migration: the case of Lithuania. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas* 8(3), p. 208–213.
 29. Hallonsten, O., Holmberg, D. (2013). Analyzing structural stratification in the Swedish higher education system: data contextualization with policy-history analysis. *Journal of the American Society for information science and technology* 64(3), p. 574–586.

30. HEFCE (2006). *Aukštojo mokslo finansavimas Anglijoje* [žiūrėta 2015-01-14]. Prieiga per internetą:
<<http://www.lobistas.lt/dokumentai/Anglijos%20aukstojo%20mokslo%20finansavimo%20istemos%20aprasymas.pdf>>.
31. Hutton, D. M. (2014). Cost sharing and the financing of public education: applying a comprehensive model. *International Studies in Educational Administration* 3(42): 3–18.
32. Kabbani, N., Salloum, S. (2011). Implications of financing higher education for access and equity: the case of Syria. *Prospects* 41, p. 97–113.
33. Karkliuvienė, J., Laurutis, V. (2011). Skirtingų socialinių grupių požiūris į aukštojo mokslo kaitą Lietuvoje. *Socialiniai mokslai* 1(30), p. 36–39.
34. Karvelienė, R. (2014). The Bologna process and the features of implementation of the internationalization of higher education in Lithuania. *Socialiniai tyrimai* 2(35), p. 53–65.
35. Kopanska, A., Bukowska, G. (2013). *Determinants of local public education expenditures. Panel analysis for Polish primary and lower-secondary education* [žiūrėta 2015-11-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.svt.ntnu.no/iso/Marianne.Haraldsvik/Workshop2013/Papers2013/KopanskaBukowskaTrondheim14-04-2013.pdf>>.
36. Kuodis, R. (2009). *Mitai, paradoksai ir realybė: aukštojo mokslo ekonomika* [žiūrėta 2015-01-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rkuodis-mitai-paradoksai-ir-realybe-aukstojo-mokslo-ekonomika.d?id=23012839>>.
37. Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti (2015). *Kolegijos* [žiūrėta 2015-06-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.lamabpo.lt/turinys/aukstosios-mokyklos/kolegijos>>.
38. Lietuvos Respublikos Seimas (2009). Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 54-2140.
39. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2015). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl studentų, priimamų 2015 metais į aukštąsias mokyklas, norminių studijų kainų patvirtinimo. *TAR*, 595.
40. Lietuvos Statistikos departamentas (2014) *Bruto darbo užmokestis (mėnesinis) (DUS tyrimas, kas 4 metai)* [žiūrėta 2013-10-30]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=d89666d6-cf4b-4923-98cb-c3623dfde7b2>>.
41. Lietuvos statistikos departamentas (2015) *Vidutinės vartojimo išlaidos, tenkančios vienam ūkio nariui per mėn.* [žiūrėta 2015-11-23]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.

42. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Asmenys, kurie naudojami informacinėmis technologijomis* [žiūrėta 2015-11-20]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
43. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Bruto darbo užmokestis (mėnesinis) (DUS tyrimas, kas 4 metai)* [Internete]. [žiūrėta 2015-10-08]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
44. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Gyventojų išsilavinimas* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-09]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
45. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Gyventojų tankis metų pradžioje, gyventojų skaičius metų pradžioje, teritorija metų pradžioje, moterų skaičius, tenkantis 1 tūkst. vyrų, metų pradžioje, vidutinis metinis gyventojų skaičius* [žiūrėta 2015-06-02]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=40af85b4-6ef4-4b31-b852-a619c4b99714>>.
46. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Kolegijų skaičius* [žiūrėta 2015-06-02]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
47. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Mokyklų lėšos ir pajamos* [žiūrėta 2015-09-14]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
48. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Parengta specialistų universitetuose* [Interaktyvus]. [žiūrėta 2015-09-09]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
49. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Universitetų skaičius* [žiūrėta 2015-06-02]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
50. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Užimti gyventojai* [žiūrėta 2015-05-22]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
51. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius* [žiūrėta 2015-11-20]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
52. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Valdžios sektoriaus finansai to meto kainomis (ESS 2010)* [Internete]. [žiūrėta 2015-10-04]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
53. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Valdžios sektoriaus finansai to meto kainomis (ESS 2010)*. [žiūrėta 2015-11-22]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.

54. Lietuvos statistikos departamentas (2015). *Vidutinės vartojimo išlaidos, tenkančios vienam namų ūkio nariui per mėn.* [žiūrėta 2015-09-12]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>>.
55. Liukinevičienė, L., Krutinytė, G. (2014). Anti-corruption system in a higher education institution in the context of good governance. *Socialiniai tyrimai* 1(34), p. 5–20.
56. Lukoševičius, V. (2006). Aukštojo mokslo finansavimas ir plėtra Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. *Pedagogika: mokslo darbai* 81, p. 7–16.
57. Macris, A., Macris, M. (2009). Strategies for financing of the Romanian higher education in the context of performance increment in education. *Annals of the University of Petrosani Economics* 9(2), p. 103–106.
58. Macris, M., Macris, A. (2010). Private funds financing of European higher education. *Annals of the University of Petrosani, Economics* 10(4), p. 193–200.
59. Marčinskas, A., Gudonienė, V., Drūteikienė, G. (2007). Aukštojo mokslo institucijų įvaizdis: šališki veiksniai. *Informacijos mokslai* 40, p. 25–38.
60. Marian, C. (2014). Aspects regarding quality integration into accounting and financing of higher education institutions. *Annals of the University of Oradea, Economic Science Series* 23(1), p. 582–586.
61. Maslen, G. (2012). *Worldwide student numbers forecast to double by 2025* [žiūrėta 2015-05-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20120216105739999>>.
62. Neycheva, M. (2014). The role of education for the economic growth of Bulgaria. *Economics, Management, and Financial Markets* 9(1), p. 182–190.
63. OECD (2015). *Education at a glance 2014* [žiūrėta 2015-11-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>>.
64. Parfenova, L., Juščius, V. (2010). Financial changes in the higher education system in Russia. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai* 20(1), p. 108–114.
65. Potelienė, S., Tamašauskienė, Z. (2013). Human capital investment: measuring returns to education. *Socialiniai tyrimai* 4(33), p. 56–65.
66. Potelienė, S., Tamašauskienė, Z. (2014). The rate or return to investment in education: a case study of Lithuania. *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics* 4(2), p. 41–55.
67. Pranevičienė, B., Pūraitė, A. (2010). The financing methods of higher education system. *Jurisprudencija* 4(122), p. 335–356.

68. Pūraitė, A. (2011). Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo teisinio reguliavimo problemos. *Socialinių mokslų studijos* 3(4), p. 1229–1252.
69. Puškorius, S. (2007). Užsienio šalių universitetų valdymo modelių gairės. *Viešoji politika ir administravimas* 22, p. 96–105.
70. Sanyal, B. C., Johnstone, D. B. (2011). International trends in the public and private financing of higher education. *Prospects* 41, p. 157–175.
71. Stukalina, Y. (2014). Strategic management of higher education institutions. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 70, p. 79–90.
72. Šileika, A., Tamašauskienė, Z. (2003). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą ir jų efektyvumas. *Ekonomika* 64, p. 146–157.
73. Tamašauskienė, Z., Potelienė, S. (2013). Evaluation of return to investment in human capital in Lithuania in the context of other countries. *Engineering Economics* 24(3), p. 198–206.
74. Tamašauskienė, Z., Rudytė, D. (2007). Distribution of costs of tertiary education between direct beneficiaries and society. *Engineering Economics* 3(53), p. 17–24.
75. Tamašauskienė, Z., Šileika, A., Smolenskienė, F. (2008). Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo problemos ir jų sprendimo kryptys. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 1(10), p. 175–185.
76. Tammi, T. (2009). The competitive funding of university research: the case of Finnish science universities. *Higher Education* 57, p. 657–679.
77. The World Bank. 2015. *World DataBank* [žiūrėta 2015-05-10]. Prieiga per internetą: <<http://databank.worldbank.org/Data/Views/reports/tableview.aspx>>.
78. Tinfavičienė, I. (2007). Istorinė universitetinio aukštojo mokslo sampratos raida. *Acta Pedagogica Vilnesia* 19, p. 186–195.
79. Vaičiulis, D. (2011). Aukštojo mokslo studijų finansavimo teisinio reguliavimo aspektai. *Studies in Modern Society* 2, p. 171–179.
80. Vališova, D. (2009). Theoretical aspects of financing higher education. *Young Economists Journal* 7(12), p. 111–116.
81. Veličkaitė, A. (2009). *Startuoja mokslo ir studijų reforma: Seimas priėmė Mokslo ir studijų įstatymą* [žiūrėta 2015-05-03]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/web/lt/pranesimai_spaudai/startuoja-mokslo-ir-studiju-reforma-seimas-prieme-mokslo-ir-studiju-istatyma>.
82. Želvys, R. (2013). Švietimo politika: istorija ir dabartis. Lietuvos aukštojo mokslo studijų finansavimo politika: istorinė raida ir „studento krepšelio“ modelio įdiegimo padariniai. *Acta Pedagogica Vilnensia* 31, p. 9–18.

PRIEDAI

1 priedas

Studentų skaičiaus dinamika ES valstybėse 2007 – 2014 m.

Valstybės	Metai							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Liuksemburgas	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	5,4	6,1	n.d.	n.d.
Malta	9,8	9,5	10,4	10,8	11,5	12,2	12,57	12,6
Kipras	22,2	25,7	31	32,2	32,1	31,8	32	33,7
Estija	68,8	68,2	68,4	69	69,1	67,6	64,8	n.d.
Slovėnija	115,9	115,4	114,4	114,9	107,1	104	97,7	n.d.
Latvija	129,5	127,8	125,4	112,6	103,9	97	94,5	n.d.
Kroatija	140	143,4	139,1	149,9	154	157,3	164,62	166,1
Airija	190,3	178,5	182,6	194	196,3	192,6	199,4	n.d.
Lietuva	199,9	204,8	210,7	201,4	187,1	175,1	159,7	148,39
Slovakija	218	229,5	235	234,5	226,3	221,2	209,5	197,9
Danija	232,2	230,7	234,6	240,5	258,9	275	291,15	n.d.
Bulgarija	258,7	264,5	274,2	287,1	285,3	285	283,96	283,3
Austrija	261	284,8	308,2	350,2	361,8	376,5	422,78	421,23
Suomija	309,2	309,6	296,7	303,6	308,3	308,9	309	306,1
Čekijos Respublika	362,6	392,5	416,8	437,4	446,2	440,2	427,44	n.d.
Portugalija	366,7	376,9	373	383,6	396,3	390,3	371	362,2
Belgija	393,7	401,7	425,2	445,3	462,4	477,7	488,5	n.d.
Švedija	413,7	406,9	422,6	455	463,5	453,3	436,6	429,4
Vengrija	431,6	413,7	397,7	389	381,9	380,8	359	329,46
Olandija	590,1	602,3	618,5	650,9	780	793,7	n.d.	n.d.
Graikija	602,9	637,6	n.d.	641,8	660,7	663,7	n.d.	n.d.
Rumunija	928,2	1056,6	1098,2	999,5	871,8	705,3	618,16	578,7
Ispanija	1777,5	1781	1800,8	1879	1950,5	1965,8	1969,41	1982,2
Italija	2033,6	2013,9	2011,7	1980,4	1967,6	1925,9	1872,7	n.d.
Lenkija	2146,9	2166	2150	2148,7	2080,3	2007,2	1902,7	n.d.
Prancūzija	2179,5	2164,5	2172,9	2245,1	2259,4	2296,3	2338,14	n.d.
Vokietija	2278,9	2245,1	2438,6	2555,6	2763,1	2939,5	2780	n.d.
Jungtinė Karalystė	2362,8	2329,5	2415,2	2479,2	2492,3	2495,8	2386,2	n.d.

Išlaidų švietimui dalies nuo BVP dinamika ES šalyse 2007–2011 m.

Valstybės	Metai				
	2007	2008	2009	2010	2011
ES	4,92	5,04	5,38	5,41	5,25
Belgija	6,00	6,43	6,57	6,58	6,55
Bulgarija	3,88	4,44	4,58	4,10	3,82
Čekijos Respublika	4,05	3,92	4,36	4,25	4,51
Danija	7,81	7,68	8,74	8,81	8,75
Vokietija	4,49	4,57	5,06	5,08	4,98
Estija	4,72	5,61	6,03	5,66	5,16
Airija	4,92	5,67	6,43	6,41	6,15
Graikija	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Ispanija	4,34	4,62	5,02	4,98	4,82
Prancūzija	5,62	5,62	5,90	5,86	5,68
Kroatija	4,02	4,32	4,42	4,31	4,21
Italija	4,27	4,56	4,70	4,50	4,29
Kipras	6,95	7,45	7,98	7,92	7,87
Latvija	5,07	5,71	5,59	4,96	4,96
Lietuva	4,64	4,88	5,64	5,36	5,17
Liuksemburgas	3,15	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Vengrija	5,29	5,10	5,12	4,90	4,71
Malta	6,18	5,72	5,32	6,74	7,96
Olandija	5,32	5,50	5,95	5,98	5,93
Austrija	5,33	5,47	5,98	5,91	5,80
Lenkija	4,91	5,08	5,09	5,17	4,94
Portugalija	5,10	4,89	5,79	5,62	5,27
Rumunija	4,25	n.d.	4,24	3,53	3,07
Slovėnija	5,15	5,20	5,69	5,68	5,68
Slovakija	3,62	3,61	4,09	4,22	4,06
Suomija	5,90	6,10	6,81	6,85	6,76
Švedija	6,61	6,76	7,26	6,98	6,82
Jungtinė Karalystė	5,29	5,28	5,56	6,15	5,98

3 priedas

Išlaidų aukštajam mokslui dalies nuo BVP dinamika ES šalyse 2007–2011 m.

Valstybės	Metai				
	2007	2008	2009	2010	2011
ES	1,11	1,14	1,21	1,25	1,27
Belgija	1,30	1,37	1,47	1,46	1,44
Bulgarija	0,64	0,86	0,95	0,61	0,65
Čekijos Respublika	1,03	0,93	1,01	0,96	1,16
Danija	2,28	2,17	2,42	2,41	2,44
Vokietija	1,14	1,22	1,34	1,38	1,40
Estija	1,04	1,12	1,33	1,23	1,29
Airija	1,15	1,32	1,53	1,42	1,34
Ispanija	0,99	1,07	1,15	1,17	1,13
Prancūzija	1,23	1,25	1,34	1,33	1,29
Kroatija	0,80	0,95	0,83	0,79	0,93
Italija	0,75	0,84	0,86	0,84	0,83
Kipras	1,62	1,86	2,06	2,12	2,11
Latvija	0,94	0,99	0,78	0,79	1,01
Lietuva	1,01	1,03	1,14	1,26	1,47
Vengrija	1,04	1,02	1,13	0,98	1,10
Malta	0,93	1,01	1,16	1,54	1,11
Olandija	1,46	1,53	1,63	1,68	1,72
Austrija	1,48	1,49	1,57	1,64	1,56
Lenkija	0,93	1,04	1,07	1,18	1,13
Portugalija	1,16	0,95	1,07	1,13	1,04
Rumunija	1,12	n.d.	1,20	1,00	0,85
Slovėnija	1,21	1,21	1,38	1,37	1,37
Slovakija	0,79	0,78	0,81	0,83	0,95
Suomija	1,85	1,89	2,16	2,18	2,17
Švedija	1,79	1,82	2,04	2,03	1,98
Jungtinė Karalystė	0,92	0,83	0,80	1,01	1,32

**Išlaidų, tenkančių vienam studentui santykio su BVP vienam gyventojui,
dinamika ES valstybėse 2007–2011 m. proc.**

Valstybė	Metai				
	2007	2008	2009	2010	2011
Portugalija	40,5	37,1	38	39,3	36,7
Italija	27,8	28,6	29,7	29,9	29,5
Ispanija	39,8	40,2	42,3	42,3	40,8
Lietuva	30	29,4	31,4	33,8	39,2
Čekijos Respublika	33	30,8	32	30,2	34,7
Slovėnija	27	28,2	35,4	35,7	36,5
Slovakija	28,3	28,3	29,6	29,8	32,5
Prancūzija	39,5	41,4	43,5	43,8	42,2
Latvija	32,1	33,3	27,9	31,9	36,6
Jungtinė Karalystė	43,5	39,9	43,8	45,5	40,4
Belgija	38,8	40,6	42	40,1	38,5
Vokietija	39,1	41,5	43,6	42,6	40,8
Suomija	38,3	40,5	46,5	46,4	46,6
Malta	44,5	47,7	51	54,3	36
Austrija	42,3	39,4	39,4	38,3	35,6
Lenkija	28,1	32,9	34,7	38,9	38
Olandija	41,2	41,4	44,1	41,3	40,7
Kipras	37,6	41,6	38,7	42,2	47,3
Danija	45,2	44,3	48,5	46,8	50,8
Bulgarija	38,5	44,4	48,2	35,1	34,2
Švedija	48,9	50,7	53,5	49,8	49,9
Estija	24,6	26,1	31,9	32,4	34,1
Kroatija	38,8	44,9	42,8	35,4	39,7
Rumunija	n.d.	n.d.	29,3	26,6	27,5

Šaltinis: Eurostat, 2015.

**Studentų, priamamų 2015 metais į aukštąsias mokyklas, norminės
universitetinių studijų kainos**

Eil. Nr.	Studijų kryptis (studijų programų grupė)	Norminės studijų kainos (Eur)									
		pirmoji studijų pakopa		antroji studijų pakopa		trečioji studijų pakopa		laipsnio nesuteikiančios studijos rezidentūra		kitos studijos	
		nuolatinė studijų forma	ištęstinė studijų forma	nuolatinė studijų forma	ištęstinė studijų forma	nuolatinė studijų forma	ištęstinė studijų forma	nuolatinė studijų forma	ištęstinė studijų forma	nuolatinė studijų forma	ištęstinė studijų forma
1	Humanitarinių mokslų studijų srities studijų kryptys (išskyrus filologiją, orientalistikos studijas*), socialinių mokslų srities studijų kryptys (išskyrus psichologiją, švietimą ir ugdymą, visuomenės saugumą)	1248	832	2242	1495	8227	5485				
2	Matematika, rehabilitacija, slauga, sportas (išskyrus trenerių rengimą)	1529	1019	2523	1682	8227	5485				
3	Filologija (išskyrus specifines kalbas**, vertimą)	1861	1241	2855	1904	8227	5485				
4	Architektūra, švietimas ir ugdymas, fizinių mokslų studijų srities studijų kryptys (išskyrus matematiką), biomedicinos mokslų studijų srities studijų kryptys (išskyrus sportą, rehabilitaciją, slaugą, mediciną, veterinarinę mediciną ir odontologiją), technologijos mokslų studijų srities studijų kryptys (išskyrus pilotų rengimą), psichologija, filologija (specifinės kalbos, vertimas), orientalistikos studijos	2225	1483	3219	2146	8227	5485			2225	1483
5	Medicina, veterinarinė medicina	2662	1774	3656	2437	8227	5485	5253	3502		

6	Dailė, dizainas, teatras ir kinas, šokis, fotografija ir medijos, rašytinė kūryba, meno studijos, sportas (trenerių rengimas), visuomenės saugumas, odontologija	3233	2155	4227	2818	8227	5485	5825	3883		
7	Muzika	5290	3527	6284	4190	8227	5485				
8	Pilotų rengimas	11587	7725	12581	8387	8227	5485				

* Studijų programos, į kurių turinį įtrauktas ir specifinių kalbų** dėstymas.

**Specifinėmis laikomos tos kalbos, kurių nemokoma bendrojo ugdymo mokykloje kaip pirmosios arba antrosios užsienio kalbos.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2015). Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl studentų, priimamų 2015 metais į aukštąsias mokyklas, norminių studijų kainų patvirtinimo. TAR, 595.